



**ТРЕТИЯТ. ПАДНАЛИЯТ
ИДОЛ**

ГРЕЪМ ГРИЙН

„Христо Г. Данов“
Пловдив

ГРЕЪМ ГРИЙН

ТРЕТИЯТ. ПАДНАЛИЯТ ИДОЛ

Превод: Ивайла Вълкова, Виолета Кюмюрджиева

chitanka.info

В ранните книги на Грийн се описва един свят на изгубени и безкрайно самотни хора, на предателства и престъпления. Там свободата е илюзорна, стените на затвора са прозрачни, но непроницаеми, човек не е в състояние да промени съдбата си. Колко много са заблудените, погубени човешки души — това е главното обвинение, което Грийн отправя срещу своето общество.

ТРЕТИЯТ

1.

Човек никога не знае, какво може да го сполети. Когато за първи път видях Роло Мартинс, отбелязах в моите полицейски досиета: „При нормални обстоятелства — забавен глупак. Пие много и може да създаде известни неприятности. Когато минава жена, вдига очи и подмята нещо, но ми се струва, че предпочита да го оставят на мира. Сигурно никога няма да порасне и може би това обяснява факта, че боготвореше Лайм“. Написал бях израза при „нормални обстоятелства“, защото за първи път срещнах Роло Мартинс на погребението на Хари Лайм. Беше февруари и гробарите бяха принудени да употребят електрически бормашини, за да пробият замръзналата земя на Виенските централни гробища. Сякаш и природата се мъчеше да отблъсне Лайм, но все пак накрая успяхме да го натикаме в земята и да хвърлим върху му буците пръст, тежки като тухли. Така той бе зазидан, а Роло Мартинс се отдалечи бързо, като че ли всеки миг щеше да хукне на дългите си тромави крака; момчешки сълзи се стичаха по неговите тридесет и пет годишни бузи. Роло Мартинс вярваше в приятелството и затова всичко, което се случи покъсно, бе за него удар, по-тежък, отколкото би бил за вас или за мене; за вас — защото вие бихте го свели до загубване на една илюзия, а за мене, защото веднага би ми хрумнало някое разумно, макар и погрешно обяснение. Ако тогава той бе дошъл да сподели с мене всичко, колко много неприятности щяха да бъдат спестени.

Ако искате да разберете тази странна и твърде скръбна история, трябва да имате представа поне от декора — смазаната, неугледна Виена, разделена на зони между четирите велики сили: руска, английска, американска и френска, пространства, маркирани само с табелки, а в центъра на града, заобиколен от Ринга с неговите масивни обществени сгради и статуи, вирнали гордо глави — Иннерщат, под контрола и на четирите сили. В този някога тъй моден Иннерщат всяка сила поред заемаше, както казваме, „председателското място“ за по един месец и отговаряше за сигурността; ако сте достатъчно глупави

да прахосвате вечер австрийските си шилинги в някое нощно заведение, бъдете сигурни, че ще се натъкнете на Международния патрул в действие — четирима военни полицаи, по един от всяка страна, които общуваха помежду си (ако общуваха въобще) на езика на техния общ неприятел. Никога не съм познавал Виена между двете войни, а съм много млад, за да си спомням старата Виена с нейните валсове на Щраус и евтино очарование. За мене това бе просто град с жалки развалини, които през този февруари се бяха превърнали в глетчери от лед и сняг. Дунав, тази голяма, спокойна кална река, влачеше водите си през Втори бецирк — руската зона, където беше и Пратерът — в развалини, опустял и осеян с боклуци; Виенското колело се въртеше бавно над основите на въртележките, прилични на изоставени воденични камъни, над ръждаещо желязо на разнебитени танкове, които никой не бе разчистил, над замръзналите връхчета на храсти, където снегът беше изтънял. Нямам достатъчно въображение, за да си представя как е изглеждал някога, както не мога да си представя хотел „Захер“ другояче, освен като хотел за транзитно минаващи английски офицери или пък Кертнер щрасе като модна търговска улица, която в по-голямата си част е възстановена само до първия етаж, на височината на погледа. Руски войник с ушанка крачи с автомат през рамо, няколко проститутки са се струпали пред входа на Американското информационно бюро, мъже с балтони пият ерзац кафе до витрините на „Стара Виена.“ Такава беше, грубо казано, онази Виена, в която Роло Мартинс пристигна на 7 февруари миналата година. Възстанових случката колкото се може по-точно, служейки си с моите досиета и с това, което Мартинс ми каза. Описанието е толкова точно, колкото можах да го направя. Не съм измислил нито ред от диалога, при все че не мога да гарантирам за паметта на Мартинс; грозна история е това, като изключим онази част за момичето; мрачна и тъжна е, ако не я освежаваше малко абсурдният епизод с лектора на Британското дружество за културни връзки.

2.

Всеки британски поданик можеше да пътува, ако се задоволеше да вземе със себе си само пет английски лири, които му бе забранено да харчи в чужбина. Но ако Роло Мартинс не бе получил покана от Лайм, нямаше да му разрешат да влезе в Австрия, която още се считаше за окупирана територия. Лайм беше предложил на Мартинс да „опише“ грижите за разселените лица и при все че това не бе характерно за дейността на Мартинс, той се бе съгласил. Тази покана му осигуряваше отдиш, а той много се нуждаеше от отдиш след една неприятност в Дъблин и друга в Амстердам; винаги се бе старал да гледа на жените като на „неприятности“, които те сполетяват мимо волята ти — както застрахователните агенти гледат на природните бедствия. Когато пристигна във Виена, изглеждаше изтощен и един негов навик — навремени да хвърля поглед през рамо, за известен период ми се виждаше подозрителен, докато разбрах, че го прави от страх да не би примерно един или, да кажем, пет-шест души да се нахвърлят върху него изотзад. Той неясно ми спомена, че бил объркал конците — това беше просто друг начин на изразяване.

Обикновеното занятие на Роло Мартинс бе писането на евтини, каубойски романчета за Дивия запад под псевдонима Бък Декстър. Неговата читателска публика беше многобройна, но не много взискателна. Той не би и могъл да се добере до Виена, ако Лайм не бе предложил да му плати разносните чрез някакъв мъгляво споменат „фонд пропаганда“. Лайм можел, каза ми Мартинс, да го снабди с книжни бонове — единствената валута от пени нагоре, валидна в английските хотели и клубове. Така с точно пет неупотребяеми английски лири в джоба Мартинс пристигна във Виена.

Странно нещо се случило във Франкфурт, където самолетът от Лондон кацнал за един час. Мартинс ядъл сандвичи в американската лавка (любезните аеролинии снабдяват пътниците с купон за 65 цента), когато един човек, когото от двадесет крачки можете да разпознаете като журналист, се приближил до неговата маса.

— Вие ли сте господин Декстър? — попитал той.

— Да — рекъл Мартинс изненадано.

— Изглеждате по-млад, отколкото на снимките — казал човекът.

— Бихте ли направили някакво изявление? Аз представлявам вестника на военните поделения тук. Бихме искали да знаем какво мислите за Франкфурт!

— Приземих се преди десет минути.

— Достатъчно — казал човекът. — Какво ви е мнението за американските романи?

— Не ги чета — отвърнал Мартинс.

— Добре познатият хаплив хумор — рекъл журналистът. Той посочил един дребен, сивокос мъж с два щръкнали напред зъба, който дъвчел коричка хляб. — Да знаете дали това е Кеъри?

— Не. Кой Кеъри?

— Джи Джей Кеъри естествено.

— Никога не съм чувал за него.

— Вие писателите, сякаш не живеете на тоя свят. Заради него съм дошъл — и Мартинс го видял да се насочва към великия Кеъри, който го поздравил с фалшивата усмивка на „звезда“, оставайки коричката настрана. Декстър не бил толкова важен за този човек, но Мартинс не можел да не изпита известна гордост — никой преди не се бил обръщал към него като към писател; и чувството на гордост и съзнанието за неговата собствена значимост му помогнали да преодолее разочарованието, когато видял, че Лайм не го посрещнал на аерогарата. Ние никога не можем да свикнем с мисълта, че сме по-незначителни за другите хора, отколкото са те за нас. Мартинс усетил лекото бодване на чувството, че е ненужен, докато стоял до вратата на автобуса и наблюдавал снега, който се сипеше така тънко и меко, че големите преспи между разрушените здания изглеждаха вечни, като че не бяха резултат на този слаб валеж, а си лежах там винаги — отвъд границата на вечния сняг.

Никакъв Лайм не го посрещна и в хотел „Астория“, където го стовари автобусът, нямаше никакво съобщение, а само една тайнствена бележчица за господин Декстър от някой си Крабин, за когото никога не беше чувал. „Очаквахме ви с утрешния самолет. Ще намина. Моля, останете, където сте. Имате ангажирана стая в хотела.“ Но Мартинс не беше човек, който се задържа на едно място. Ако се въртите по-дълго в

хотелско фоайе, рано или късно ще се случи нещо и може пак да си имате неприятности. И сега звучат в ушите ми думите на Роло Мартинс: „Приключих с неприятностите. Никакви неприятности вече“ преди да се хвърли надолу с главата в най-сериозната от всички. За Роло Мартинс съществуваше вечно противоречие — между абсурдното му име и солидното (отпреди четири поколения) холандско презиме. Роло се заглеждаше във всяка минаваща жена, а Мартинс отричаше жените. Не зная кой от тях пишеше каубойските романи.

Мартинс притежаваше адреса на Лайм и не полюбопитствува за човека, наречен Крабин, беше ясно, че е станала някаква грешка, макар че не я свързваше още с разговора във Франкфурт. Лайм бе писал, че може да го настави в собствената си квартира, просторен апартамент, реквизиран от собствениците му нацисти. Лайм можеше да плати и таксито, та Мартинс отпътува направо за къщата, която се намираще в Трета (британска) зона. Той остави шофьора да чака и се изкачи на третия етаж.

Колко бързо човек усеща тишината дори в такъв тих град като Виена при вида на неспирно стелещия се сняг. Мартинс не бе стигнал и до втория етаж и вече бе убеден, че не ще намери Лайм. Но тишината бе по-дълбока, отколкото при обикновено отсъствие — тя говореше, че той не ще намери Хари Лайм никъде във Виена, а когато стигна третия етаж и видя широкия черен креп на вратата — че не ще го намери никъде в света. Разбира се, можеше да е умрял някой готвач, някой слуга, всеки друг освен Хари Лайм — но Мартинс знаеше и чувствуваше, че го е знаел още преди да изкачи последните двадесет стъпала, — че Лайм, когото бе боготворил двадесет години — от първата им среща в един мрачен училищен коридор с креслив звънец, зовящ за молитва, този Лайм си беше отишъл завинаги. След като позвъни няколко пъти, един дребен човечец с кисела физиономия подаде глава от съседния апартамент и му каза с тон на обиден:

— Няма полза да звъните. Няма никой. Той умря.

— Господин Лайм?

— Господин Лайм, разбира се.

По-късно Мартинс ми каза: „Отначало за мене това не значеше нищо. Просто една информация, нещо като съобщенията в «Таймс», които се наричат «кратки новини».“ Попитах го: „Кога се случи? Как?“.

— Прегази го кола — каза човекът. — Миналия четвъртък. — И прибави мрачно, като че това наистина не му влизаше в работата: — Ще го погребват следобед. Просто сте се разминали с тях.

— Кои тях?

— Ковчега и неколцина приятели.

— Лежа ли той в болница?

— Нямаше смисъл да го носят в болница. Той бе убит тука пред собствения си праг — моментално. Десният калник го закачи за рамото и го претърколи като заек.

Едва тогава — каза ми Мартинс, — когато човекът употребил думата „заек“, мъртвият Хари оживял, превърнал се в момчето с револвера, което за първи път показало на Мартинс какво значи „да задигнеш нещо назаем“; момчето, изскочило сред големите песъчливи хълмове на Брикуърт Комън, крещейки: „Стреляй, глупако, стреляй. Ето го!“ — заекът, който закуцукал към дупката си, ранен от изстрела на Мартинс.

— Къде го погребват? — попитал той непознатия.

— В Централните гробища. Няма да им е лесно в този студ.

Мартинс нямаше представа как ще плати за таксито и къде във Виена ще си намери стая срещу пет английски лири, но този въпрос можеше да бъде отложен за по-късно, след като види останките на Хари Лайм. И той се отправи с колата извън града, в околностите (британска зона), където се намираха Централните гробища. Дотам се минава през руската зона, пресича се малко от американската, която не можете да сбъркате поради това, че продават сладолед на всяка улица. Трамваите пътуват покрай високите стени на Централните гробища, а на цяла миля от другата страна на релсите се точат работилниците за надгробни паметници и цветарниците — безкрайна верига от надгробни паметници, очакващи собственици, и венци, очакващи опечалените.

Мартинс не си даваше ясна сметка за размерите на огромния, отрупан със сняг парк, където щеше да бъде последната му среща с Лайм. Все едно че Хари му бе оставил бележка: „Среща в Хайд Парк“, без да уточни мястото между статуята на Ахил и Ланкастърската врата. Гробищните алеи — всяка номерирана и наименувана — се редяха като спиците на грамадно колело. Колата измина близо половин миля на запад, зави и продължи още половин миля на север, след това на

юг... Снегът придаваше на големите достолепни фамилни гробници гротесков вид; купчинка сняг бе увиснала над ангелско лице, светец имаше големи бели мустаци и фуражка от сняг се бе килнала върху бюста на висш сановник на име Волфганг Готман. Дори и гробищата бяха разделени на зони между четирите сили: руската зона се отличаваше с огромни статуи на въоръжени хора, френската — с редиците от анонимни кръстове и разпокъсан и избелял трицветен флаг. Тогава Мартинс си спомни, че Лайм беше католик и надали щяха да го погребат в английската зона, която напразно търсиха. И те отново подкараха назад през една горичка, където гробовете се притайваха като вълци под дърветата, примигвайки с белите си очи под ореола на вечно зелени дървета и храсти. На едно място изникна група от трима мъже в странни сребристочерни униформи от XVIII век и с тривърхи шапки на главите. Те тикаха нещо като варел: преминаха една просека в горичката от гробове и отново изчезнаха.

Чиста случайност беше, че не закъсна за погребението — едно кътче в огромния парк, където снегът бе изринат с лопати и малка група хора се бе скупчила, заета сякаш с някаква съвсем частна работа. Един свещеник току-що бе свършил да говори и неговите думи сякаш още се промъкваха тайничко сред леко прехвърчащия, спокоен сняг. Ковчегът бе готов за спускане в земята. Двама души в прилични дрехи стояха до отворения гроб, единият държеше венец, който очевидно беше забравил да положи в ковчега, та неговият другар го стисна за лакътя така, че той се стресна и хвърли цветята... Едно момиче стоеше малко по-далеч, закрило лицето си с ръце, а аз бях на 20 ядра от друг един гроб и наблюдавах с облекчение останките на Лайм, като отбелязвах внимателно и кой присъствува. За Мартинс аз бях просто един човек с мушам. Той дойде при мене и ме попита: „Можете ли да ми кажете кого погребват?“.

— Казва се Лайм — отвърнах аз и се учудих, като видях сълзи в очите на непознатия. Не приличаше на човек, който лесно плаче, нито пък Лайм бе човек, който след смъртта си би оставил опечалени — истински опечалени хора, с истински сълзи. Разбира се, тук беше момичето, но човек изключва жените от подобни обобщения.

Мартинс остана до края близо до мене. После ми каза, че като стар приятел не искал да се натрапва на тези, новите приятели. Смъртта на Лайм принадлежеше тям, нека си остане така. Той

живееше със сантименталната илюзия, че животът на Лайм — поне двайсет години от него — му принадлежи. Щом церемонията свърши — аз не съм религиозен и винаги се притеснявам от суматохата, която съпътствува една смърт — Мартинс се отдалечи към таксито на дългите си, тромави крака, които като че ли винаги се преплитаха; той не направи опит да говори с никого и сълзите му или поне няколкото ситни капчици, които всеки от нас може да изцеди на тази възраст, наистина течаха.

Едно досие, знаете ли, никога не е пълно; един случай никога не е приключен дори след век, когато всички участници в събитието са мъртви. И поради това последвах Мартинс: другите трима познавах, исках да узная кой е непознатият. Настигнах го до таксито и му казах: „Няма с какво да пътувам. Бихте ли ме взели до града?“.

— Разбира се — рече той.

Знаех, че шофьорът на моя джип ще ни последва незабелязано. Когато тръгнахме, направи ми впечатление, че Мартинс не се обръща назад. Обикновено неискрените опечалени и неискрените любовници хвърлят прощален поглед, стоят по гарите, махайки с кърпичка, вместо да се отдалечат бързо, без да се обръщат. Така е може би, защото те толкова много обичат себе си, че искат другите да ги видят, дори мъртвите.

Казах: „Името ми е Калоуей“.

— Мартинс — отвърна той.

— Вие приятел ли бяхте на Лайм?

— Да.

По-голямата част от хората напоследък биха се поколебали, преди да признаят такова нещо.

— Отдавна ли сте тук?

— Току-що пристигнах от Англия. Хари ме беше поканил. Нищо не знаех.

— Шок?

— Слушайте — каза той. — Ужасно ми се пие, но нямам никакви пари освен пет лири стерлинги. Ще ви бъда много благодарен, ако ме почерпите.

Беше мой ред да кажа: „Разбира се“.

Помислих малко и казах на шофьора името на един малък бар на Кертнерщрасе. Мислех си, че известно време няма да му се иска да го

виждат в някой оживен английски бар, пълен с транзитно минаващи офицери и с жените им. В този бар — може би защото имаше ужасяващо високи цени — рядко се намираше повече от една, заета главно със себе си двойка. Бедата беше, че там сервираха само едно питие — сладък шоколадов ликьор, който келнерът подправяше с коняк срещу заплащане, ала имах впечатление, че Мартинс няма да възрази срещу каквото и да било питие, стига то да замъгли настоящето и миналото. На вратата висеше обичайният надпис, че барът е отворен от шест до десет, но човек просто трябваше да блъсне вратата и да прекоси предното помещение. Имахме на разположение цяла малка зала; единствената двойка беше в съседното помещение и келнерът, който ме познаваше, ни остави сами пред някакви сандвичи с хайвер. Беше цяло щастие — и двамата с келнера знаехме, че отчитам разносните служебно.

След втората изпита набързо чаша Мартинс каза:

— Съжалявам, но той беше най-добрият приятел, който съм имал.

Като знаех каквото знаех и понеже ми се искаше да го подразня — човек много научава по този начин, — не се сдържах:

— Звучи като евтино романче.

— Аз пиша евтини романчета — каза той бързо.

Все пак научих нещо. След третата чашка останах с впечатление, че не е много разговорлив, но вече бях сигурен, че е от онези, които след четвъртата стават неприятни.

— Кажете ми нещо за себе си и за Лайм — рекох аз.

— Слушайте — отвърна той. — Пие ми се още едно, но не искам да скубя непознат. Бихте ли ми разменили една-две лири?

— Не се тревожете за това — казах аз и повиках келнера. — Ще ми се отплатите, когато дойда в Лондон, в отпуска. Щяхте да ми кажете как сте се срещнали с Лайм.

От начина, по който въртеше в ръцете си чашата с шоколадов ликьор и я гледаше, можеше да се допусне, че е от рядък кристал.

— Беше много отдавна — каза той. — Струва ми се, че никой не познава Хари по-добре от мене.

А аз си спомних дебелия папка с доклади на агентите в моето бюро, всеки от които твърдеше същото. Вярвам на агентите си, подбирал съм ги много внимателно.

— Колко отдавна?

— Двадесет години и малко отгоре. Срецнах го още през първия срок в училището. Ясно виждам мястото. Виждам таблото за съобщения и какво, имаше окачено на него. Хари беше една година по-голям и знаеше всичко. Той ме научи на много неща.

Мартинс глътна бързо от питието и отново започна да върти в ръце кристалната си чаша, сякаш да види по-добре каквото можеше да се види.

— Смешно — каза той. — Така ясно не си спомням първата среща с нито една жена.

— Беше ли добър ученик?

— Не в обикновения смисъл. Но какво ли не можеше да измисли! Беше пълен с идеи. Аз бях далеч по-силен от Хари по предмети, като история и английски, но бях безнадежден глупак, когато трябваше да осъществявам плановете му.

Той се засмя; започваше вече да преодолява шока от смъртта с помощта на питието и разговора.

— Винаги мене хващаха — продължи той.

— Било е удобно за Лайм.

— Какво, по дяволите, искате да кажете? — попита той. Обхващаше го пиянско раздражение.

— Не беше ли така?

— Грешката беше моя, не негова. Той можеше да избере някой по-умен, но мен харесваше. Беше безкрайно търпелив с мене...

„Наистина — помислих си — още от детство имаш бандитски наклонности.“ Защото аз също бях смятал Лайм за търпелив.

— Кога го видяхте за последен път?

— Той идва в Лондон преди шест месеца на един медицински конгрес. Стана лекар, знаете ли, при все че никога не практикуваше. Това си беше типично за Хари. Той просто искаше да провери може ли да направи нещо, а после изгубваше интерес към него. Но обичаше да казва, че всичко може да му потрябва.

И това бе вярно. Странно как този Лайм, когото той познаваше, приличаше на Лайм, когото аз познавах; само че Мартинс гледаше образа на Лайм от друг ъгъл или в друга светлина.

— Харесвах неговото чувство за хумор — каза той. Захили се и това го подмлади с пет години. — Аз съм шут. Обичам да бъда

смешният глупчо, но Хари беше истински духовит. Той би могъл, знаете ли, да бъде първокласен композитор на лека музика, ако се беше заел с това.

Мартинс засвири с уста една мелодия — странно позната.

— Винаги ще си я спомням. Видях как я написа Хари. Само за няколко минути, на гърба на един плик. Винаги си я подсвиркваше, когато му дойдеше нещо наум. Това беше като негов подпис.

Той я изсвири втори път и тогава вече познах кой я е написал — разбира се, не беше Хари. Почти щях да му кажа това, но какъв смисъл имаше? Мелодията затрептя и замря. Той погледна чашата си, пресуши я, и каза:

— Ужасно ме е срам като си помисля, че е умрял по такъв начин.

— Това бе най-доброто, което можеше да му се случи — рекох аз.

Той не схвана думите ми отведнъж, беше малко замаян от алкохола.

— Най-доброто ли?

— Да.

— Искате да кажете, че не го е боляло?

— И в това е имал щастие.

Не думите ми, а тонът направи впечатление на Мартинс. Той тихо и заплашително ме попита — видях дясната му ръка да се свива в юмрук:

— Намеквате ли нещо?

Няма смисъл винаги да демонстрираш смелостта си, отдръпнах стола, за да бъда далеч от юмрука му.

— Имам целия му случай, описан в полицейското управление — казах аз. — Щеше да лежи дълго, много дълго в затвора, ако не беше това нещастие.

— За какво?

— Той бе може би най-долният мошеник, който е мърсувал в този град.

Успях да забележа, че Мартинс преценява разстоянието между нас; реши, че не може да ме стигне. Роло искаше да ме удари, но Мартинс беше предпазлив. Мартинс, съзнавах аз, беше опасен. Помислих си дали в края на краищата не греша: не можех да си представя Мартинс да е толкова голям глупак, колкото беше Роло.

— Полицай ли сте? — попита той.

— Да.

— Винаги съм мразил полицаите. Те са или разбойници, или глупаци.

— Такива книги ли пишете?

Видях го как премести стола, за да ми блокира пътя. Погледнах келнера и той разбра — човек има известно предимство, когато използва винаги едно и също заведение за разговори от тоя род.

— Трябва да ги наричам шерифи — каза Мартинс меко и успя да се усмихне насила.

— Били ли сте в Америка?

— Не. Това разпит ли е?

— Само любопитство.

— Защото ако Хари е бил мошеник, и аз трябва да съм такъв. Ние винаги работехме заедно.

— Той смяташе да ви вмъкне в организацията, мога да ви кажа това. Не бих се учудил, ако ви беше оставил да вадите кестените от огъня. Такъв му е бил методът и в училище — нали така ми казахте? А видите ли, учителят трябва да знае едно-друго.

— Вие знаете всичко на тоя свят, нали? Предполагам, че се касае за някаква дребна афера с бензин и понеже не сте могли да я прикачите на никого, хванали сте мъртвия. Точно по полицейски. Вие сте истински полицай, предполагам.

— Да, от Скотланд Ярд, но ме пъхат в полковнишка униформа, когато съм на служба.

Сега той се намираше между мене и вратата. Не можех да се отдалеча от масата, без да стана лесен прицел, а не съм побойник и той имаше във всеки случай шест инча преднина. Казах:

— Не беше бензин.

— Автомобилни гуми, захарин... Защо вие, полицаите, не хванете няколко убийци за разнообразие?

— Е, добре, може да се каже, че и с убийства се занимаваше.

Той преобърна масата с една ръка и с другата замахна; алкохолът му обърка сметките. Преди да опита повторно, моят шофьор вече го беше хванал.

— Не се дръж грубо — казах аз. — Той е само един писател, пийнал повечко.

— Стойте мирно, сър, ако обичате — каза шофьорът. Той имаше префинени офицерски обноски. Сигурно би нарекъл и Лайм „сър“.

— Чуйте, Калагън или както ви е там проклетото име...

— Калоуей. Англичанин съм, не съм ирландец.

— Ще ви направи за смях пред цяла Виена. Има един мъртвец, комуто не ще успеете да препишете всичките неоткрити от вас престъпления...

— Виждам, че ще ми намерите истинския престъпник, а? Звучи като някой от вашите романи.

— Можете да ме пуснете, Калагън, предпочитам да ви направя за смях, отколкото да ви насиня окото. Насиненото око би ви задържало в леглото само няколко дни. А когато свърша с вас, ще трябва да напуснете Виена.

Извадих бонове на стойност няколко лири и ги пяхнах в горното му джобче.

— Ще ви стигнат до довечера — казах аз. — И ще се погрижа да ви запазят място в утрешния самолет за Лондон.

— Не можете да ме изгоните. Документите ми са в ред.

— Да. Но и тука е като във всички други градове — трябва ви пари. Ако смените лирите на черна борса, ще ви пипна за 24 часа. Пуснете го.

Роло Мартинс поизтупа дрехите си.

— Благодаря за питието — каза той.

— Моля.

— Все пак няма за какво да ви благодаря. Предполагам, че плащате със служебни пари.

— Да.

— Ще се видим след седмица или две, когато хвана престъпника.

Знаех, че е ядосан, но не вярвах тогава, че говори сериозно. Струваше ми се, че играе, за да си възвърне самочувствието.

— Ще дойда да ви изпратя утре.

— Не искам да си губите времето. Няма да ме намерите.

— Пейн ще ви покаже пътя до „Захер“. Можете да спите и да вечеряте там. Ще се погрижа за това.

Той отстъпи встрани, като че ли да стори път на келнера, и замахна към мене, избягнах го, но се блъснах в масата. Преди да се

опита отново, Пейн го удари по устата. Роло Мартинс полетя по пътеката между масите и се надигна с окървавена устна.

— Мисля, че обещахте да не се биете — рекох аз.

Той обърса кръвта с ръкава си и заяви:

— Не, казах само, че ще ви направя за посмешнице. Не съм казвал, че няма да ви насиня и окото.

Денят беше дълъг и се бях уморил от Роло Мартинс. Казах на Пейн:

— Заведи го жив и здрав до „Захер“. Не го удряй пак, ако кротува — и като обърнах гръб и на двамата, отидох до бара (заслужавах още една чашка), чух Пейн учтиво да казва на човека, когото току-що бе нокаутирал:

— Оттук, сър. Зад ъгъла е.

3.

За случилото се научих не от Пейн, а много по-късно от самия Мартинс и след като възстанових веригата от събития, които наистина доказаха, че съм глупак, макар че не стана така, както той очакваше. Пейн го завел при администратора на хотела и обяснил: „Този джентълмен пристигна от Лондон. Полковник Калоеуей каза, че трябва да получи стая“. След като изяснил това, той добавил: „Лека нощ, сър“ — и си отишъл. Не е изключено да се е стеснявал малко от разкървавената уста на Мартинс.

— Имате ли резервация, сър? — попитал администраторът.

— Не. Струва ми се, че не — отвърнал Мартинс глухо, като държал кърпичка пред устата си.

— Предположих, че може би сте господин Декстър. Имаме запазена стая за една седмица за господин Декстър.

Тогава Мартинс казал:

— Но аз съм господин Декстър.

По-късно той ми обясни, че очаквал от Лайм да му ангажира стая на това име, тъй като Бък Декстър, а не Роло Мартинс щял да бъде използван за пропагандни цели. Тогава някой се обадил до него:

— Съжалявам, че не ви посрещнахме на летището, господин Декстър, Казвам се Крабин.

Говорел мъж на средна възраст с естествена тонзура на главата и очила с най-дебелите рогови рамки, които Мартинс бил виждал. Човекът продължил:

— Един от нашите случайно телефонираше във Франкфурт и разбрал, че сте на самолета. Нашата главна квартира отново е направила една от обичайните си глупави грешки, телефонираха ни, че няма да идвате. Нещо във връзка с Швеция... но телеграмата беше ужасно неясна. Щом чух за Франкфурт, направих опит да посрещна самолета, но ви пропуснах. Получихте ли бележката ми?

Мартинс държал кърпичката пред устата си и смотолевил:

— Да. И?

— Трябва веднага да ви кажа, господин Декстър, колко съм развълнуван от това, че ви виждам.

— Много мило от ваша страна.

— От момче съм ви смятал за най-големия писател на нашия век.

Мартинс трепнал. Но било трудно да отвори уста, за да протестира. Погледнал сърдито господин Крабин, ала било невъзможно да заподозре този млад човек дори в опит за шега.

— Вие имате широка читателска публика в Австрия, господин Декстър. Ценят се и вашите оригинали, и преводите. Особено „Корабът“. Тя е любимата ми книга.

Мартинс бързо размислял:

— За седмица ли казахте, че е наета стаята?

— Да.

— Много мило.

— Господин Шмид ще ви дава всеки ден купони за храна. Смятам, че ще имате нужда и от малко джобни пари. Ще уредим и това. Утре сигурно ще искате свободен ден — да поразгледате.

— Да.

— Естествено всички сме на ваше разположение, ако искате гид. Вдругиден вечерта е скромната дискуссия в Института, посветена на съвременния роман. Надявахме се, че може би вие ще кажете няколко думи, колкото да потръгне работата, а след това ще отговорите на въпросите.

В този момент Мартинс бил готов да се съгласи на всичко, само и само да се отърве от господин Крабин и да си осигури квартира и храна за една седмица, а Роло, разбира се — както открихме по-късно, — бил винаги готов да приеме каквото и да било предложение: за пиене, за момичета, за шеги, за ново приключение. И с кърпичка на устата той казал:

— Разбира се, разбира се.

— Извинете, господин Декстър, да не би да ви боли зъб? Познавам един много добър зъболекар.

— Не. Удариха ме, това е всичко.

— Боже господи! Да не би да са се опитали да ви ограбят?

— Не, един войник беше. Аз се опитах да цапардосам неговия проклет полковник по окото.

Махнал кърпичката и показал на Крабин ударената си устна.

Той ми каза по-късно, че Крабин буквално онемял. Мартинс не можеше да разбере защо, тъй като никога не беше чел произведенията на своя велик съвременник Бенджамин Декстър; дори не бе чувал за него. Самият аз съм почитател на Декстър и затова си обяснявам смайването на Крабин. Като стилист Декстър сравняват с Хенри Джеймс, но у него има нещо по-женствено в сравнение с учителя му. Дори някои негови врагове понякога определяха гъвкавия му сложен и неравен стил като характерен за стара мома. За един мъж, все още ненавършила петдесет години, неговият страстен интерес към бродирание на фразата и маниерът му да успокоява не особено бурния си темперамент със ситни плетеници — така възлюбени от учениците му — на други се струваха малко прекалени.

— Чели ли сте някога книгата „Самотният ездач от Санта Фе“?

— Не, мисля, че не.

Мартинс обяснил:

— Най-добрият приятел на този самотен ездач бива убит от шерифа на Лост Клейм Гълч. Разправя се как ездачът преследва този шериф съвсем легално, — докато си отмъщава.

— Никога не съм допускал, че четете каубойски романи, господин Декстър — казал Крабин. Мартинс трябвало да използва цялата си твърдост, за да спре Роло, който бил готов да заяви: „Аз ги пиша“.

— По същия начин аз преследвам полковник Калагън.

— Не съм чувал за него.

— Чували ли сте за Хари Лайм?

— Да — казал Крабин предпазливо. — Но не го познавам.

— Аз го познавах. Той беше най-добрият ми приятел.

— Не съм допускал, че той е голям почитател на литературата.

— Нито един от приятелите ми не е такъв.

Крабин нервно примигнал зад роговите рамки. Той казал примирително:

— Все пак той се интересуваше от театър. Една негова приятелка — актриса, учи английски в Института. Той е идвал два-три пъти да я взема оттам.

— Стара или млада?

— Млада, много млада. По мое мнение не особено добра актриса.

Мартинс си спомнил за девойката до гроба, скрила лице в ръцете си, и казал:

— Бих се радвал, ако видя някой от приятелите на Хари.

— Тя ще дойде може би на вашата лекция.

— Австрийка ли е?

— Твърди, че е австрийка, но подозирам, че е унгарка. Работи в Йозефщаттеатър. Не бих се учудил, ако Лайм ѝ е помогнал да си уреди документите. Тя се казва Шмид. Ана Шмид. Бихте ли си представили млада английска актриса да се нарече Смит? И прекалено хубава е. Името ѝ винаги ми е звучало прекалено анонимно, за да е вярно.

Мартинс разбрал, че е измъкнал всичко, каквото може от Крабин, заявил, че е уморен след толкова дълъг ден, обещал да позвъни по телефона сутринта, приел бонове за десет лири за спешни разходи и си отишъл в стаята. Струвало му се, че твърде бързо печели — 12 фунта за по-малко от час.

Бил уморен, това разбрал едва когато се опънал на леглото, без да се събува. След минута вече Виена била зад него и той вървял през гъста гора, до глезените в сняг. Избухал бухал и той се почувствувал самотен и уплашен. Имал среща с Хари до някакво дърво, но гората била толкова гъста, че било невъзможно да се разпознае едно дърво от друго. Мярнала се някаква фигура и той се затичал към нея. Тя подсвирквала позната мелодия и сърцето му подскочило от облекчение и радост, че не е вече сам. Тогава фигурата се обърнала и той видял, че това съвсем не е Хари, а един непознат, който се хилел, застанал в локвичка разтопен сняг, а бухалът все се обаждал. Събудил се изведнъж и чул телефонът до леглото му да звъни.

Един глас с лек чужд акцент — само следа от чужд акцент, попитал:

— Господин Роло Мартинс?

— Да. — Истинска изненада било, че е пак той, а не Декстър.

— Вие не ме познавате — казал гласът ни в клин, ни в ръкав. — Но аз бях приятел на Хари Лайм.

Изненадващо било и да чуе някой да твърди, че е приятел на Хари. Сърцето на Мартинс се стоплило от добро чувство към непознатия. Той казал:

— Бих се радвал да ви видя.

— Наблизо съм, в „Стара Виена“.

— Не може ли утре? Ужасен ден изкарах.

— Хари ме помоли да проверя дали сте добре. Бях с него, когато умря.

— Мислех си — казал Роло Мартинс и спрял. Искал да каже: „Мислех си, че е умрял моментално“, но нещо го възпряло. Вместо това казал: „Не ми казахте името си“.

— Курц — отвърнал гласът. — Бих ви предложил да дойда при вас, но австрийци в „Захер“ не се допускат.

— Да се срещнем утре сутринта в „Стара Виена“?

— Разбира се — казал гласът. — Ако сте сигурен, че ще можете да изкарате до утре.

— Какво искате да кажете?

— Хари знаеше, че ще бъдете без пукната пара.

Роло Мартинс лежал с телефонната слушалка до ухото и си мислел: „Ела във Виена, ако искаш да направиш пари!“. Това бил третият непознат в продължение на пет часа, който искал да му даде пари. Той предпазливо казал:

— Докато ви срещна, все ще изкарам някак.

Нямало смисъл да отблъсква добро предложение, преди да се разбере какво е то всъщност.

— Тогава, да кажем, единадесет часа в „Стара Виена“ на Кертнерщрасе. Ще бъда с кафяв костюм и ще нося една от книгите ви.

— Великолепно. А как намерихте книгата?

— Хари ми я даде.

Гласът звучал много очарователно и убедително, но когато Мартинс казал „лека нощ“ и затворил, не можел да не се запита как така Хари, ако е бил в съзнание, преди да умре, не е наредил да му изпратят телеграма, за да не идва. Нима и Калагън не беше казал, че Лайм е умрял моментално или пък без болка? Така ли беше? Или той сам бе сложил тези думи в устата на Калагън? За първи път тогава мисълта, че има нещо нередно около смъртта на Лайм, се загнездила здраво в мозъка на Мартинс — че има нещо, което полицията е достатъчно глупава, за да разкрие. Той се опитал да го разкрие сам с помощта на две цигари, но заспал, без да вечеря и без да е разгадал мистерията. Денят бил дълъг, но не достатъчно дълъг за това.

4.

„Това, което от пръв поглед не ми хареса — ми каза Мартинс, — беше перуката му. От ония явно изкуствени коси — сплеснати и жълти, отзад подстригани, които не прилягат добре. Трябва да има нещо фалшиво у човек, който не може спокойно да приеме плешивостта си. Той имаше и едно от онези лица с грижливо изписани като с грим черти с цел да изглежда по-очарователно или по-капризно, с бръчици около очите. Сякаш беше гримиран, за да се хареса на романтични ученички.“

Този разговор се води няколко дни по-късно — когато Мартинс разказа цялата история, но следата вече беше почти заличена. Седяхме в „Старата Виена“ на същата маса, където той бе седял в онази първа утрин с Курц, и когато направи забележката за романтичните ученички, видях как неговите неспокойни, блуждаещи очи се втренчиха в нещо. Беше една девойка — като всяка друга девойка, помислих си аз, — която бързаше под падащия сняг.

— Хубавичка, а?

Той отклони поглед и каза:

— Завинаги съм приключил с тия работи. Знаете ли, Калоуей, идва време в живота на мъжа, когато той се отказва от тия работи...

— Аха. Стори ми се, че гледате едно момиче.

— Да. Но само защото ми напомни Ана — Ана Шмид.

— Коя е тя? Познато момиче?

— В известен смисъл.

— Как в известен смисъл?

— Тя е била момичето на Хари.

— А сега вие ли...

— Тя не е такава, Калоуей. Не я ли видяхте на погребението му? В подобни неща вече не се забърквам. Такъв урок получих, че ще ми държи влага за цял живот.

— Разказвахте ми за Курц.

Курц седял така, сякаш искал всички да видят, че чете „Самотният ездач от Санта Фе“. Когато Мартинс седнал на масата му, той казал с престолено възхищение: „Чудесно поддържате напрегането“.

— Напрегането ли?

— Напрежението. Вие сте майстор. На края на всяка глава човек се мъчи да отгатне...

— Вие сте били приятел на Хари? — попитал Мартинс.

— Мисля, че най-добрият — но след моментна пауза, в която мозъкът му регистрирал грешката, Курц добавил: — като изключим вас, разбира се.

— Разкажете ми как умря.

— Бях с него. Излязохме от неговата квартира и Хари видя един приятел на отсрещния тротоар — американец, казва се Кулър. Той махна с ръка на Кулър и се затече към него, когато един джип изскочи иззад ъгъла и връхлетя отгоре му. Грешката беше на Хари, разбира се, а не на шофьора.

— Казаха ми, че е умрял моментално.

— Бих искал да е така. Но той умря всъщност преди да пристигне линейката.

— Значи можеше да говори?

— Да. При тази силна болка той се тревожеше за вас.

— Какво каза?

— Не мога да си спомня точно думите му, Роло. Мога да ви наричам Роло, нали? Той винаги ви наричаше така пред нас. Настояваше да се погрижа за вас, когато пристигнете. Да ви настаня. Да ви купя билет за връщане.

Когато ми разказваше това, Мартинс добави: „Както виждате, получавах непрекъснато предложения за билет за връщане и пари“.

— Но защо не телеграфирахте, за да ме спрете?

— Направих го, но сигурно телеграмата не ви е сварила. С тази цензура и заради зоните телеграмите се бавят и по пет дни.

— Имаше ли следствие?

— Разбира се.

— Знаете ли, полицията развива налудничавата теория, че Хари е бил замесен в някаква афера?

— Не. Но всеки във Виена е замесен в нещо. Всички продаваме цигари и сменяме шилинги за бонове и така нататък от този род.

— Полицията има предвид нещо по-лошо.

— Понякога те имат абсурдни теории — предпазливо казал човекът с перуката.

— Ще остана тука, докато я опровергая.

Курц рязко си обърнал главата и перуката му леко се изместила.

— Каква полза от това? — казал той. — Нищо не може да върне Хари.

— Ще изгоня този полицаи от Виена.

— Не виждам какво можете да направите.

— Ще започна разследването от момента на смъртта му. Вие сте били там, и този Кулър, и шофьорът. Можете ли да ми дадете адресите им?

— Шофьора не познавам.

— Мога да ги взема от следствения протокол. И после тук е и момичето на Хари.

— За нея ще е мъчително — казал Курц.

— Пет пари не давам за нея. Интересува ме Хари.

— Знаете ли какво подозира полицията?

— Не. Разгневих се твърде бързо.

— А не ви ли е идвало наум — попитал меко Курц, — че може да изровите нещо, което е... компрометиращо и за Хари?

— Ще рискувам.

— Ще трябва време... и пари.

— Време имам, а вие щяхте да ми дадете назаем, нали?

— Не съм богат — казал Курц, — но обещах на Хари да се погрижа за вас и за обратния самолет.

— Не се тревожете тогава за парите или за самолета — каза Мартинс. — Ще се хванем на бас — пет лири срещу двеста шилинга, че има нещо странно около смъртта на Хари.

Това било удар в тъмнината, но той вече имал силното инстинктивно усещане, че нещо не е в ред, без да е свързал още думата „убийство“ с това усещане. Курц поднасял чашата с кафе към устата си и Мартинс го наблюдавал. Забележката очевидно ударила на камък. Една спокойна ръка поднесла чашката към устата и Курц започнал да сърба шумно, на едри глътки. После оставил чашката и рекъл:

— Какво искате да кажете с думата странно?

— За полицията би било изгодно да има един труп, но това е изгодно и за истинските аферисти, нали така?

Щом изрекъл това, разбрал, че все пак думите му са направили впечатление на Курц: не замръзнал ли той от предпазливост и страх? Ръцете на виновния невинаги треперят: само в романите изтърваната чашка издава вълнение. Напрежението по-често се отгатва по добре изученото, контролирано движение. Курц пиел кафето, като че ли нищо не било казано.

— Е добре — рекъл той и отпил още една глътка. — Желая ви, разбира се, успех, при все че не вярвам да откриете нещо. Обърнете се към мен, ако имате нужда.

— Дайте ми адреса на Кулър!

— Разбира се. Ще ви го напиша. Ето го. В американската зона.

— А вашият?

— Вече го написах отдолу — в руската зона е.

Станал, усмихнал се с една от заучените си виенски усмивки, с чар, изписан като с фина четка в бръчиците около устата и очите:

— Дръжте връзка с мен — казал — и ако имате нужда от помощ... Но все още смятам, че сте неразумен. — Той си взел „Самотният ездач“. — Гордея се с нашето познанство. Вие сте майстор на напрегнатия сюжет — и едната ръка пригладила перуката, докато другата, минавайки леко през устата, изтрила усмивката, като че ли никога не е съществувала.

5.

Мартинс седеше на един твърд стол точно до вратата, която води зад кулисите на Йозефщаттеатър. След сутрешното представление беше изпратил на Ана Шмид визитната си картичка и беше добавил „Приятел на Хари Лайм“. Редицата от малки прозорчета с дантелени перденца и светлини, които гаснеха една след друга, показваше, че там артистите се стягат вече за дома, за чашка кафе без захар, кифла без масло, които ще ги подкрепят за вечерното представление. Приличаше на малка уличка, на декор за филм, но дори вътре беше студено, студено и за човек с дебело зимно палто, затова Мартинс стана и започна да се разхожда нагоре-надолу под малките прозорчета. Както ми каза, чувствувал се малко като Ромео, който не е сигурен къде точно е балконът на Жулиета.

Имаше достатъчно време да размисли: бе се успокоил. Мартинс, а не Роло имаше по-силно влияние. Когато светлинката в едно от прозорчетата угасна и една актриса слезе в коридора, където той се разхождаше, Мартинс дори не се обърна. До гуша му бе дошло: Курц беше прав. Всички имаха право. „Държа се като романтичен глупак, ще разменя една дума с Ана Шмид, дума на съчувствие, ще си събера багажа и ще си отида.“ Той съвсем бил забравил тогава, както ми каза, усложненията с господин Крабин.

Нечий глас отгоре се обади:

— Господин Мартинс — и той видя няколко стъпки по-високо, между завесите, едно лице, обърнато към него. „Не беше хубава — ми заяви той твърдо, когато го обвиних, че отново се е готвил да се забърка в нещо. Просто едно честно лице с тъмна коса и очи, които на тази светлина изглеждаха кафяви, широко чело, голяма уста, без никакъв чар.“ На Мартинс се струвало, че няма никаква опасност да настъпи онзи миг, в който мирисът на косите или случайно докосване на ръцете променят живота.

— Ще се качите ли горе? — попита тя. — Втората врата вдясно.

Има хора, обясни ми той внимателно, които изведнъж чувствуваш близки. Леко ти е с тях, защото знаеш, че с тях никога не можеш да изпаднеш в беда. „Такава беше и Ана“ — каза ми той и не знам дали нарочно употреби минало време.

За разлика от повечето гримьорни тази беше почти гола; никакъв отрупан с дрехи гардероб, никаква бъркотия от козметични средства и гримове: един халат на вратата, един пуловер от второ действие, метнат върху стола, кутийка с наполовина използван грим. На газовия котлон кротко свиреше чайник.

— Искате ли чашка чай? — попита тя. — Пратиха ми миналата седмица едно пакетче — понякога американците правят — попита така — вместо цветя на премиерата.

— Бих пийнал чай — каза той, при все че ако мразеше нещо, това беше чай. Гледаше я, докато го приготвяше: разбира се, погрешно; водата не кипеше, чайникът бе незатоплен, чаят — твърде малко.

— Никога не можах да разбера добре — каза тя — защо англичаните толкова много обичат чай.

Мартинс изпи чая набързо като лекарство: наблюдаваше как тя внимателно и деликатно отпива от своя.

— Много исках да ви видя — каза той — заради Хари.

Беше ужасен момент: видя как тя стисна устни, за да понесе това.

— И?

— Познавах го от двадесет години. Той ми беше приятел. В училище бяхме заедно, а и след това: само преди няколко месеца се видяхме.

— Като получих визитната ви картичка, не можах да ви откажа — рече тя. — Но наистина няма за какво да си говорим, нали?

— Исках да науча за...

— Той е мъртъв. Това е всичко. Свършено е, свършено. Каква полза да се говори?

— И двамата го обичахме.

— Не знам. После човек не може да знае това. Не знам нищо вече освен...

— Освен?

— Че и аз искам да умра.

— Тогава — каза ми Мартинс едва не си отидох. Каква полза имаше да я измъчвам заради моето лудешко хрумване? Но въпреки това я запитах:

— Познавате ли един човек на име Кулър?

— Американец? — попита тя. — Струва ми се, че той именно ми донесе малко пари, когато Хари умря. Не исках да ги взема, но той ми каза, че Хари настоявал — в последния си миг.

— Значи не е умрял веднага?

— О, не.

— Започнах да се чудя — каза ми Мартинс — защо си бях наумил това и после си спомних, че само човекът от съседния апартамент ми беше споменал такова нещо. Рекох й:

— Преди да умре, сигурно е бил в съзнание, защото е споменал и за мене. Вероятно не е усетил никаква болка.

— Това си повтарям и аз.

— Видяхте ли лекаря?

— Веднъж. Хари ме беше изпратил при него. Той беше личен лекар на Хари. Живееше наблизко.

Изведнъж Мартинс видя в странната кутийка на мозъка си, която създава внезапно и съвсем нелогично такива картинки, едно пусто място, безжизнено тяло на земята и ято птици, скупчено около него. Може би това беше откъс от ненаписана книга, оформяща се в периферията на съзнанието. Веднага щом картината избледня, той осъзна все пак колко странно е, дето там в този момент са били всички, всички приятели на Хари — Курц, докторът, този Кулър, а само те двамата, които, изглежда, го бяха обичали, не са били там:

— А шофьорът? — попита той. — Чухте ли неговите показания?

— Той беше разтревожен и уплашен. Но показанията на Кулър и на Курц го оправдаха. Не е била негова грешката, бедничкият. Често съм чувала Хари да казва какъв внимателен шофьор е.

— И той ли познаваше Хари?

Още една птица кацна и се присъедини към кръга около мълчаливата, безжизнена фигура, която лежеше по очи. Сега той можеше да познае, че това е Хари — по дрехите и поради приликата с момчето, заспало в тревата край едно игрище в топъл летен следобед.

През прозореца някой извика: „Госпожице Шмид!“.

— Не обичат посетителите да се застояват — обясни тя. — Хаби се електричество.

Мартинс се беше отказал от мисълта да я щади и рече:

— Полицията каза, че са щели да арестуват Хари. Приписват му участие в някаква афера.

Тя прие новината почти като Курц:

— Всеки е забъркан в някаква афера.

— Не вярвам да е нещо сериозно.

— Не.

— Може и да е компрометиран. Познавате ли някой си Курц?

— Струва ми се, че не.

— Носи перука.

— О!

Явно беше, че е улучил.

— Не ви ли е чудно, че те всички са били там, когато е умирал. Всеки е познавал Хари. Даже и шофьорът, и докторът...

С безнадеждно спокойствие тя каза:

— И аз си мислех това, при все че за Курц не знаех. Чудех се дали не са го убили, но каква полза да се чудиш...

— Ще ги хвана аз тези копелета — каза Мартинс.

— Няма полза. Може би полицията има право. Може би бедният Хари се е забъркал...

— Госпожице Шмид! — извика отново гласът.

— Трябва да си отивам.

— Ще повървя малко с вас.

Беше почти тъмно: снегът бе поспрял; големите статуи на Ринга, препускащите коне, колесници и орлите изглеждаха куршумено сиви в края на деня.

— По-добре е човек да се откаже и да забрави — каза Ана.

Озареният от луната сняг върху мръсния паваж бе дълбок до глезените.

— Ще ми дадете ли адреса на лекаря?

Те се спряха на завет до една стена, докато тя напише адреса.

— И вашия също.

— Защо ви е?

— Може би ще имам новини за вас.

— За мен вече няма добри новини.

Той я гледаше отдалече как крачи към трамвая, навеждайки глава
срещу вятъра — малка черна въпросителна на фона на снега.

6.

Един детектив любител има това предимство пред професионалиста, че не признава работно време. Роло Мартинс не се ограничи в осемчасовия работен ден: неговите разследвания не се прекъсваха от обедна почивка. За един-единствен ден той откри много повече, отколкото някой от моите хора би сторил за два. При това той имаше преимущество, че беше приятел на Хари. Така работеше отвътре, докато ние кълвахме в определен периметър.

Доктор Винклер си беше вкъщи. Може би нямаше да си е вкъщи за някой полицай. Мартинс отново бе написал на визитната си картичка вълшебната фраза „приятел на Хари Лайм“.

Чакалнята на доктор Винклер напомни на Мартинс антикварен магазин, специализиран за религиозни произведения на изкуството. Тук имаше безброй кръстове, направени не по-късно от XVII век. Тук имаше статуи — дървени и от слонова кост. Имаше и маса реликви — парченца кости с имената на светците, монтирани върху ламаринени плочки. Ако са истински, помисли си Мартинс, странна съдба има тази частица от кокалчето на света Сузана, която почива в чакалнята на доктор Винклер. Дори грозните столове с високи облегалки като че ли са били използвани навремето от кардинали. Стаята беше задушна и човек очакваше да му замирише на тамян. В малка златна кутийка имаше тресчица от Кръста. Една кихавица стресна Мартинс.

Доктор Винклер бе най-чистият лекар, който Мартинс беше виждал. Той бе много дребен и спретнат, с черен фрак и висока корава яка, неговите малки тъмни мустачки напомняха черна папийонка. Кихна отново, може би бе настинал, защото бе толкова чистичък.

— Господин Мартинс? — попита той.

Неудържимо желание да подразни доктор Винклер връхлетя Роло Мартинс:

— Доктор Винклер?

— Доктор Винклер.

— Много интересна колекция имате.

— Да.

— Светите кости...

— Кости на пилета и зайци.

Доктор Винклер измъкна от ръкава си голяма бяла кърпа както фокусник би развял флага на своята страна, и си издуха носа два пъти чистичко и грижливо, запушвайки последователно всяка ноздра. Човек очакваше той да захвърли кърпата, след като я е употребил веднъж.

— Бихте ли ми казали, господин Мартинс, целта на вашето посещение? Чака ме пациент.

— И двамата сме били приятели на Хари.

— Аз бях неговият съветник по медицинските въпроси — поправи го доктор Винклер и продължи да чака упорито сред своите разпятия.

— Закъснях за следствието. Хари ме беше поканил да му помогна нещо. И аз не зная какво. Чух за смъртта му едва след като пристигнах.

— Много жалко — каза доктор Винклер.

— При тия обстоятелства естествено искам да науча всичко възможно.

— Не мога да ви кажа нищо, което не знаете. Прегази го кола. Когато пристигнах, беше вече мъртъв.

— Смятате ли, че въобще е бил в съзнание?

— Разбрах, че известно време е бил в съзнание, докато са го носили към къщата.

— Боляло ли го е много?

— Не е задължително.

— Сигурен ли сте, че е нещастен случай?

Доктор Винклер протегна ръка и оправи едно разпятие:

— Не съм бил там. Моето мнение се ограничава с причината за смъртта. Има ли повод да сте недоволен?

Любителят има и друго предимство пред професионалиста: може да бъде безразсъден. Той може да казва никому ненужни истини и да изповяда налудничави идеи.

— Полицията обвинява Хари в много сериозно престъпление. Много е вероятно да е бил убит или дори да се е самоубил.

— Не съм компетентен — каза доктор Винклер.

— Познавате ли някой си Кулър?

— Струва ми се, че не.

— Той е бил там, когато Хари е загинал.

— Тогава естествено съм го виждал. Носи перука.

— Това е Курц.

Доктор Винклер бе не само най-чистият, но и най-предпазливият доктор, който Мартинс бе виждал някога. Неговите показания бяха толкова пестеливи, че и за момент не можеше да се усъмниш в тяхната достоверност.

— Имало е и втори човек там — каза Мартинс.

Ясно бе, че ако докторът трябва да диагностицира скарлатина — би се задоволил с изявлението, че обривът е очевиден и че температурата е толкова и толкова. Никога не би сгрешил при едно следствие.

— Дълго ли сте били лекар на Хари?

Чудно беше, че Хари е избрал такъв човек — Хари, който обичаше донякъде неспокойните хора, способни да правят грешки.

— Около година. Много мило от ваша страна, че ме посетихте — доктор Винклер се поклони.

Чу се леко скърцане, като че ли ризата му бе от целулоид.

— Не бива да ви отнемам повече от вашите пациенти.

Обръщайки гръб, Мартинс спря погледа на едно разпятие — ръцете на фигурата бяха вдигнати над главата, а лицето издължено в Ел-Грековска агония.

— Странно разпятие — каза той.

— Янсенистко — съобщи доктор Винклер и рязко затвори уста, като че се почувствува виновен, задето дава прекалено много сведения.

— Никога не съм чувал тази дума. Защо ръцете са над главата?

Доктор Винклер неохотно каза:

— Защото според тях, той е умрял само за праведните.

7.

Като прелиствам досиетата и бележките си, водени по време на разговорите с различни хора, за мене сега е очевидно, че тогава все още е било напълно възможно Роло Мартинс безопасно да напусне Виена. Той бе показал нездраво любопитство, но то бе блокирано по всички линии. Никой нищо не беше издал. Под неговите опипващи пръсти гладката степен на заблудата все още не бе показала истинска пукнатина. Когато Роло Мартинс напусна дома на доктор Винклер, той не беше в опасност. И можеше да отиде да спи в „Захер“ със спокойна съвест. На този етап той можеше да посети и Кулър без никаква опасност. Никой още не бе сериозно обезпокоен. За негово нещастие — и сигурно за в бъдеще ще има периоди в живота му, когато ще съжالياва за това — той предпочете да се върне в квартирата на Хари. Искаше да поговори с дребничкия раздражен човек, който бе казал, че е видял нещастieto — или пък не беше казал точно така? Имаше един миг, когато на тъмната замръзнала улица му идваше да отиде направо при Кулър, за да допълни своята картина със злоещите птици около трупа на Хари, ала Роло, бидейки Роло, реши да хвърли ези-тура и монетата предопредели друг начин на действие и... смъртта на двама души.

Може би дребният човечец, който се казваше Кох, беше пийнал чашка винце повече, може би просто бе имал хубав ден в службата, та този път, когато Роло Мартинс позвъни, бе приятелски настроен и готов да говори. Той току-що бе вечерял и по мустаците му имаше трохички.

— Помня ви, вие сте приятелят на господин Лайм.

Той покани Мартинс много сърдечно и го представи на своята съпруга — цяла канара, която очевидно държеше под строг контрол.

— В доброто старо време щях да ви предложа кафе, но сега...

Мартинс предложи цигари и между тях се установи сърдечна атмосфера.

— Когато звъннахте вчера, бях малко груб — каза хер Кох, — но имах пристъп на мигрена, а жена ми не беше вкъщи, та трябваше аз да отговоря.

— Не ми ли казахте, че сте видели катастрофата?

Хер Кох размени поглед с жена си:

— Следствието приключи, Илзе. Няма опасност. Може да ми вярваш. Джентълменът е приятел. Да, видях катастрофата, но вие сте единственият, който знае това. Казвам видях, но може би ще е по-правилно да кажа чух. Чух скърцането на спирачка, отидох до прозореца точно когато носеха трупа към къщата.

— Не дадохте ли показания?

— По-добре е да не се бърка човек в такива работи. В службата ме считат за необходим. Нямаме достатъчно персонал, а освен това аз фактически не видях...

— Но вчера ми казахте какво се е случило.

— Така беше описано във вестниците.

— Дали го е боляло много?

— Той беше мъртъв. От прозореца погледнах право надолу и видях лицето му. Знам кога човек е мъртъв. Впрочем това, така да се каже, е моят занаят. Аз съм началник на моргата.

— Но другите казват, че не е умрял веднага.

— Може би те не могат да разпознават смъртта като мене.

— Бил е мъртъв, разбира се, когато лекарят е пристигнал. Лекарят сам ми каза това.

— Умря моментално. Може да ми вярвате. Човек като мене разбира от тези работи.

— Струва ми се, хер Кох, че е трябвало да дадете показания.

— Всеки се грижи за себе си, хер Мартинс. Не бях аз единственият очевидец.

— Какво искате да кажете?

— Имаше трима души, които помагаха да се внесе трупът на вашия приятел в къщата.

— Знам — двама души и шофьорът...

— Шофьорът остана на мястото си. Той бе много развълнуван, бедничкият.

— Трима...

Неговите пръсти внезапно се бяха натъкнали ако не на голяма пукнатина, то на някаква грапавинка, която грижливи зидари бяха замазали.

— Можете ли да ми опишете хората?

Но хер Кох не беше свикнал да наблюдава живите — само перуката бе привлякла погледа му, — другите двама бяха за него просто мъже — нито високи, нито ниски, нито дебели, нито слаби. От високото той ги бе видял скъсени, надвесили се над своя товар; те не бяха погледнали нагоре и той бързо бе отклонил погледа си, затворил бе прозореца, схващайки веднага, че за него ще е по-добре, ако не го видят.

— Нямаше показания за даване, хер Мартинс.

Нямаше никакви показания, помисли Мартинс, нямаше никакви показания! Той не се съмняваше вече, че е било извършено убийство. Иначе защо го бяха лъгали за настъпването на смъртта? Те искаха с техните подаяния — пари, самолетни билети — да успокоят единствените двама приятели, които Хари имаше във Виена. А третият човек? Кой беше той?

— Видяхте ли хер Лайм да излиза? — попита Мартинс.

— Не.

— Чухте ли вик?

— Само спирачките, хер Мартинс.

На Мартинс му хрумна, че нищо освен думите на Курц, Кулър и доктора не доказва, че Хари е бил убит точно в този момент. Разбира се, имаше медицинско заключение, но то нищо не доказваше, освен може би че е умрял в толкова часа, а на това отгоре медицинското заключение изглеждаше толкова достоверно, колкото и думите на доктор Винклер — този чистичък, добре владеещ се човек, който поскърцваше сред разпятията си.

— Хер Мартинс, сега се сетих, ще останете ли във Виена?

— Да.

— Ако търсите квартира и бързо се отнесете до властите, може да си осигурите апартамента на господин Лайм. Той е реквизиран.

— У кого са ключовете?

— У мене.

— Мога ли да видя квартирата?

— Илзе, ключовете!

Хер Кох го поведе към апартамента, където бе живял Хари. В малкия тъмен коридор още се усещаше миризма на цигарен дим — от турските цигари, които Хари винаги бе пушил. Странно е, че човешката миризма може за дълго да увисне между диплите на пердетата, дълго след като човекът се е превърнал в мъртва материя, в газ, в гнилоч. Лампата бе засенена от общит с мъниста абажур и вътре беше полутъмно, трябваше да напипват дръжките на вратите.

Дневната бе съвсем гола — на Мартинс тя се видя прекалено гола. Столовете бяха изместени до стените; на бюрото, на което Хари сигурно бе писал, нямаше и прашинка, нито каквито и да било книжа. Паркетът отразяваше светлината като огледало. Хер Кох отвори една врата и показа спалнята: леглото беше оправено с чисти чаршафи.

В банята дори едно употребено ножче за бръснене не подсказваше, че допреди няколко дни тук е живял човек. Само тъмният коридор и миризмата на цигари създаваха впечатление, че помещението е било обитавано.

— Вижте — каза хер Кох. — Готово е за новия квартирант. Илзе почисти.

Явно добре се беше справила. След една такава смърт тук трябваше да има повече безпорядък. Не е възможно човек да тръгне внезапно и неочаквано за най-дългото си пътешествие, без да забрави това или онова, без да остави неплатена сметка, непопълнена бланка, снимки на момиче.

— Нямаше ли тук някакви книжа, хер Кох?

— Хер Лайм беше винаги много прибран човек. Кошчето беше пълно и чантата му също, но неговият приятел взе всичко.

— Кой приятел?

— Джентълменът с перуката.

Възможно бе Лайм да не е предприел пътуването си толкова неочаквано и Мартинс си помисли, че може би Лайм се е надявал на него — да дойде навреме и да му помогне. Той каза на господин Кох:

— Струва ми се, че приятелят ми е бил убит.

— Убит? — тази дума помете сърдечността на хер Кох. — Нямаше да ви пусна тука — каза той, — ако допусках, че ще говорите такива глупости.

— Така или иначе, вашите показания можеха да бъдат много ценни.

— Какво да кажа? Нищо не съм видял. Не ме интересува. Напуснете веднага, моля. Вие излязохте твърде непочтен.

Той избута Мартинс обратно в коридора: тютюневата миризма не се усещаше вече толкова силно. Последните думи на хер Кох, преди да затръшне вратата, бяха:

— Не ме засяга.

Горкият хер Кох! Ние не можем да избираме какво да ни засяга и какво не. По-късно, когато разпитвах Мартинс подробно, казах му:

— Видяхте ли някого по стълбите или във на улицата?

— Никого.

Повярвах му, защото би имал интерес да забележи някой случаен минавач.

— Самият аз — каза ми той — забелязах колко тиха и пуста изглеждаше цялата улица. Една част от нея беше бомбардирана и луната озаряваше снежните могили. Беше толкова тихо. Можех да чуя как собствените ми стъпки скърцат по снега.

— Това, разбира се, нищо не доказва. Има мазе, където всеки, който ви е следил, би могъл да се скрие.

— Така е.

— Или пък цялата ви история е чиста измислица?

— Да...

— Бедата е, че нямате причини да си измисляте. Вярно е, че сте виновен — взимали сте пари с измама. Вие фактически дойдохте при Лайм, за да му помагате...

— Каква беше тази толкова скъпоценна афера — попита Мартинс, — за която продължавате да намеквате?

— Щях да ви изложа всички факти още когато ви видях първия път, ако вие не ме бяхте ядосали така дяволски бързо. Сега ми се струва, че не е разумно да ви кажа. Ще ви разкрия поверителни сведения, а вашите познанства не вдъхват особено доверие. Момиче с фалшиви документи, доставени от Лайм, този Курц...

— Доктор Винклер...

— Нямаме нищо против доктор Винклер. И да мамите, вие нямате нужда от моите сведения, а може би ще е от полза да научите това, което знаем. Нашата информация не е пълна.

— Разбира се, че не е. Мога да съчиня по-добър детективски роман от вас, докато се къпя.

— Вашият литературен похват не прави чест на съименника ви.

Когато му напомняха за Крабин, този беден, измъчен представител на Британското дружество за културни връзки, Роло Мартинс почервеняваше от досада, неудобство, срам. Това също ме караше да му вярвам.

Той вероятно бе осигурил на Крабин няколко неприятни часа. Връщайки се в хотел „Захер“ след разговора си с хер Кох, бе намерил отчаяна бележка: „Цял ден не мога да ви открия — пишеше Крабин. — Необходимо е да се видим и да направим програма на вашето гостуване. Тази сутрин по телефона уговорих лекции в Инсбрук и Залцбург за идущата седмица, но ми трябва вашето съгласие за темите, за да може да бъде отпечатана програмата. Бих предложил две лекции — «Кризата на религията в Западния свят» (вие сте дълбоко уважаван като вярващ писател, но тази лекция трябва да бъде абсолютно аполитична) и «Техниката на съвременния роман». Същите лекции са предвидени и за Виена. Вън от това, тук има много хора, които биха искали да се срещнат с вас, и ми се ще да уредя един коктейл в началото на идната седмица.“ Писмото завършваше с нотка на остро безпокойство: „Ще присъствувате на дискусията утре вечер, нали? Всички ви очакваме в осем и тридесет и естествено разчитаме на вашето присъствие. Ще ви пратя кола в хотела точно в 8:15“.

Роло Мартинс прочете писмото и без да мисли повече за господин Крабин, си легна.

8.

След втората чашка мислите на Роло Мартинс винаги се насочваха към жените — някак неясно, сантиментално, романтично, към целия пол изобщо. След третата чашка, като пилот, който се мъчи да намери вярната посока, той се съсредоточаваше върху подходящото момиче. Ако Кулър не му бе предложил и трета чаша, той надали би отишъл толкова скоро у Ана Шмид, и ако... но има твърде много „ако“ в моя разказ, защото професията ми е да преценявам възможностите, човешките възможности, а пръстът на съдбата не може никога да намери място в досиетата ми.

Мартинс бе прекарал обедната почивка в четене на докладите от следствието и това още веднъж доказва предимството на аматьора пред професионалиста; но той стана и по-уязвим за напитките на Кулър (които професионалистът по време на работа би отказал). Към пет часа следобед намери апартамента на Кулър, който бе разположен над една сладкарница в американската зона; барът бе пълен с американски войници и техните приятели и тракането на лъжичките с дълги дръжки и странно несдържаният смях го следваха по стълбите нагоре.

Англичанин, който не харесва американците, обикновено има предвид точно такива изключения от общото правило, като Кулър: човек с рошава сивееща коса, загрижено мило лице с далекогледни очи, хуманист, който отива някъде, където върлува тифусна епидемия, световна война или китайски глад много преди сънародниците му да са открили това място в атласа. Отново визитката с думите „приятел на Хари“ послужи като пропуск. Неговото топло прямо ръкостискане бе най-приятелският жест, на който Мартинс се бе радвал във Виена.

— Всеки приятел на Хари е и мой приятел — каза Кулър. — Чувал съм за вас, разбира се.

— От Хари?

— Аз съм страстен читател на каубойски романи — каза Кулър и Мартинс му повярва по-бързо, отколкото бе повярвал на Курц.

— Чудех се... дали сте били там? Мислех си, не бихте ли ми разказали нещо за смъртта на Хари?

— Беше ужасно — каза Кулър. — Аз тъкмо пресичах, за да отида при Хари. Той и Курц бяха на тротоара отсреща. Ако не бях понечил да пресека, може би той щеше да остане на мястото си. Но той ме видя и тръгна към мене и тогава този джип... беше ужасно, ужасно. Шофьорът удари спирачките, но нищо не можеше да се направи. Пийнете едно уиски, господин Мартинс. Смешно е, че се вълнувам толкова, като се сетя за това — добави той, като наливаше сода, — никога не съм виждал как умира някой.

— Другият човек в колата ли беше?

Кулър отпи глътка и след това измери остатъка с уморените си добри очи:

— За кого говорите, господин Мартинс?

— Казаха ми, че там е имало и друг човек.

— Не знам откъде ви е дошло наум такова нещо. Ще намерите всичко в документацията от следствието.

Той наля още две щедри дози уиски.

— Ние бяхме точно трима души — аз, господин Курц, и шофьорът. Докторът, разбира се. Сигурно имахте предвид доктора.

— Човекът, с когото случайно разговарях, е гледал през прозореца — той живее до апартамента на Хари и ми каза, че е видял трима души и шофьора. Преди да дойде лекарят.

— Той не каза такова нещо пред съда.

— Не е искал да се меси.

— Не можеш да научиш европейците да бъдат добри граждани. Та това е било негов дълг! — Кулър мрачно съзерцаваше чашата си. — Странно нещо са катастрофите, господин Мартинс. Няма никога и две мнения на очевидци, които да съвпадат. Даже аз и господин Курц не бяхме съгласни по някои подробности. Всичко става толкова внезапно. Не сте си дали труд да наблюдавате внимателно и бум... трябва след това да възстановите случилото се, да си припомняте. Предполагам, че той се е пообъркал, мъчейки се да определи какво точно е станало преди катастрофата и какво след това, за да може да ни различи и четиримата.

— Четиримата?

— Броях и Хари Лайм. Какво друго е видял този човек, господин Мартинс?

— Нищо интересно, освен дето твърди, че Хари е бил мъртъв, когато са го носели към къщата.

— Е да, той умираше, няма съществена разлика. Още една чашка, господин Мартинс?

— Не, няма да пия повече.

— Е, добре, аз бих си налял още малко. Много обичах вашия приятел, господин Мартинс, и затова не ми е приятно да се говори за тия работи.

— Може би ще пийна още едно... за компания. — Познавате ли Ана Шмид? — попита Мартинс още докато уискито щипеше езика му.

— Момичето на Хари? Срегнах я веднъж, това е всичко. Всъщност аз помогнах на Хари да ѝ уреди документите. Такива неща не би трябвало да изповядам на непознат, но, чини ми се, човек трябва да нарушава правилата от време на време. И хуманността е дълг.

— Какво имаше около нея?

— Тя е унгарка, а казаха, че баща ѝ бил нацист. Страхуваше се, че руснаците ще я задържат.

— Защо?

— Е, документите ѝ не бяха в ред.

— Вие ѝ занесохте пари от Хари, нали?

— Да, но бих си мълчал за това. Тя ли ви каза?

Телефонът започна да звъни, Кулър пресуши чашата си.

— Ало — каза той — да, аз съм.

Очите му се спряха на лицето на Мартинс, но като че гледаха през него; спокойни, уморени, добри, вперени някъде в безкрайността.

— Добре сте направили — каза той одобрително и добави малко припряно: — Разбира се, че ще бъдат доставени. Дадено. Честна дума.

Затвори телефона и прекара уморена ръка по челото си. Като че се мъчеше да си спомни нещо, което е трябвало да направи.

— Чували ли сте за аферата, за която говори полицията? — попита Мартинс.

— Съжалявам. Това пък какво е?

— Казват, че Хари е бил замесен в някаква афера.

— О, не — каза Кулър. — Не. Това е съвсем невъзможно. Той имаше силно развито чувство за дълг.

- Курц смята, че е възможно.
- Курц не може да разбере един англосаксонец — отговори
Кулър.

9.

Почти се беше стъмнило, когато Мартинс тръгна покрай канала: на другия бряг бяха полуразрушените сгради на Дианабад, а в далечината, над разрушените къщи, висеше неподвижно големият кръг на Виенското колело. Там, отвъд сивкавата вода, се намираше втори бецирк под руското командване. Огромната ранена стрела на Черквата „Свети Стефан“ се извисяваше в небето на Иннерщат. Идвайки откъм Кертнерщрасе, Мартинс мина покрай осветените врати на военния полицейски участък. Четирима от международния патрул тъкмо се качваха в джипа: руският военен полицаи седна до шофьора (този ден русите бяха поели командването за идващите четири седмици), а англичанинът, французинът и американецът се качиха отзад. Третото уиски без сода още витаеше в мозъка на Мартинс и той си спомни момичето от Амстердам, момичето от Париж; самотата се изправи до него и тръгнаха заедно по многолюдния тротоар. Той отмина ъгъла на улицата, на която се намираше „Захер“, и продължи. Роло беше взел инициативата и се отправяше към единственото момиче, което познаваше във Виена.

Попитах го откъде е знаел къде живее тя.

О, каза ми той, докато си лежал в леглото и разглеждал картата на Виена, потърсил адреса, който тя му била дала още предната вечер. Обичал да знае всичко и умее да разчита карти. Лесно можел да запомня посоки и имена на улици, защото винаги ходел пеш на такива места.

— На какви места?

— Искам да кажа, когато посещавам момиче... или когото и да е.

Той, разбира се, не знаеше дали ще я намери вкъщи, нито пък му бе известно, че тази вечер дават нейната пиеса в Йозефщаттеатър; а може и това да бе запомнил от афишите. Както и да е, тя беше у дома си; тъжно е да седиш сам в незатоплена стая, с легло, маскирано като диван, и с отпечатаната на пишеща машина роля, отворена на първа

страница върху съвсем неподходящата, прекалено луксозна и паянтова масичка.

Нейните мисли бяха съвсем далече от „дома“. Той каза неловко (никой не може да твърди, дори и самият Роло, дали тази неловкост не е част от умението му да се държи с момичетата):

— Помислих да се отбия. Само минавах...

— Минавахте ли? Къде отивахте?

От Иннерщат до границата на английската зона беше половин час път, но той винаги имаше готов отговор:

— Пих много уиски с Кулър. Трябваше да походя и се озовах тук.

— Не мога да ви предложа нищо за пиене. Освен чай. Останал е още малко в онзи пакет.

— Не, благодаря. Вие работите? — каза той, като погледна ръкописа.

— Още съм на първия ред.

Той го взе и прочете:

— „Влиза Луиза, Луиза: Чух да плаче дете...“ Мога ли да остана? — попита той меко, което подобаваше повече на Мартинс, отколкото на Роло.

— Бих искала да останете.

Той се тръшна на дивана и много по-късно ми разказа (защото влюбените говорят и за най-малките подробности, стига да намерят слушател), че тогава я погледнал за втори път.

Тя се чувствуваше неловко като него. Беше със стари фланелени панталони, доста закърпени на седалището: стоеше с леко разкрасени крака, като че ли искаше да противоречи някому и бе решила твърдо да отстоява своето — дребна, набита фигура, без следа от каквато и да е грация, която вероятно бе сгъната и прибрана само за професионална употреба.

— Лош ден ли имахте? — попита той.

— По това време денят винаги е лош.

И поясни:

— Той имаше навик да се отбива често и като чух да звъните, за момент помислих...

Тя седна на, един твърд стол срещу него и продължи:

— Моля, говорете. Вие сте го познавали. Кажете ми нещо.

И той започна да говори. Небето навън притъмня, а Роло Мартинс все говореше. След известно време забеляза, че ръцете им се срещнаха. На мене той ми каза: „Нямах никакво намерение да се влюбвам. Особено в момичето на Хари!“.

— Кога се случи това? — попитах го аз.

— Беше много студено и аз станах да пусна завесите на прозорците. Забелязах, че ръката ми е върху нейната едва когато я отдръпнах. Като станах, погледнах пак лицето ѝ, а тя бе вдигнала очи нагоре към мен. Лицето ѝ не беше красиво — там е бедата. Лице, с което да живееш ден за ден. Обикновено лице. Имах чувството, че се намирам в чужда страна и не разбирам езика. Винаги съм смятал, че човек обича у една жена красотата ѝ. Стоях до завесите и гледах навън, преди да ги спусна. Не можах да видя нищо друго освен собственото си лице, надничаше в стаята, търсеше я. „И какво направи Хари тогава?“ — попита тя. И ми се искаше да каже: „По дяволите Хари. Той е мъртъв. Ние и двамата го обичахме, но той е мъртъв. Мъртвите трябва да бъдат забравени“. Вместо това, разбира се, казах само: „А вие какво очаквахте? Той просто започна да си подсвирква онази стара мелодия“ — и я изсвирих с уста колкото се може по-добре. Чух как дъхът ѝ замря, погледнах към нея и преди да имам време да размисля дали това е верният път, подходящата карта, правилният ход — вече бях изрекъл: „Той е мъртъв. Не можете да го помните вечно“.

— Знам — каза тя. — Но може би нещо ще се случи преди да го забравя.

— Какво искате да кажете, какво ще се случи?

— Може би ще има и друг изход, ще умра или нещо друго.

— С времето ще го забравите. Ще се влюбите отново.

— Знам, но не искам. Не виждате ли, че не искам?

Роло Мартинс се отдалечи от прозореца и отново седна на дивана. Преди половин минута той бе приятел на Хари: сега бе вече мъж, влюбен в Ана Шмид, която е била влюбена в един човек, наречен Хари Лайм, когото те двамата някога бяха познавали. Тази вечер той не говори повече за миналото. Вместо това започна да ѝ разказва за хората, с които се е срещнал.

— За Винклер — каза ѝ той — всичко мога да повярвам, но Кулър, Кулър ми харесва. Той е единственият от приятелите на Хари,

който не се отрече от него. Бедата е там, че ако Кулър е прав, то Кох греши. А аз наистина помислих, че има нещо вярно.

— Кой е Кох?

Той обясни как се е върнал в апартамента на Хари и описа разговора с Кох, историята за третия човек.

— Ако това е вярно — каза тя, — то е много важно.

— Но нищо не доказва. В края на краищата Кох се е измъкнал от следствието. Може и непознатият да е направил така.

— Не е там въпросът — каза тя. — Важното е, че и двамата лъжат. Курц и Кулър.

— Може би са излъгали, за да не изпадне третият в неудобно положение... ако има и приятел.

— Още един приятел на местопроизшествието! Къде е тогава честността на нашия Кулър?

— Какво можем да направим? Той мълчеше като риба и после ме изхвърли от квартирата си.

— Мене той няма да изхвърли — каза тя — или поне Илзе няма да ме изхвърли.

Те тръгнаха заедно по дългия път към квартирата. Снегът залепваше по обувките им и ги принуждаваше да вървят бавно, като осъдени, които мъкнат вериги.

— Далече ли е? — попита Ана Шмид.

— Оттук не е много далече. Виждате ли онези хора на пътя? Там някъде.

На фона на белия сняг групата хора на пътя напомняше мастилено петно, което се разлива, мени формата си. Като приближиха още малко, Мартинс каза:

— Мисля, че това е неговият блок. Какво ли става, политическа демонстрация?

Ана Шмид спря и попита:

— На кого още сте разказвали за Кох?

— Само на вас и на Кулър. Защо?

— Страхувам се. Спомних си... — тя беше втренчила поглед в тълпата и той така и не узна какъв спомен от нейното объркано минало се бе събудил, за да я предупреди. — Да си вървим — помоли го тя.

— Луда ли сте? Ние се добрахме до нещо, до нещо значително...

— Аз ще ви чакам.

— Но нали ще говорите с него?

— Разберете първо какво правят там всички тези хора... Мразя тълпите — каза тя и това беше странна забележка, казана от човек, който работи на сцената.

Той продължи бавно сам, снегът лепнеше по подметките му. Не беше политически митинг, защото никой не държеше реч. Стори му се, че много глави се обръщат, за да го видят как се приближава. Като че ли го очакваха. Когато стигна до първите хора от групата, беше вече сигурен, че това е същата къща. Един мъж го погледна косо и попита:

— И вие ли сте от тях?

— От кои тях?

— От полицията.

— Не. Какво правят?

— Цял ден влизат и излизат.

— Какво чакат всички тук?

— Един човек са убили.

— Кого?

— Хер Кох.

На Мартинс смътно му мина през ум, че и друг освен него е открил, че хер Кох не е свидетелствувал в съда, при все че това не беше работа на полицията.

— Какво е направил?

— Никой не знае още. Не са сигурни — може да е самоубийство, може да е убийство.

— На хер Кох ли?

— Разбира се.

Едно детенце приближи до неговия събеседник и го дръпна за ръката:

— Папа, папа.

То носеше вълнена шапчица като на джудже, а лицето му беше сбръчкано и посиняло от студа.

— Да, чедо, какво?

— Чух ги като говореха през решетката, папа.

— Хитрушко. Какво чу, Ханзел, кажи ми?

— Фрау Кох плачеше, татко.

— Това ли е всичко, Ханзел?

— Не. Чух големия мъж да говори, татко.

— Малък хитрец си ти, Ханзел. Кажи на татко какво каза той?

— Той каза: „Фрау Кох, можете ли да ми опишете как изглежда чужденецът“.

— Ха, ха, видите ли, смятат, че е убийство. И кой може да твърди, че грешат? Защо хер Кох ще си прерязва гърлото в собственото си мазе.

— Татко, татко...

— Кажи, Ханзел.

— Като надникнах през процепа, видях кръв върху въглищата.

— Ама дете, а... Как позна, че е кръв? Снегът прониква навсякъде. — Човекът се обърна към Мартинс и каза: — Детето има такава фантазия! Може би като порасне, ще стане писател.

Измръзналото личице се беше обърнало към Мартинс:

— Папа — каза детето.

— Да, Ханзел?

— И той е чужденец.

Мъжът шумно се засмя и цяла дузина глави се обърнаха към тях.

— Слушайте го, слушайте го — каза бащата гордо. — Той смята, че вие сте го убили, щом сте чужденец. Като че ли сега тук няма повече чужденци, отколкото виенчани!

— Папа, папа.

— Да, Ханзел?

— Излизат.

Няколко полицаи бяха заобиколили покритата носилка, която свалиха под стълбите внимателно, за да не се подхлъзне някой по утъпкания сняг. Мъжът поясни:

— Тук не може да дойде линейка поради разрушенията. Ще трябва да го носят до ъгъла.

Фрау Кох вървеше отзад: беше пребрадила главата си с шал, носеше старо палто от груб плат. Когато тя затъна в прясната на края на тротоара, нейната пълна фигура заприлича на снежен човек. Някой ѝ подаде ръка и тя огледа с блуждаещ, отчаян поглед тълпата непознати. Между тях сигурно имаше приятели. Но фрау Кох, местейки поглед от едно лице на друго, не ги разпозна. Когато тя минаваше, Мартинс се наведе и опипа несръчно връзките на обувката си, но хвърляйки поглед нагоре, той срещна студените втренчени очи на джуджето Ханзел.

Като се връщаше по улицата към Ана, той се обърна веднъж. Детето дърпаше ръката на баща си и той забеляза как устните му оформяха гласните като рефрен на тъжна балада „Татко, о, татко“.

— Кох е бил убит — каза той на Ана. — Да се махаме оттук.

И тръгна толкова бързо, колкото снегът му позволяваше, като завиваше от време на време на пресечките. Подозрението и бдителността на детето сякаш се разпростряха като облак над града — не можеха да вървят толкова бързо, че да се измъкнат от сянката му. Той не обърна внимание, когато Ана рече:

— Значи все пак Кох е казал истината. Имало е трети човек. — Не ѝ обърна внимание и по-късно, когато тя добави: — Сигурно е убийство. А човекът не убива, за да прикрие нещо дребно.

Трамваите искряха като сталактити в края на улицата; те се бяха върнали обратно на Ринга.

— По-добре е да си идете вкъщи сама, докато поутихнат нещата.

— Вас никой не може да подозира.

— Разпитват за чужденеца, който вчера е търсил Кох. Може да си имам и малко неприятности.

— Защо не отидете в полицията?

— Те са толкова глупави. Не им вярвам. Вижте само какво прикачиха на Хари. Освен това се опитах да ударя онзи Калагън. Ще го имат предвид. Най-малкото ще ме изгонят от Виена. Но ако мирувам... има само един човек, който може да ме издаде. Кулър.

— И той няма да го направи.

— Ако е виновен — няма. Но не вярвам, не мога да повярвам, че е виновен.

Преди да се разделят, тя каза:

— Внимавайте. Кох знаеше толкова малко и го убиха. А вие знаете колкото Кох.

Предупреждението звучеше в ушите му из целия път до „Захер“: след девет часа беше пусто и той обръщаше глава при всяка крачка, отекваща по улицата зад него, сякаш този трети човек, когото другите бяха прикривали така безсрамно, го преследваше като палач. Руският войник на пост пред „Гранд Хотел“ сякаш бе замръзнал от студа; но той беше жив човек, имаше честно селско лице и монголски очи. Третият човек нямаше лице: само теме, видяно от прозореца. В „Захер“ господин Шмид му каза:

— Полковник Калоуей идва и пита за вас, сър. Сигурно ще го намерите в бара.

— След минута ще се върна — каза Мартинс и направо излезе от хотела: трябваше му време да размисли. Но щом пристъпи навън, някакъв човек се приближи, докосна шапката си и каза твърдо:

— Моля, сър.

Той отвори вратата на един камион, боядисан в цвят каки, с британско знаме, нарисувано отстрани, и решително покани Мартинс вътре. И Мартинс се предаде, без да протестира; сигурен беше, че рано или късно разпит ще има; само пред Ана Шмид демонстрираше оптимизъм.

Шофьорът караше много бързо по замръзалия път и Мартинс протестира. Вместо отговор той чу негодуващо мърморене и смотолевено изречение, което съдържаше думата „заповед“.

— Заповед да ме убиете ли? — попита Мартинс, но не получи отговор. Мярнаха му се Титаните на Хофбург, които крепяха на главите си големи снежни топки: след това камионът потъна в лошо осветени улици и той загуби всякакво чувство за ориентация.

— Далече ли е?

Но шофьорът не му обърна никакво внимание. „Всеки случай — помисли Мартинс — не съм арестуван: не пратиха полицаи; поканен съм — не е ли това думата, която употребиха? — да посетя участъка и да им дам показания.“

Колата спря и шофьорът го поведе по стълбите към втория етаж: той позвъни на голяма двойна врата и Мартинс чу зад нея шум от много гласове. Обърна се рязко към шофьора и попита:

— Къде, по дяволите?... — но шофьорът вече бе преполовил стълбите надолу, а вратата се бе отворила. Очите му свикнаха с тъмнината, примигнаха срещу нахлулата отвътре светлина: при все че трудно можеше да види нещо освен приближаването на Крабин.

— Господин Декстър, толкова се безпокояхме. Но по-добре късно, отколкото никога. Позволете ми да ви представя мис Уилбреъм и графиня фон Майерсдорф.

Бюфет, отрупан с чаши за кафе, кафеник изпускаше пара; женско лице, лъснало от напрежение; двама младежи и красивите интелигентни лица на шестима други: и в дъното, натъпкани като образи от семеен албум старомодните, грознички, искрени и весели

лица на упоритите читатели. Мартинс се обърна назад, но вратата се бе затворила.

Той каза отчаяно на господин Крабин.

— Съжалявам, но...

— Не мислете повече за това — отвърна господин Крабин. — Чашка кафе и нека дискусиата да започне. Имаме много добро посещение тази вечер. Те ще ви върнат куража, господин Декстър.

Едра жена в черна коприна се наведе над него и каза:

— Пет пари не давам, ако графинята ме чуе, господин Декстър, но не ви харесвам книгите, не ги одобрявам. Мисля, че един роман трябва да съдържа интересна случка.

— И аз — каза Мартинс отчаяно.

— Знам, че съм прекалено пряма, но съм сигурна, че господин Декстър цени честната критика.

Една възрастна дама — той допусна, че е графинята заяви:

— Не чета много английски книги, господин Декстър, но ми казаха, че вашите...

— Бихте ли пийнали нещо? — каза Крабин и го поведе към една от вътрешните стаи, където видя група възрастни хора — бяха насядали в полукръг на столовете си и на лицата им бе изписано мрачно търпение.

Мартинс не беше в състояние да ми разкаже много за тази среща: съзнанието му беше още помътено от спомена за смъртта: всеки момент очакваше да види Ханзел и да чуе настойчивото, жално гласче: „Татко, татко“. Очевидно Крабин е открил събранието и познавайки го, сигурен съм, че е дал бляскава, прекрасна и безпристрастна картина на съвременния английски роман. Чувал съм го да произнесе това слово толкова често, разнообразено само от ударението, което слага върху работата на съответния английски писател. Сигурно се е докоснал леко до различни проблеми на романната техника — гледната точка, времето на действието — и после сигурно е заявил, че следват въпроси и разисквания.

Мартинс пропусна първия въпрос, но за щастие Крабин запълни празнината и отговори задоволително. Жена с кафява шапка и кожена яка каза развълнувано:

— Мога ли да запитам господин Декстър дали пише нещо ново?

— Да, о, да!

— Мога ли да зная заглавието?

— „Третият“ — отговори Мартинс и веднага спечели доверие, тъй като бързо преодоля препятствието.

— Може ли да ни кажете, господин Декстър, кой автор ви е повлиял най-силно?

Без много да мисли, Мартинс каза: „Грей“. Той имаше предвид естествено автора на „Ездачите от Пърпъл Сейдж“ и се зарадва, като видя, че отговорът задоволи всички освен един възрастен австриец, който попита:

— Грей. Кой Грей? Не го знам.

Мартинс почувствува, че е спасен, и каза:

— Зейн Грей. Не познавам друг — и се учуди на тихия сервилен смях на английската група.

Крабин се намеси бързо в полза на австриеца:

— Това е малка шега на господин Декстър. Той има предвид поета Грей — спокоен, кротък, изтънчен гений — човек може да разбере такова душевно сродство.

— Той Зейн Грей ли се нарича?

— Това беше шега на господин Декстър. Зейн Грей пише уестърни — евтини популярни романчета за бандити и каубои.

— Не е ли по-значителен писател?

— Не, не. Далеч е от това — каза господин Крабин. — Строго погледнато, аз не бих го нарекъл дори писател.

Мартинс ми призна, че при тази забележка усетил първия пристъп на негодувание. Никога не се бил считал за писател, но самоувереността на Крабин го раздразнила — дори от начина, по който светлината се отразявала в очилата на Крабин, сякаш всичко изглеждало още по-обидно.

— Той пише само развлекателни романчета — добави Крабин.

— И защо не? — попита Мартинс свирепо.

— Аз исках само да кажа...

— Ами Шекспир?

Някой по смел се обади:

— Поет.

— Чели ли сте някога Зейн Грей?

— Не, струва ми се, не...

— Тогава не знаете за какво говорите.

Един от младежите се опита да се притече на помощ на Крабин:

— А Джеймс Джойс, къде бихте сложили Джеймс Джойс, господин Декстър?

— Как да го сложа? Не искам да слагам никого никъде — каза Мартинс. Денят му бе преизпълнен със събития: беше пил много с Кулър; беше се влюбил; един човек бе убит — и сега имаше неоправданото усещане, че го нападат. Зейн Грей е един от неговите кумири: проклет да е, ако търпи каквито и да било глупости!

— Искам да кажа — бихте ли го наредили между истински големите писатели?

— Ако искате да знаете, никога не съм чувал за него. Какво е написал той?

Мартинс не си даваше сметка, че прави огромно впечатление. Само много голям писател можеше да си позволи такова арогантно и оригинално поведение: няколко души си записаха на гърба на пликите името на Зейн Грей, а графинята прегракнало пошепна на ухото на Крабин:

— Как се пише Зейн?

— Право да ви кажа, не съм сигурен.

Редица имена бяха спонтанно подхвърлени като шепа камъчета малки, заострени камъчета като Стайн, обли като Улф. Един млад австриец с черна къдрица на интелектуалец на челото спомена „Дафне де Мюрие“, а господин Крабин трепна и погледна изкосо към Мартинс. Рече полугласно:

— Бъдете любезен с тях.

Жена с благородно мило лице, облечена в домашно плетена жилетка, каза замечтано:

— Не сте ли съгласен, господин Декстър, че никой, никой не е писал за чувствата така поетично, както Вирджиния Улф — в проза, искам да кажа.

Крабин му прошепна:

— Можете да кажете нещо за потока на съзнанието.

— Потока на какво?

Нотка на отчаяние се прокрадна в гласа на Крабин:

— Моля ви, господин Декстър, тези хора са искрени ваши почитатели. Те искат да чуят за вашите възгледи. Да знаете само как обсаждаха дружеството ни.

Един възрастен австриец попита:

— Има ли днес в Англия писатели от ранга на покойния Джон Голсуърти?

Избухна шумна глъчка, имената на Дафне де Мюрие, Пристли и някой си Леймън се подхвърляха едно през друго. Мартинс седна мрачно и сякаш видя отново снега, носилката, отчаяното лице на фрау Кох. „Ако не бях се върнал — помисли той, — ако не бях задавал въпроси, нямаше ли този дребничък човечец да е още жив?“ С какво помогна той на Хари, като осигури още една жертва — жертва, необходима, за да успокои страховете на някого? На хер Кунц, на Кулър (за него не можеше да повярва), на доктор Винклер? На нито един от тях не прилягаше низкото, отвратително престъпление в мазето; струваше му се, че чува онова дете: „Видях кръв върху въглицата“ — и ето че се обърна към него едно лице без черти, сиво пластмасово лице, третият човек!

Мартинс не можеше да каже как е участвувал по-нататък в дискусиата: може би Крабин бе поел кръста; може би му е помогнал някой от аудиторията, като е повел оживен разговор за филмовата версия на популярен американски роман. После един от младежите го отведе до масата, отрупана с книги, и го помоли за автографи: „Разрешихме на всеки член само по една книга“.

— Какво трябва да направя?

— Само един подпис. Те не очакват повече. Това е моят екземпляр от „Корабът“. Ще ви бъда много благодарен, ако напишете нещичко...

Мартинс извади писалката си и написа: От Б. Декстър, автор на „Самотният ездач от Санта Фе“, а младежът прочете написаното и попи мастилото с израз на недоумение. Когато Мартинс седна и започна да слага автографа си на първите страници от произведенията на Бенджамин Декстър, можа да види в едно огледало как младежът показва посвещението му на Крабин. Крабин се засмя безпомощно и се почеса няколко пъти по брадата. „Б. Декстър. Б. Декстър. Б. Декстър“ — пишеше бързо Мартинс — в края на краищата това не бе лъжа. Един по един собствениците прибраха книгите си: полуизречени благодарности и комплименти се сипеха. Това ли беше да си писател? Мартинс започна да усеща определено раздражение към Бенджамин Декстър. Самодоволен, досаден, надут глупак — помисли си той,

подписвайки двадесет и седмия екземпляр на „Корабът“. Всеки път, когато посягаше да вземе нова книга, той срещаше загрижения, изпитателен поглед на Крабин. Членовете на Института започнаха да се разотиват с плячката си: стаята се изпразваше. Внезапно Мартинс видя в огледалото военен полицай. Като че ли се препираше нещо с един от младите помощници на Крабин. На Мартинс се стори, че чува собственото си име. Тогава именно той изпадна в паника и заедно с това изгуби и последните останки от здрав разсъдък. Беше останала само една книга, написа последното „Б. Декстър“ и се отправи към вратата. Младежът, Крабин и полицаят стояха заедно до входа.

— А този джентълмен? — попита полицаят.

— Това е господин Бенджамин Декстър — каза младежът.

— Тоалетна. Има ли тук тоалетна? — попита Мартинс.

— Разбрах, че господин Роло Мартинс е дошъл тук с една от вашите коли.

— Грешка, очевидна грешка.

— Втората врата вляво — каза младежът.

Пътном Мартинс грабна палтото си от гардеробната и се спусна по стълбите. На площадката на първия етаж той чу, че някой се качва, и поглеждайки надолу, видя Пейн, когото аз бях пратил да установи самоличността му. Мартинс отвори първата врата, която му попадна, и я затвори след себе си. Чу как Пейн отмина. Стаята, в която попадна, бе тъмна: странен стон го накара да се обърне, за да види къде се намира.

Ала той не можеше да види нищо и звукът бе замрял. Направи леко движение и още веднъж чу как някой сякаш си пое дъх. Той замръзна на място и звукът замря. Отвън някой викаше: „Господин Декстър, господин Декстър“. Тогава отново се чу същият звук. Като че ли някой нашепваше дълъг монолог в тъмнината. „Има ли някой тука?“ — попита Мартинс и звукът отново замря. Не можеше да понася това повече. Извади запалката си. Нагоре и надолу по стълбите се чуваха стъпки. Той щракна няколко пъти, но не можа да запали. Някой мръдна в тъмнината, издрънча нещо като верига. С гнева на изплашения той попита още веднъж: „Има ли някой тука“, но му отговори само металически звук.

Мартинс потърси отчаяно електрическия ключ, първо с дясната, а после с лявата ръка. Не смееше да отиде по-далече, защото не

можеше да определи къде е другият „обитател“ на стаята: въздишката, стонът, металическият звук бяха спрели. Той се уплаши, че е загубил вратата, и яростно затърси бравата. Много по-малко се страхуваше от полицията, отколкото от тъмнината, а и нямаше представа какъв шум вдига.

Пейн го чу от върха на стълбището и се върна. Той запали лампата на площадката и ивицата светлина под вратата помогна на Мартинс да се ориентира. Той отвори вратата и усмихвайки се слабо на Пейн, се обърна, за да хвърли още един поглед в стаята. Гледаха го приличните на мъниста очи на един папагал, вързан с верижка. Пейн почтително каза:

— Ние ви търсихме, сър. Полковник Калоуей иска да размени няколко думи с вас.

— Заблудих се — каза Мартинс.

— Да, сър. И ние така помислихме.

10.

Бях държал точна сметка за всяко движение на Мартинс от момента, в който разбрах, че не се е качил на самолета, за да се върне. Бяха го видели с Курц в Йозефщаттеатър; знаех за посещенията му при доктор Винклер и при Кулър, за първото му връщане в сградата, където бе живял Хари. По някаква причина моят човек го беше изтървал някъде по пътя между квартирите на Кулър и на Ана Шмид; той записа, че Мартинс е скитал насам-натам, и двамата имахме впечатлението, че Мартинс е успял да заблуди своя преследвач. Опитах се да го пипна в хотел „Захер“, но го изтървах за малко.

Събитията бяха взели обезпокоителен обрат и ми се струваше, че е дошло време за втори разговор. Той трябваше да обясни много неща.

Делеше ни доста широко бюро, дадох му цигара; констатирах, че е мрачен, готов да говори, но само за строго определени неща. Попитах го за Курц и ми се стори, че отговорът му е задоволителен. Тогава го попитах за Ана Шмид и от отговора му се догадих, че сигурно е бил с нея след посещенията си у Кулър; това попълваше един от липсващите факти. Опитах с доктор Винклер и той отговори с готовност.

— Доста сте обикаляли наоколо — казах аз, — доста. И открихте ли нещо за вашия приятел?

— Да — отговори той. — Под носа ви е било, а не сте го видели.

— Кое?

— Че е бил убит!

Това ме изненада: по едно време и аз се бях позабавлявал с идеята за убийство, но я бях отхвърлил.

— Продължавайте — казах аз.

Той се постара да не споменава името на Кох, като говореше само за някакъв информатор, който бил свидетел на нещастията. Това много обърка разказа му и отначало не можах да схвана защо придава толкова голямо значение на третия човек.

— Той не се е явил на следствието, а другите са лъгали, за да го прикрият.

— Нито пък вашият човек се е явил — не виждам нищо съществено в цялата тази работа. Ако наистина е нещастен случай, всички доказателства бяха налице. Защо да затрудняват и друг човек? Може би жена му е мислила, че не е в града; може би е чиновник, който е отсъствувал от работата си без разрешение — има хора, които понякога нелегално пътуват до Виена, от Клагенфурт, да кажем, заради удоволствията на големия град.

— Има нещо повече от това. Онзи човечец, който ми довери всичко това... те го убиха. Явно е, че не са знаели какво още е видял.

— Сега ми е ясно — казах аз. — Имате предвид Кох.

— Да.

— Доколкото ни е известно, вие сте последният човек, който го е видял жив.

Както писах вече, тогава започнах разпит, за да разбера дали Мартинс е бил следен по пътя до дома на Кох от някой човек по-сръчен от моя, когото никой не бе забелязал.

— Австрийската полиция иска да ви припише това — казах аз. — Фрау Кох им е разказала колко развълнуван е бил нейният съпруг от вашето посещение. Кой друг знаеше за това?

— Казах на Кулър — отговори той възбудено. — Представете си, щом съм си излязъл и той е съобщил по телефона всичко това на някого — на третия. И е трябвало да се запуши устата на Кох.

— Когато сте казали на Кулър за Кох, той е бил вече мъртъв. Същата вечер станал от леглото, чул нечии стъпки и слязъл долу...

— Е, добре, значи съм невинен. Аз бях в „Захер“.

— Но той си е легнал много рано. След вашето посещение мигрената му пак се обадила. Станал е малко преди девет. А вие се върнахте в „Захер“ в девет и половина. Къде бяхте преди това?

Той каза тъжно:

— Скитах наоколо и се мъчех да подредя някак събитията.

— Имате ли доказателства?

— Не.

Исках да го уплаша, затова нямаше смисъл да му съобщавам, че е бил следен през цялото време. Знаех, че не той е прерязал гърлото на

Кох, но не бях сигурен, че е толкова невинен, колкото изглежда. Невинаги този, който държи ножа, е истинският убиец.

— Може ли да ми дадете една цигара?

— Да.

— Откъде знаете, че съм ходил у Кох? — запита той. — Затова ме домъкнахте тука, нали?

— Австрийската полиция...

— Те не ме идентифицираха...

— Кулър телефонира, веднага щом сте излезли от тях.

— Значи е невинен. Ако беше замесен, той не би имал интерес да ви разказва моята версия, по-точно версията на Кох.

— Може би е мислел, че като разумен човек ще дойдете при мене с вашата версия, щом научите за смъртта на Кох. Впрочем как научихте за нея?

Той ми отговори веднага и аз му повярвах. Тогава именно започнах да му вярвам изцяло.

— Още не мога да допусна, че Кулър е замесен в тая работа — каза Мартинс. — Главата си залагам, че е честен човек. Той е от онези американци, които наистина имат чувство за дълг.

— Да — рекох аз, — той ми спомена за това, когато се обади по телефона. Извини се. Каза ми колко е лошо да си възпитан с чувство за граждански дълг. Каза ми, че това го карало да се чувства глупак. Честно да ви кажа, Кулър ме дразни. Безспорно той не подозира, че аз знам за търговийката му с автомобилни гуми.

— Значи и той е заплетен в някоя афера?

— Работата не е много сериозна. Мога да твърдя, че е сложил настрана само 25 000 долара. Но аз не съм съзнателен гражданин. Нека американците внимават за техните хора.

— Проклет да съм! — каза Мартинс замислено. — В такава работа ли беше замесен Хари?

— Не. Неговата не беше толкова безобидна.

— Знаете ли — каза той, — смъртта на Кох ме потресе. Може би Хари е бил замесен в нещо много дълбоко. Може би се е опитвал да се измъкне сух и затова са го пречукали.

— Или може би са поискали по-голям дял от печалбите — каза аз. — Крадците рано или късно се скарват.

Този път той прие забележката ми спокойно.

— Нека да се разберем за мотивите — каза той. — Вече ми се струва, че вие добре проверявате фактите. Съжалявам за онзи ден.

— Няма нищо.

Идва време, когато човек изведнъж трябва да вземе решение — такъв беше случаят. Дължах му нещо срещу сведенията, които ми даде.

— Ще ви разкрия — казах аз — достатъчно от фактите по случая Лайм, за да разберете. Но недейте избухва. Ще бъде голям удар за вас.

И не можеше да не е така. Войната и мирът (ако вече можеше да се нарече мир) създадоха възможности за много престъпления, но според мен нямаше по-гнусно от това. Черноборсаджиите, търгуващи с хранителни продукти, в края на краищата доставяха храна; това се отнасяше за всички други гешефтари, които доставяха дефицитни стоки на невероятни цени. Но пеницилиновата афера беше съвсем друго нещо. В Австрия пеницилин се доставяше само на военните болници: нито един цивилен лекар, нито пък гражданска болница можеше да го получи по легален път. В началото тази афера бе сравнително безопасна. Крадеше се пеницилин и се доставяше на австрийски лекари на много високи цени — една ампула достигна 200 долара. Може да се каже, че в известен смисъл това беше форма на разпределение — несправедливо разпределение, защото то облагодетелствуваше само богатите пациенти, но пък тогава едва ли можеше да се претендира за по-голяма справедливост.

За известно време аферата се оказа твърде сполучлива. Хващаха и наказваха някого, но опасността само повишаваше цената на пеницилина. Тогава именно нещата започнаха да стават по-организирани. Шефовете видяха лудите пари, при все че на практика истинските крадци започнаха да получават по-малки печалби. Но срещу това получиха пък известна сигурност. Ако нещо се случеше, щяха да се погрижат за тях. В човешката природа е да прибягваме до странни, изопачени съждения, за които сърцето очевидно не знае нищо. Съвестта на много от дребните мошеници бе облекчена от мисълта, че имат работодател: не след дълго в собствените си очи те се виждаха толкова почтени, колкото всеки друг чиновник; бяха единици от един колектив и ако имаше вина, то тя беше на шефовете им. Всяка престъпна афера рано или късно започва да ни напомня за действията на тоталитарните партии.

Понякога наричах този етап второ действие. Но третото действие започна, когато организаторите решиха, че печалбите не са достатъчно големи. Нямаше вечно да е невъзможно да се получава пеницилин по законен път; а на тях им се искаха повече пари, и то бързо спечелени пари, сега именно, когато търсенето бе още голямо. И започнаха да разтварят пеницилина в боядисана вода, а пеницилиновия прах да смесват с пясък. В едно от чекмеджетата на бюрото пазя цял малък музей от такива експонати и ги показах на Мартинс. Разговорът не му беше приятен, но той още не бе прозрял най-важното.

— Предполагам, че така пеницилинът е ставал безполезен — каза той.

— Нямаше да се тревожим толкова, ако това беше всичко — казах аз. — Но помислете. Може пеницилинът да не ви действа. Най-малкото може да се твърди, че това прави пеницилиновото лечение неефикасно в някои случаи. Не е много приятно, разбира се, ако страдате от венерическа болест. Но вън от това слагането на пясък върху рана, която се нуждае от пеницилин, е, меко казано, нездравословно. По този начин някои загубиха крака и ръце... и живота си. Но това, което може би най-много ме ужаси, бе посещението ми в тукашната детска болница. Бяха купили от този пеницилин, за да лекуват менингит. Някои деца просто умряха, а някои се побъркаха. Можете да ги видите сега в психиатрията.

Той седеше от другата страна на бюрото и се мръщеше, вперил поглед в ръцете си.

— Не е приятно да разсъждаваме за тези неща по-надълбоко, нали? — попитах аз.

— Още не сте ми показали нито едно доказателство срещу Хари.

— Стигаме до това — казах аз. — Мирувайте и слушайте.

Отворих досието на Лайм и започнах да чета. Отначало уликите бяха косвени и Мартинс потръпна. Съвпаденията бяха толкова много: доклади на агентите, че Лайм е бил на еди-кое си място еди-кога си; струпване на случайности; познанства с някои хора.

Мартинс възрази веднъж:

— Но същите улики може да има сега и срещу мене.

— Почакайте — казах аз. — По неизвестна причина Хари Лайм започна да става непредпазлив. Той може да се е досетил, че го подозирам, и стана нервен. Лайм заемаше високо положение в

Организацията за международна помощ, а такъв човек по-лесно се плаши. Ние поставихме един от нашите агенти като ординатор в Британската военна болница; по това време знаехме името на връзката, но не бихме съумели да проследим канала до самия извор. Няма да отегчавам читателя, както отегчих тогава Мартинс с всички етапи на дългата схватка, за да спечелим доверието на връзката, един човек на име Харбин. В края на краищата ние попритиснахме Харбин, докато проговори. Тази част от полицейската работа прилича много на разузнавателна дейност: търсите двоен агент, когото наистина да можете да държите в ръцете си. Харбин беше човек за нас. Но и той не ни заведе по-далече от Курц.

— Курц — възкликна Мартинс. — Защо не го задържахте?

— Часът почти удари — казах аз.

Разкриването на Курц бе голяма — крачка напред, защото именно той поддържаше директна връзка с Лайм — въвн от това той използваше положението си, за да прави бизнес. Понякога Лайм, ако беше принуден, записваше за Курц някои неща. Показах на Мартинс фотокопие на една бележка.

— Можете ли да познаете почерка?

— Почеркът на Хари. — Той я прочете. — Не виждам нищо нередно.

— Не, разбира се! Но сега прочетете тази бележка от Харбин до Курц, която ние му диктувахме. Вижте датата. Това е резултатът.

Той прочете и двете два пъти.

— Разбирате ли какво искам да кажа?

Не смятам, че човек би се разбъбрил, ако наблюдава края на света или един самолет, който безуспешно се мъчи да продължи своя полет; а за Мартинс един свят бе приближил своя край, един свят на евтино приятелство, боготворене, доверие, родено преди двадесет години... в училищен коридор. Всеки спомен — следобедите в буйната трева, тайната стрелба в Брикуърт Комън, мечти, разходки, споделени преживявания, бяха изведнъж поразени като земята на ударен от атомна бомба град. Човек не може дълго време безопасно да се разхожда сред такива спомени. Докато той стоеше мълчаливо, разглеждайки ръцете си, взех една скъпоценна бутилка уиски от шкафа и налях две двойни:

— Хайде — казах аз, — пийнете това.

И той ме послуша, като че бях лекар. Налях му още едно.

— Сигурни ли сте, че той е бил истинският шеф? — попита той бавно.

— Дотолкова можахме да научим.

— Той беше, знаете ли, винаги склонен да скочи, преди да се е огледал.

Не му възразих, при все че по-рано бе изказал друго мнение за Лайм. Просто търсеше някакво утешение.

— Да допуснем — рече Мартинс, — че някой е научил нещо за него и насила го е вмъкнал в тази афера, както вие сте насилили Харбин да играе двойна игра...

— Възможно е.

— И са го убили, за да не проговори, когато го арестувате.

— И това не е невъзможно.

— Радвам се, че са го убили — каза той. — Не бих се радвал, ако Хари бе проговорил — той направи някакво странно леко движение, като че ли да изчисти нещо от коляното си и каза:

— Така. Връщам се в Англия.

— Все още не ми се иска да правите това. Австрийската полиция ще издаде забрана, ако се опитате да напуснете Виена в момента. Чувството за дълг на Кулър, видите ли, го е накарало да се обади и на тях.

— Аха — каза той отчаяно.

— Когато намерите третия човек... — започнах аз.

— Бих искал да го чуя как ще се разприказва! — рече той. — Мръсник! Проклет мръсник!

11.

След като ме напусна, Мартинс направо отиде да се напие здравата. За тази цел той си избра „Ориентал“, малък, опушен нощен бар, скрит зад фасада в псевдоизточен стил. По стълбището все същите снимки на полуголи жени, същите полупияни американци на бара, същото лошо вино и обикновен джин — все едно че се намирате в което и да е долнопробно нощно заведение на една или друга столица в обедняла Европа. По едно време, още в безнадеждно ранните часове, международният патрул надникна вътре: Мартинс обръщаше чаша след чаша; вероятно щеше да си потърси и жена, но всички кабаретни артистки си бяха отишли и фактически нямаше никакви жени, с изключение на една хубава, остроумна френска журналистка, която направи някаква бележка на своя кавалер и задряма с надменно изражение.

Мартинс продължи: в „Максим“ няколко двойки танцуваха унило, а в заведението, наречено „При Виктор“, отопление нямаше, хората седяха с палта и пиеха коктейли. По това време вече заведенията плуваха пред очите на Мартинс и го налегна чувство на самота. Той си спомни момичето от Дъблин и едно друго от Амстердам. В такива неща не можеш да се излъжеш — чистото питие, простия физически акт. Той не очакваше от жените вяръност. Мислите му се въртяха в кръг — от искрени чувства към похот, от вяра към цинизъм и обратно.

Трамваите бяха спрели, но той продължи упорито пеша, за да намери момичето на Хари. Искаше да спи с нея — просто така: без глупости, без чувства. Беше в настроение да извърши насилие, но снежният път се люлееше пред него като езерна повърхност и насочваше мислите му по нови пътища: към скръб, вечна любов и себеотрицание.

Вероятно е било към три сутринта, когато той изкачил стълбите към стаята на Ана. По това време беше почти изтрезнял и в главата му се въртеше само една мисъл, че и тя трябва да узнае истината за Хари.

Струваше му се, че това ще изплати ипотеката, която паметта натрупва в човешките чувства, и тогава той ще има някакъв шанс с момичето на Хари. Когато човек е влюбен, не му идва наум, че момичето не знае: струва му се, че достатъчно ясно е подсказал на другия това — с тона на гласа си, с докосването на ръката. Когато Ана му отвори вратата, удивена, че го вижда такъв разрошен на прага, той не можеше и да допусне, че тя му отваря вратата като на непознат.

— Ана — каза той, — открий всичко.

— Влезте — отвърна тя. — Или искате да събудите цялата къща.

Беше по пенъор: диванът бе превърнат в легло, едно разхвърляно легло, което показваше какво безсъние е измъчвало човека в него.

— Е, какво има? — каза тя, докато той търсеше думи. — Мислех, че ще стоите настрана. Полицията ли ви преследва?

— Не.

— Вие не сте убили онзи човек, нали?

— Разбира се, че не.

— Пиян сте, нали?

— Малко — каза той кисело.

Като че ли нещата не се развиваха както трябва.

— Съжалявам — добави той студено.

— Защо? И аз самата си пийвам по малко.

— Бях в британската зона, в полицията — каза той. — Те знаят, че не съм го направил. Но от тях научих всичко. Хари е бил забъркан в една афера — много гнусна афера.

И добави отчаяно:

— Той не е бил свестен човек. И двамата сме грешили.

— По-добре ми разкажете — каза Ана.

Тя седна на кревата и той ѝ разказа всичко, като се олюляваше леко до масата, върху която сценарият все още лежеше отворен на първата страница. Мисля, че ѝ е разказал всичко твърде объркано, наблягайки най-вече на това, което най-много го бе потресло — децата, заболели от менингит, децата в психиатрията. Той млъкна и двамата помълчаха.

— Това ли е всичко? — попита тя.

— Да.

— Трезвен ли бяхте, когато ви го разказаха? Имаше ли доказателства?

— Да — и той добави мрачно: — ето какъв е бил Хари!

— Радвам се, че е мъртъв сега — каза тя. — Не бих искала да гние с години в затвора.

— Но можете ли да си представите как Хари, вашият Хари, моят Хари, е могъл да се забърка в такова нещо? — попита той отчаяно. — Струва ми се, че никога не е съществувал, че съм го сънувал. Дали не ни се е присмивал като на последни глупци през цялото време?

— Може би. Какво значение има това? — каза тя. — Седнете. Не се тревожете.

Беше си представял, че той ще я утешава, а не тя него.

— Ако беше жив сега — каза тя, — може би щеше да е в състояние да ни обясни. А ние трябва да го помним такъв, какъвто го знаехме. Има толкова много неща, които не знаеш за другите, дори за този, когото обичаш. Хубави неща и лоши неща. Трябва винаги да оставяме голямо място и за тях...

— Тези дечица...

— За бога — каза тя гневно. — Стига сте си представяли хората по свой образ и подобие. Хари беше една действителност. Той не беше само ваш герой и мой любовник. Той си беше Хари. Той беше аферист. Той правеше лоши неща. Какво от това? Той беше човек, когото ние познавахме.

— Не говорете такива ужасни мъдрости — каза той. — Не виждате ли, че ви обичам?

Тя го погледна изненадано:

— Вие?

— Да, аз. Аз не убивам хората с фалшиви лекарства. Аз не съм двуличник, който убеждава другите, че е най-великият... Аз съм само лош писател, който пие много и се влюбва...

— Дори цвета на очите ви не знам — каза тя. — Ако ми бяхте звъннали сега и ме бяхте попитали дали са тъмни, или светли, или пък дали имате мустаци, нямаше да знам.

— Не можете ли да го забравите?

— Не.

— Щом разкрият убийството на Кох, напущам Виена веднага. Не ме интересува вече дали Курц е убил Хари, или пък го е сторил

третият човек. Който и да го е убил, било е своего рода справедливост. Може би при тези обстоятелства и аз бих го убил. Но вие още го обичате. Обичате един измамник, един убиец.

— Аз обичах един мъж — каза тя. — Казах ви — мъжът не може да се измени от това, че сте научили повече за него. Той си е все същият мъж.

— Не ми харесва начина, по който говорите. Имам ужасно главоболие, а вие говорите ли, говорите...

— Не съм ви канила.

— Нервите ме.

Тя се засмя внезапно.

— Вие сте толкова смешен — каза Ана. — Идвате в три часа сутринта, вие, непознатият човек, и заявявате, че ме обичате. След това се ядосвате и подхващате караница. Какво искате да направя или да кажа?

— Не съм ви виждал друг път да се смеете. Хайде още веднъж. Харесва ми.

— Нямам достатъчно сили за два пъти — каза тя.

Той я хвана за раменете и леко я разтърси.

— Ще ви правя смешни гримаси цял ден — рече той. — Ще се изправам на глава и ще ви се усмихвам. Ще науча много забавни смешки от книгата „Разговори след вечеря“...

— Дръпнете се от прозореца. Няма пердета.

— Няма кой да гледа. — Но отбелязвайки механично това, той не беше вече толкова сигурен: някаква издължена сянка, която сякаш бе мръднала заедно с движението на облаците, закрили луната, сега отново бе неподвижна. Той каза:

— Още обичате Хари, нали?

— Да.

— Може би и аз. Не знам — той отпусна ръце и добави. — Ще си обирам крушите.

И си отиде бързо: не се интересува дали някой го следи, нито пък провери чия е сянката. Но подминавайки завоя на улицата, той се обърна случайно и точно на ъгъла, притисната до стената, за да не се забелязва, стоеше едра, набита фигура. Мартинс спря и се втренчи в нея. Имаше нещо познато в тази фигура: може би, помисли си той, несъзнателно съм свикнал с този човек през последните двадесет и

четири часа. Може да е един от тези, които така настойчиво следяха всяко мое движение. Мартинс стоеше на около двадесет ярда, втренчен в мълчаливата неподвижна фигура, която гледаше към него в тъмната уличка. Може би беше полицейски шпионин или пък агент на тези — другите, които първо бяха покварили Хари, а после го бяха убили: или може би беше третият човек?

Лицето му бе непознато, защото можеше да различи само очертанията на долната челюст, а фигурата беше така неподвижна, че той я сметна за някакъв мираж, породен от играта на сенките. Извика рязко:

— Искате ли нещо? — и не получи отговор. Извика повторно с раздражението на пияния: — Отговорете, де!

И тогава отговорът дойде. Някой, събуден от неговия вик, припряно дръпна пердето; светлината падна косо върху тясната улица и освети лицето на Хари Лайм.

12.

— Вярвате ли в призраци — попита ме Мартинс. — Вярвате ли?

— Вече вярвам.

— Аз знам, че пияните виждат разни работи — понякога мишки, понякога по-страшни неща.

Той не бе дошъл веднага при мене, за да ми разкаже за случилото се. Само опасността за Ана Шмид го бе тласнала повторно в моята канцелария, сякаш беше изхвърлен от морето, разрошен, небръснат, преследван от едно изживяване, което не можеше да проумее. „Ако беше само лицето — каза той, — нямаше да се тревожа. Мислех си за Хари и лесно бих могъл да се припозная. Светлината угасна веднага, аз хвърлих само един бегъл поглед и човекът, ако това беше жив човек, се отдалечи по улицата. Наблизо нямаше завой, но аз бях толкова стреснат, че го оставих да измине още тридесетина ярда. Той стигна до една будка за вестници и за секунда изчезна от погледа ми. Изтичах след него. За да стигна до будката, ми трябваша само десет секунди, той сигурно ме е чул да тичам, но странното е, че не се появи отново. Стигнах до будката. Там нямаше никого. Улицата беше пуста. Не е възможно да се е добрал до някоя врата, без да го видя. Просто изчезна.“

— Така се държат призраците... привиденията.

— Не вярвам, че съм бил толкова пиян.

— И какво направихте после?

— Трябваше да пийна още едно. Нервите ми бяха опънати до скъсване.

— След пиенето не го ли видяхте отново?

— Не, но отидох пак у Ана.

Струва ми се, че щеше да го е срам да дойде при мене с тази абсурдна история, ако не беше станало опасно за Ана Шмид. След като ми разказа приключението си, моята теория бе, че някой го е следил, а алкохолът и истерията са нанесли върху лицето му чертите на Хари Лайм. Този човек е отбелязал неговото посещение у Ана и е

предупредил по телефона някого от веригата — пеницилиновата верига. Събитията тази нощ се развиваха бързо. Спомнете си, че Курц живееше в руската зона, по-точно във втори бецирк, на една широка, пуста, тъжна улица, която водеше до Пратера. Такъв човек сигурно си бе създал контакти с влиятелни хора. Споразумение между съюзниците във Виена по принцип ограничаваше военната полиция (която се занимаваше с престъпления, извършени от служители на съюзническите сили), тъй като можеше да действа само в съответната зона, освен ако нямаше специално разрешение да влезе в чужда зона. Аз например трябваше да се обадя на съответния колега от американската или френската зона, преди да пусна там мои хора, които да извършат арест или да проведат следствие. Може би 48 часа щяха да изтекат, преди да получа позволение от русите. Но в практиката ни имаше случаи, когато бе необходимо да се действа по-бързо. Невинаги бе възможно да получиш от началството бързо разрешение за обиск или позволение за арест на заподозрян.

Това означаваше на практика, че ако исках да хвана Курц, по-добре беше да го задържа в британската зона.

Когато пияният Роло Мартинс се върна в 4 часа сутринта, за да разкаже на Ана, че е видял призрака на Хари, един уплашен портиер, който още не бил успял да си легне, му съобщил, че международният патрул е отвел момичето.

Ето какво се беше случило: по това време русите имаха „председателското място“ и бяха получили съобщение, че Ана Шмид е тяхна сънародничка и живее с фалшиви документи. По тази причина по средата на обиколката руският полицаи насочил колата към улицата, където живееше Ана Шмид.

Пред жилището на Ана Шмид американецът се намесил и попитал на немски за какво се касае. Французинът си накривил кепето и запалил една миризлива цигара „Капорал“. Всичко, което не засягаше Франция, за него нямаше никакво значение. Руснаците изтърсили няколко немски думи и размахали някакви документи. Доколкото могли да обяснят, отнасяло се за руски гражданин, търсен, защото живеел на това място без документи. Качили се и намерили Ана в леглото, при все че не вярвам след посещението на Мартинс да е заспивала.

Ако не ви засягат пряко, такива сцени са много забавни. Ако имате обаче минало, свързано с ужасите на немската окупация, ако сте преживели обиски и изчезвания на близки, страхът надвива смешното. Русинът, видите ли, отказал да напусне стаята на Ана, американецът не искал да остави момичето без закрила, а французинът..., е добре, мисля, че французинът просто се забавлявал. Можете ли да си представите сцената? Руснакът само си изпълнявал дълга, американецът кавалерски обърнал гръб, французинът си пушел цигарата и наблюдавал с разсеян интерес отражението на момичето в огледалото на гардероба, а англичанинът стоял в коридора и се чудел какво да прави.

Не мислете, че английският полицаи не се измъкна от положението. В коридора, където кавалерството не го разсейвало, той имал достатъчно време да разсъди и неговите мисли го отвели до телефона на съседния апартамент. Той ме намери и ме събуди от най-дълбокия сън посред нощ. Ето защо, когато Мартинс се обади около час по-късно, вече знаех какво го тревожеше — това му подари една незаслужена, но много полезна вяра в моята експедитивност. След тази нощ той не подметна нито една язвителна забележка по адрес на полицаите или шерифите.

Когато военната полиция пристигна в стаята на Ана, там бушуваше спор. Ана бе заявила на американеца, че има австрийски документи (което беше вярно) и че те са съвсем редовни (което беше по-пресилено). Американецът на лош немски поясни на русина, че нямат право да арестуват австрийски гражданин. Той поиска от Ана документите ѝ, но русинът го изпревари.

— Унгарка — каза той, сочейки Ана. — Унгарка — и размахвайки документите, добави: — Лошо, лошо.

Американецът, който се казваше О'Брайън, заяви:

— Върни на малката документите — което естествено руснакът не разбра.

Американецът сложи ръка на пистолета си, а ефрейтор Старлинг каза меко:

— Спокойно, Пат.

— Ако тези документи не са в ред, трябва да проверим това, нали?

— Спокойно. Ще прегледаме документите в щаба.

— Бедата е, че вие англичаните, не знаете кога да се намесите.

— Е, добре де — казал Старлинг. Той се бе сражавал при Дюнкерк, знаеше кога е нужно да запази спокойствие.

Шофьорът удари внезапно спирачките — на пътя имаше преграда. Впрочем аз знаех, че те трябва да минат през този контролен военен пост. Подадох глава през прозорчето на колата и казах на русина, запъвайки се, на неговия собствен език:

— Какво търсите в британската зона?

Той измърмори нещо като „заповед“.

— Чия заповед? Я да видя — и погледнах подписа. — Заповедта гласи да задържите унгарски гражданин и военен престъпник, който живее с фалшиви документи в британската зона. Дайте да видя документите.

Той започна дълго обяснение.

— Тези документи ми се виждат в ред — казах аз, — но ще ги прегледам добре и ще пратя на вашия полковник докладна записка за резултатите. Той може, разбира се, да иска екстрадицията на тази дама по всяко време. Търсим доказателства за нейната престъпна дейност.

А на Ана казах:

— Слезте от колата!

Пъхнах им няколко пакета цигари.

— Пушете със здраве! — махнах с ръка и въздъхнах облекчено.

Така приключи тази история.

13.

Докато Мартинс ми разказваше как се върнал у Ана и не я открил, размислях бързо. Не можеше да ме задоволи нито историята с призрака, нито това, че човекът с чертите на Хари Лайм е чисто и просто пиянска халюцинация. Взех две карти на Виена и като укротих Мартинс с чаша уиски, позвъних на моя помощник и попитах дали е намерил вече Харбин. Той ми каза, че не го е открил още: разбрал, че е напуснал Клагенфурт преди седмица, за да посети семейството си в съседната зона. На човек винаги му се иска да свърши всичко сам; но не бива след това да обвиняваш своите подчинени. Убеден съм, че никога не бих изпуснал Харбин от ръцете си, но тогава сигурно щях да допусна цял куп грешки, които подчиненият ми би избягнал.

— Добре — казах аз. — Продължавай да го търсиш.

— Съжалявам, сър.

— Нищо, случва се...

Неговият млад, бодър глас (ако можеш да изпитваш ентузиазъм при такава механична работа; колко много възможности, проблясъци на интуицията пропуска човек, само защото работата за него е станала вече само работа) отекна по жицата:

— Знаете ли, сър, струва ми се, че ние много лесно отхвърлихме възможността за убийство. Има едно-две съображения...

— Напишете ги, Картър.

— Да, сър. Струва ми се също, сър, ако позволите (Картър бе много млад човек,) трябва да изровим трупа. Няма сигурни доказателства за това, че той е умрял точно така, както твърдят.

— Съгласен, Картър. Отнесете се до властите.

Мартинс беше прав! Държал се бях като истински глупак, но все пак имайте предвид, че полицейската работа в един окупиран град не е като полицейската работа у дома. Всичко е непривично; методите на чуждестранните ти колеги; начините за даване на показания; дори процедурата на следствието. Струва ми се, че бях стигнал до онзи

стадий, когато човек твърде много разчита на собствената си преценка. Бях улеснен от смъртта на Лайм. Бях доволен от нещастния случай.

Казах на Мартинс:

— Надникнахте ли в будката, или беше заключена?

— Това не беше точно вестникарска будка — отговори той. — Беше от ония солидни железни будки, налепен с афиши, каквито има навсякъде.

— По-добре ще е да ми покажете мястото.

— Добре ли е Ана?

— Полицията наблюдава апартамента й. Засега няма да предприемат нищо.

Не исках да вдигам излишен шум и да безпокоя съседите с полицейската кола, затова взехме трамвай, няколко трамвая, които сменяхме тук и там, а до мястото стигнахме пеша.

— Ето завоят — каза Мартинс и ме поведе по една странична улица. Спряхме пред будката.

— Той мина зад нея и просто като че ли потъна в земята.

— Точно така е потънал — казах аз.

— Какво искате да кажете?

Обикновеният минувач не би забелязал никога, че будката има врата; при това, когато човекът изчезнал, било достатъчно тъмно. Отворих вратата и показах на Мартинс тясната извита железна стълба, която се губеше надолу в земята.

— Господи, значи не съм си измислил всичко — каза той.

— Това е един от входовете към главния канал.

— И всеки може да отиде долу?

— Всеки.

— Колко надалече?

— През цяла Виена. Хората го използвана по време на въздушни тревоги: някои от нашите затворници се криха по две години тук. Използували са го и дезертъори, и крадци. Ако знаете пътя, можете да излезете почти навсякъде из града през някой отвор или будка като тази. Австрийците следва да имат специална полиция за охрана на тези канали — и затворих отново вратата на будката. — Така значи е изчезнал вашият приятел Хари.

— Вярвате ли, че наистина е бил Хари.

— Доказателствата говорят за това.

— Тогава кого са погребали?

— Още не знам, но скоро ще узнаем, защото ще изровим трупа. Имам едно наум, че Кох не е бил единственият неудобен човек, когото са убили.

— Това се казва истински удар — рече Мартинс.

— Да.

— Какво ще правите?

— Не знам. Сигурно се крие в друга зона. Засега нямаме нищо срещу Курц, защото Харбин е офейкал, по-точно — вероятно са го отвлекли, иначе нямаше да инсценират тази смърт. И това погребение.

— Не. Но все пак не е ли странно, че Кох не е могъл да познае от прозореца лицето на мъртвия.

— Прозорецът е далече, а лицето му сигурно е било доста обезобразено, преди да изнесат трупа от колата.

— Бих искал да поговоря с него — каза той замислено. — Има много неща, които просто не мога да повярвам.

— Навярно вие сте единственият, който може да говори с него. Но това е рисковано, та вие знаете твърде много.

— Все още не мога да повярвам. Зърнах лицето му само за секунда — каза той. — Какво да правя?

— Той няма да напусне сега зоната, в която е. Само вие можете да го придумате да дойде тук, или пък тя, ако той все още вярва, че сте му приятели. Но, първо, трябва да говорите с него. Не виждам обаче как ще стане.

— Може да отида при Курц, имам адреса му.

— Помнете едно — казах аз. — Лайм може би не ще иска да напуснете руската зона, щом веднъж отидете там, а там аз не мога да ви покровителствувам.

— Искам да разчистя цялата тази мръсотия — каза Мартинс, — но няма да служа за примамка. Ще говоря с него. И това е всичко.

14.

Неделята беше наложила своето привидно спокойствие на Виена: вятърът беше спрял и през последните 24 часа не бе валил сняг. Всички сутрешни трамваи бяха отпътували пълни за Гринциг, където се пиеше младо вино, или към заснежените склонове на хълмовете извън града. Като пресичаше канала по временния военен мост, Мартинс усещаше колко е пуст следобедът: младите бяха навън с шейните и ските си, а навсякъде около него цареше следобедната дрямка на старостта. Един надпис показваше, че той навлиза в съветската зона, но това не личеше по нищо друго. В центъра на града можеха да се видят повече руски войници, отколкото тук.

Той съзнателно не беше предупредил господин Курц за своето посещение. По-добре беше да намери него самия, а не едно подготвено посрещане. Беше постъпил предпазливо и носеше със себе си всичките си документи, включително и пропуска, издаден от четирите командувания, който на пръв поглед му позволяваше да се движи свободно във всички зони на Виена. Беше необикновено тихо от другата страна на канала, а един журналист мелодраматично бе нарисувал картина на терор: всъщност имаше само широки улици, повече разрушения от снарядите, по-малко хора и беше неделя следобед. Нямахте от какво да се страхува и все пак на тази грамадна празна улица, където през цялото време човек чуваше само собствените си стъпки, беше трудно да не погледнеш назад.

Лесно намери блока, в който живееше господин Курц. Когато позвъни, вратата се отвори веднага от самия Курц, като че ли той очакваше посетител.

— А! — каза господин Курц. — Ти ли си, Роло? — и смутено посегна с ръка към тила си. Мартинс се бе учудил защо му изглежда толкова различен, но сега разбра. Господин Курц беше без перуката си и въпреки това не бе плешив. Той имаше съвсем нормална, късо подстригана коса. — Беше по-добре да ми телефонираш — каза той. — За малко да ме изпуснеш — тъкмо тръгвах.

— Мога ли да вляза за момент?

— Разбира се.

В хола вратата на един гардероб бе отворена и Мартинс видя палтото на господин Курц, шлифера му, две меки шапки и перуката на господин Курц, която си висеше невинно на закачалката като някакъв шал. Роло Мартинс каза:

— Радвам се да видя, че косата ти е пораснала — и се изненада, като забеляза в огледалото на вратата на гардероба как пламъкът на гнева обагрят в червено лицето на господин Курц. Когато се обърна, господин Курц заговорнически му се усмихна и каза неопределено:

— Държи топло на главата.

— Чия глава? — попита Мартинс, тъй като внезапно му хрумна колко полезна е могла да бъде тази перука в деня на злополуката. — Няма значение — продължи той бързо, понеже не го интересуваше господин Курц. Дойдох да видя Хари.

— Хари?

— Искам да говоря с него.

— Да не си луд?

— Бързам. Да предположим, че съм луд. Отбележи си моята лудост. Ако видиш Хари или призрака му, нека знае, че искам да му говоря. Призракът не се страхува от човек, нали? Сигурно е обратното. Ще го чакам през следващите два часа до Виенското колело в Пратера. Ако можеш да се свържеш с умрелия, побързай. — И добави: — Не забравяй — аз бях приятел на Хари.

Курц не каза нищо, но някъде, в една от стаите отвъд хола, някой се покашля. Мартинс рязко отвори вратата: той беше наполовина сигурен, че ще види мъртвия наново да възкръсва; но това беше само доктор Винклер, който стана от кухненския стол пред готварската печка и се поклони много рязко и учтиво със същото целулоидно скърцане.

— Доктор Уинкъл — каза Мартинс.

Винклер изглеждаше съвсем не на мястото си в кухнята. Остатъците от сух обяд, разхвърляни на масата, и неизмитите чинии хармонизираха твърде зле с неговата спретнатост.

— Винклер — поправи го докторът с хладно търпение.

Мартинс каза на Курц:

— Кажи на доктора за моята лудост. Може би ще успее да ми сложи диагноза. И запомни мястото — до Виенското колело. Или пък призраците бродят само нощем, а?

И той излезе от апартамента.

В продължение на един час Роло Мартинс чака в заслона около Виенското колело, разхождайки се напред-назад, за да се стопли. Разрушеният Пратер с грозно стърчащите изпод снега развалини беше почти пуст. Нарядко можеха да се видят влюбени двойки, заели някоя седалка на Колелото, те бавно се въртяха над града, заобиколени от празните кабинки. В една лавка продаваха с купони тънки сплескани банички, прилични на колела за детска количка, и децата бяха направили опашка. Когато някоя кабина стигнеше най-високата точка на Колелото, скоростта намаляваше за няколко минути и високо горе миниатюрни лица се долеяха до стъклата. Мартинс се чудеше кой ли ще дойде при него. Дали у Хари се беше запазило достатъчно приятелско чувство, за да се яви сам, или щеше да пристигне полицейска група? От обиска в апартамента на Ана Шмид беше ясно, че той разчита на известни протекции. Когато стрелката на часовника отбеляза изминалия час, той си помисли: дали всичко това не е плод на моето въображение? Дали вече не са изкопали трупа на Хари в Централните гробища?

Някъде зад лавката за банички някой засвири с уста и Мартинс позна мелодията. Той се обърна и почака. Дали страхът, или възбудата накараха сърцето му да забие силно, или пък самите спомени, които мелодията съживи. Защото животът винаги започваше да тече побързо, когато Хари идваше, както дойде сега, сякаш нищо особено не се беше случило, сякаш никой не беше погребан или намерен с прерязано гърло в мазето: той имаше все същото забавно, предразполагащо държание, сякаш казваше: „Ако искаш — добре, ако не — твоя си работа“, и разбира се, всеки се съгласяваше с него.

— Хари.

— Здравсти, Роло.

Не си представяйте Хари Лайм като някакъв зализан негодник. Той не беше такъв. Снимката, която имам в моите досиета, е отлична: сниман е от уличен фотограф — разкрасени яки крака, широки, прегърбени рамене, корем, който е получавал твърде много и твърде дълго добра храна. На лицето му е изписан израз на весел мошеник,

добродушие, което сякаш говори, че неговото щастие ще бъде и празник за целия свят. Той не направи грешката да подаде ръка — тя можеше да не бъде поета; вместо това потупа Мартинс по лакътя и каза:

— Как е?

— Трябва да поговорим, Хари.

— Разбира се.

— Насае.

— Никъде не бихме били така сами, както тук.

Той винаги знаеше какво прави: и сега в разрушения увеселителен парк доказва това, като даде бакшиш на касиерката на Колелото, за да ги остави сами в една кабина.

— Влюбените правеха това в доброто старо време, но сега нямат излишни пари, бедните — каза той и като че ли с искрено съчувствие погледна през прозореца на извисяващата се разлюляна кабина към фигурите, които бързо се смаяваха под нас.

От едната страна градът много бавно потъна; от другата страна много бавно изплуваха големите кръстосани греди на Колелото. Щом хоризонтът се плъзна в далечината, река Дунав се появи, а подпорите на моста се издигнаха над къщите.

— Е, радвам се да те видя, Роло — каза Хари.

— Бях на погребението ти.

— Това беше много хитро от моя страна, нали?

— На твоето момиче не му се е видяло много хитро. Тя беше обляна в сълзи.

— Тя е добро дете — каза Хари. — Аз съм много привързан към нея.

— Не повярвах на полицаите, когато ми казаха за тебе.

Хари отвърна:

— Ако знаех какво ще се случи, нямаше да те покана да дойдеш.

Не мислех, че полицията е по петите ми.

— Щях ли да участвувам в печалбите?

— Никога не съм те изключвал от нищо, старче.

Облегна се на вратата на кабината, докато тя се заизкачва, и се усмихна на Роло Мартинс, който си спомни как в същата поза в един уединен ъгъл на училищния двор Хари бе казал: „Намерих начин да излизаме навън нощем. Абсолютно сигурен. Само теб посвещавам в

това“. За пръв път Роло Мартинс си припомни миналото без възхищение и си помисли: „Той никога няма да порасне“. Злото беше като Питър Пан — таеше в себе си ужасяващия и страшен дар на вечната младост.

Мартинс каза:

— Беше ли поне веднъж в детската болница? Видя ли някои от твоите жертви?

Хари погледна към миниатюрния пейзаж долу и се отдели от вратата.

— Никога не съм сигурен в такива случаи — каза той. Опипа вътрешната страна на вратата, като че ли се страхуваше да не би тя да се отвори и да го изстреля в изпълненото с преплетени жезла пространство. — Жертви ли? — попита той. — Стига с тази мелодрама, Роло, погледни там, долу — продължи той, посочвайки през прозореца движещите се като черни мухи хора в подножието на Колелото. — Наистина ли ще съжаляваш, ако някоя от тези точки спре да се движи завинаги? Ако ти кажа, че ще спечелиш двадесет хиляди лири за всяка точка, която спре, наистина ли би ми казал, драги, да си задържа парите. Без да се колебаеш? Или ще започнеш да правиш сметка колко точки ще имаш възможност да икономисаш? Без данък общ доход, старче. Без данък общ доход. — Той пусна момчешката си заговорническа усмивка. — Това е единственият начин да се спестява днес.

— Не можеше ли да си останеш с гумите?

— Като Кулър ли? Не, винаги съм бил амбициозен.

— С теб е свършено вече. Полицията знае всичко.

— Но те няма да ме хванат, Роло, ще видиш. Аз ще изплувам отново. Не можеш да спреш способния човек!

Люлеещата се кабина достигна мъртвата точка в най-горната част на обиколката си, Хари му обърна гръб и се загледа през прозореца. Мартинс си помисли: един силен тласък и бих могъл да счупя стъклото. Той си представи как тялото му лети към мухичките долу и каза:

— Знаеш, че полицията е решила да изрови трупа ти. Кого ще намерят?

— Харбин — отговори просто Хари. Той се отдели от прозореца и каза: — Погледни небето.

Кабината беше стигнала най-високата точка и висеше там неподвижно, докато лъчите на залеза оцветяваха небето, набръчкано като хартия отвъд черните греди.

— Защо русите се опитаха да арестуват Ана Шмид?

— Имаше фалшиви документи, старче.

— А аз си мислех, че ти просто се мъчеше да я докараш тук, защото е твоето момиче, защото я искаше.

Хари се усмихна:

— Нямам толкова голямо влияние.

— Какво можеше да ѝ се случи?

— Нищо сериозно. Щяха да я изпратят обратно в Унгария. Срещу нея всъщност няма нищо. Тя ще бъде безкрайно по-добре в собствената си страна, вместо да си има работа с английската полиция.

— Не ми е казала нищо за тебе.

— Тя е добро дете — повтори Хари със самодоволна гордост.

— Обича те.

— Е, прекарахме приятно, докато можеше.

— И аз я обичам.

— Чудесно, старче. Бъди внимателен с нея. Тя го заслужава. Радвам се. — Той искаше да създаде впечатлението, че е уредил нещата така, та всички да са доволни. — И ти би могъл да ѝ помогнеш да си затваря устата. Не че знае нещо важно.

— Бих искал да те изхвърля през прозореца.

— Но няма да го направиш, драги. Нашите караници никога не траят дълго. Спомняш ли си онази, ужасната, в Монако, когато се кълняхме, че сме скарани до гроб. Аз ти имам пълно доверие, Роло. Курц се опита да ме убеди да не идвам. След това се опита да ме убеди да инсценираме една злополука, така да се каже. Каза ми, че би било съвсем лесно в тази кабина.

— Само че аз съм по-силният.

— Но аз имам пистолет. Как мислиш, ще личи ли рана от куршум, след като паднеш там долу.

Кабината отново се задвижи, плувайки бавно надолу, докато мухите се превърнаха в джуджета, в човешки същества.

— Колко сме глупави, Роло, да приказваме така, като че ли аз бих ти сторил нещо лошо или пък ти на мен. — Той се обърна и долепи

лице до стъклото. Един тласък и... — Колко изкарваш на година, с твоите романи за Дивия запад, старче?

— Хиляда.

— С данъка. Аз изкарвам тридесет хиляди без данък. Така е модерно. Сега, драги, никой не мисли за хората, даже правителството. Че защо ние да мислим? Те говорят за народа, аз — за баламите. Същото е. Те си имат техните планове, аз пък — моя.

— Ти беше католик.

— О, аз все още вярвам, старче. В бога и милосърдието и така нататък. С това, което върша, не наранявам нито една човешка душа. Мъртвите са по-щастливи мъртви. Нищо не губят бедните — добави той със странна нотка на искрено състрадание, докато кабината стигна до платформата и лицата на потенциалните жертви, уморените, търсещи удоволствие неделни лица се вгледаха в тях. — Аз бих могъл да те включа в играта знаеш ли? Ще ни бъдеш полезен. Никой не ни остана в самия град.

— С изключение на Кулър? И Винклер?

— Не се дръж като полицаи, драги. — Излязоха от кабината и той отново сложи ръка на лакътя на Мартинс. — Това беше шега, зная, че не си полицаи. Чувал ли си напоследък нещо за стария Брейстър?

— Получих картичка за Коледа.

— Какви времена бяха, драги мой. Какви времена бяха. Тук трябва да те оставя. Ще се видим някой ден. Ако изпаднеш в затруднение, винаги можеш да ме намериш при Курц. — Той се отдалечи и като се обърна, махна с ръката, която тактично не беше подал: сякаш с него изчезваше цялото минало, забулено в мъгла. Внезапно Мартинс извика след него:

— Не ми вярвай, Хари. — Но разстоянието между тях вече беше твърде голямо, за да го достигнат думите.

15.

Ана беше в театъра за неделното утринно представление — каза ми Мартинс. Трябваше да изгледам пак цялата тази скучна комедия. Разказва се за един пианист на средна възраст и едно безумно влюбено момиче и една, разбира се, ужасно, ама ужасно разбрана съпруга. Ана играеше много лошо. Не бе кой знае каква актриса, меко казано. След това я видях в гримьорната ѝ, но тя беше в много лошо настроение. Чини ми се, че през цялото време очакваше да ѝ се обясня в любов, а пък не ѝ се искаше. Казах ѝ, че Хари е жив — мислех, че ще бъде много щастлива и че на мене няма да ми е приятно, дето тя е толкова щастлива, но Ана само седна пред огледалото и остави сълзите да се стичат по гримираното ѝ лице, та ми се прииска тя наистина да се беше зарадвала. Изглеждаше ужасно, но аз я обичах. Тогава ѝ казах за моя разговор с Хари, но тя не обърна сериозно внимание на това, защото, като свърших, каза:

— Бих искала да е мъртъв.

— Заслужава го.

— Друго искам да кажа, че в такъв случай щеше да е в безопасност.

Попитах Мартинс:

— Показахте ли ѝ снимките, които ви дадох, снимките на децата?

— Да. Смятах, че това или ще я убие, или ще я излекува. Тя трябваше да изтръгне Хари от сърцето си. Сложих снимките между бурканчетата с мазилата ѝ. Не можеше да не ги види. Казах ѝ:

— Полицията ще арестува Хари, само ако го пипне в тази зона, и ние трябва да помогнем.

— Мислех, че ви е приятел — рече тя.

— Той ми беше приятел — възразих аз.

— Никога няма да помогна да хванете Хари — каза Ана. — Не искам да го видя отново, не искам да чуя гласа му, не искам да ме докосне, но зло няма да му причиня.

Чувствах се огорчен, не знам защо, може би защото в края на краищата нищо не бях съумял да сторя за нея. Дори Хари бе направил повече за нея.

— Още го желаете — казах аз, като че ли я обвинявах в престъпление.

— Не ми трябва, но той е вътре в мен — отговори тя. — Това си е факт, не е като приятелството. Винаги когато сънувам любовен сън, той е мъжът.

Мартинс се поколеба, и аз го подтикнах да продължи:

— Е, и?

— Тогава просто станах и я оставих. Сега е ваш ред да ме обработвате. Какво искате от мене?

— Искам да се действа бързо. В ковчега намерихме трупа на Харбин, така че веднага можем да хванем Винклер и Кулър. Курц в момента е вън от опасност. Така е и с шофьора. Ще поискаме от русите официално разрешение да арестуваме Курц и Лайм: така всички документи ще са в ред. Ако ние ви използваме като примамка, вашето съобщение за Лайм трябва да бъде изпратено веднага, а не след като сте киснали в тази зона двадесет и четири часа. Ето как виждам работата: докарали са ви тук на разпит веднага, след като сте се върнали в Иннерщат, научили сте от мене за Харбин; две и две е четири; проста сметка — отивате да предупредите Кулър. Ние ще оставим Кулър да се изплъзне заради по-голямата игра — нямаме доказателства, че е замесен в пеницилиновата афера. Той ще избяга във втори бецирк. При Курц и Лайм ще узнае, че вие сте се включили. Три часа по-късно вие пращате известие, че полицията е по петите ви: че се криете и е наложително да го видите.

— Няма да дойде.

— Не съм сигурен. Ние грижливо ще изберем постове, за да повярва, че рискът е минимален. Струва си да се опита. Ако успее да ви измъкне, самолюбието му и чувството за хумор ще бъдат поласкани. А и по този начин ще ви затвори устата.

— В училище никога не се е опитвал да ме спасява — каза Мартинс.

Очевидно той грижливо преразглежда миналото и стигаше до нови заключения.

— Тогава бедата не е била толкова голяма и не е съществувала опасност да проговорите.

— Казах на Хари да не ми вярва, но той не ме чу.

— Съгласен ли сте?

Беше ми върнал снимките на децата и те бяха на бюрото. Видях как погледът му се спря върху тях.

— Добре — каза той. — Съгласен съм.

16.

Първоначалната подготовка вървеше по план. Забавихме арестуването на Винклер, който се беше върнал от втори бецирк, докато предупредим Кулър. Мартинс остана доволен от краткия си разговор с Кулър. Кулър го поздрави без стеснение и с очевидно покровителствен тон.

— О, господин Мартинс, радвам се, че ви виждам. Седнете. Доволен съм, че отношенията ви с полковник Калоуей се оправиха. Много прямо момче е този Калоуей.

— Нищо не се е оправило — каза Мартинс.

— Надявам се, не се сърдите, загдето го уведомих, че сте виждали Кох. Аз си мислех така — ако сте невинен, ще се оправдаете веднага, а ако сте виновен, то фактът, че сте ми симпатичен, не би следвало да пречи. Всеки гражданин има своите задължения.

— Като например да дава неверни показания на следствието.

Кулър каза:

— О, пак ли тази стара история. Опасявам се, че ми се сърдите, мистър Мартинс. Разсъдете така: вие като гражданин сте длъжен да...

— Полицията изрови трупа. Ще ви подгонят и вас, и Винклер. Искам да предупредя Хари...

— Не разбирам.

— Ами! Разбирате и още как!

Беше явно, че е така. Мартинс го остави внезапно. Дотегнало му беше това учтиво, уморено лице на филантроп.

Оставаше само да се закачи примамката на въдицата. След като разучих плана на канализационната мрежа, стигнах до заключението, че най-удобното място, където можем да примамим Хари, е някое кафене около главния вход на централния канал, вход, разположен във вестникарска будка, както погрешно я нарече Мартинс. Лайм трябваше само още веднъж да излезе на повърхността, да измине четиридесет метра, да вземе Мартинс със себе си и да потъне отново в мрака на каналите. Той не предполагаше, че този начин на бягство ми е

известен: вероятно е знаел, че единият полицейски патрул свършваше дежурството си в канала преди полунощ, а другият не започваше преди два. И тъй в полунощ Мартинс седеше в малкото студено кафене, от което се виждаше будката и пиеше кафе след кафе. Бях му заел един пистолет: бях поставил хора колкото е възможно по-близо до будката, а каналната полиция беше готова, когато удари дванадесет, да затвори всички достъпни входове и да започне да претърсва каналите от покрайнините на града към вътрешността. Но аз разчитах да го хванем по възможност преди да се е скрил наново под земята. Това щеше да ни спести затруднения, а на Мартинс — рискове. И тъй, както казах, Мартинс седеше в кафенето.

Вятърът пак задуха, но не докара сняг: идваше с ледения си дъх откъм Дунава и раздухваше снега по малкия, обрасъл с трева площад до кафенето, както прибойт разбива гребена на вълните. В кафенето нямаше отопление и Мартинс топлеше ръцете си на чашите долнокачествено кафе — безброй много чаши. В кафенето стоеше един от моите хора, сменях ги през около двадесет минути. Измина повече от един час: Мартинс отдавна бе изгубил надежда; а и аз също, докато чаках през няколко улици на другия край на телефонната жица — заедно с една група от каналната полиция, готова да влезе под земята, ако се наложи. Бяхме по-щастливи от Мартинс — високите до бедрата ботуши топлеха, а имахме и дебели полушубки. Един от нас бе окачил на гърдите си малък прожектор колкото половин автомобилен фар, а друг — две фенерчета. Телефонът иззвъня. Беше Мартинс. Той каза:

— Умирам от студ, един и четвърт е. Има ли смисъл да продължаваме?

— Не бива да се обаждате по телефона. Трябва да ви види отдалече.

— Изпих седем чаши от това мръсно кафе. Стомахът ми не може да издържи повече.

— Той няма да се бави повече, ако изобщо дойде. Няма да иска да се натъкне на патрула, който застъпва в два часа. Дръжте се още четвърт час, но стойте далеч от телефона.

Мартинс внезапно каза:

— Господи, ето го. Той е. — И след това телефонът замлъкна.

Рекох на помощника си:

— Съобщи да завардят всички входи — а на полицаите: — Слизаме долу.

Ето какво се бе случило. Мартинс бил още на телефона, разговарял с мен, когато Хари Лайм влязъл в кафенето. Не знаей какво е чул, ако въобще е чул нещо. Но само фактът, че е видял човек, търсен от полицията и без приятели във Виена, да говори по телефона, бил достатъчен да го изплаши. И изхвъркнал от кафенето, преди Мартинс да остави слушалката. Това стана в един от кратките мигове, когато в кафенето нямаше никого от моите хора. Единият току-що бе излязъл, а другият се канеше да влезе, но бе още на тротоара. Хари Лайм се блъснал в него и се отправил към будката. Мартинс излезе от кафенето и видя моите хора. Ако тогава той беше извикал, работата щеше да е лесна. Но предполагам, че за него не Лайм — пеницилиновият аферист е бягал по улицата да се спасява, а Хари. Мартинс се колеба достатъчно дълго и Лайм успя да мине от другата страна на будката, едва след това чух вик: „Това е той“, но Лайм вече беше изчезнал под земята.

Какъв странен и непознат за повечето от нас свят лежеше под краката ни: ние живеехме над пещери с водопади и буйни реки, където приливите и отливите се редуваха както в надземния свят. Ако някога сте чели приключенията на Алън Куотърмейн и описанията на пътуването му по подземната река до град Майлозис, ще можете да си представите как изглеждаше последното пристанище на Лайм. Главният канал, широк колкото половин Темза, в който се вливат много притоци, тече под голяма арка; тези притоци, образували тук-там водопади, са пречистени, така че въздухът е мръсен само в страничните канали. Главният поток има приятна и свежа миризма, с лек дъх на озон и навсякъде в тъмнината се чува звукът на падащата и течаща вода. Мартинс и полицаите стигнаха до реката малко след прилива: най-напред видяха извитата желязна стълба, после къс проход, толкова нисък, че трябваше да се навеждат, за да минат, и накрая в плитчината водата се разплиска в краката им. Моят спътник освети с фенерчето си брега на потока и каза: „Той е минал оттук“. Защото както в плитчините на дълбок поток се натрупват наноси, така и каналът напластява в спокойната вода покрай стената остатъци от портокалови кори, стари кутии от цигари и други подобни, сред които Лайм беше оставил следите си така ясно, както би ги оставил в калта.

Полицаят осветяваше напред с фенерчето, което държеше с лявата си ръка, а в дясната имаше пистолет. Той каза на Мартинс:

— Стойте зад мене, сър, негодникът може да стреля.

— Тогава защо, по дяволите, ти трябва да си отпред?

— Това ми е работата, сър.

Докато напредваха, водата стигна до колене: полицията осветяваше с фенерчето, следата, оставена покрай ръба на канала.

— Глупавото е, че този негодник няма никакви шансове — каза той. — Всички шахти се охраняват и сме преградили пътя към другата зона. Остава само нашите момчета да свият обръча от шахтите към страничните коридори.

Той наду свирката, която измъкна от джоба си, и отнякъде далеч долетяха звуците на отговора. Полицаят рече:

— Всички са вече долу. Каналната полиция де. Те познават тези места, както аз шосето за Тотънхам Корт Роуд. Сега да можеше да ме види жена ми — каза той, като вдигаше фенерчето, за да освети напред, и точно в този момент прозвуча изстрелът. Фенерчето изхвъркна от ръката му и падна в потока.

— Господ да го убие този мръсник — каза той.

— Ранен ли си?

— Одраска ми ръката, това е всичко. Ето, вземете другото фенерче, сър, докато превържа ръката си. Не осветявайте. Той е в една от страничните галерии.

Дълго време ехото повтаряше звука от изстрела; когато то заглъхна, пред тях се чу свирка и спътник на Мартинс изсвири в отговор.

— Странно е, че не зная дори името ти — рече Мартинс.

— Бейтс, сър. — Той се изсмя тихо в тъмнината. Тук не е моят участък. Знаете ли „Подковата“, сър?

— Да.

— А „Графтънският Дук“?

— Е, да, светът е малък.

Мартинс каза:

— Нека да мина напред. Не мисля, че ще стреля в мен, а искам и да му говоря.

— Имам заповед да ви пазя, сър, внимавайте.

— Не се бой.

Той заобиколи Бейтс и като минаваше напред, хлътна по-дълбоко във водата. Когато застана пред него, той се провикна „Хари“, ехото отвърна: „Хари, Хари, Хари“, понесе се надолу по потока и хор от свирки му отговори в тъмнината. Мартинс извика отново: „Хари! Излез. Безполезно е“.

Нечий глас долетя съвсем отблизо и ги накара да се сгушат до стената.

— Ти ли си, драги? — обади се гласът. — Какво искаш да направя?

— Излез. И с вдигнати ръце.

— Нямам фенерче, драги. Не мога да видя нищо.

— Внимавайте, сър — каза Бейтс.

— Долепи се до стената. Той няма да стреля по мен — каза Мартинс. И извика:

— Хари, аз ще светя с фенерчето. Играй честно и излез. Нямаш никакви шансове.

Той освети с фенерчето и на няколко метра пред тях се показа Хари.

— Горе ръцете, Хари.

Хари вдигна ръка и стреля. Куршумът рикошира в стената на една педя от главата на Мартинс и той чу охкането на Бейтс. В същия момент от петнадесет метра прожекторът освети целия канал, обхвана с лъчите си Хари, Мартинс, облещените очи на Бейтс, свлякъл се във водата, която стигаше до кръста му. Празна цигарена кутия доплува до рамото му и спря там. Моят група се яви на сцената.

Мартинс стоеше разтреперан над тялото на Бейтс, а Хари Лайм беше по средата между нас двамата. Ние не можехме да стреляме от страх да не улучим Мартинс, а светлината на прожектора заслепяваше Лайм. Напредвахме бавно, с готови пистолети, нащрек. Лайм се обърна към нас като заек заслепен от фарове; след това изведнъж скочи в дълбокия централен буен поток. Когато насочихме светлината след него, той беше под водата и течението на канала го носеше бързо покрай тялото на Бейтс извън обсега на прожектора, в тъмнината. Какво ли кара човек без надежда да се хваща за сламка в останалите му още няколко минути живот? Добро или лошо качество е това? Нямам представа.

Мартинс беше от другата страна на лъча на прожектора и гледаше втренчено течението: той държеше пистолета си и сега бе единственият, който можеше без опасност за живота си да стреля. Стори ми се, че видях нещо да се движи, и му извиках:

— Ето там. Стреляй!

Той вдигна ръка и стреля, както беше стрелял при такава команда преди толкова много години в Брикуърт Комън. Стреля, както и тогава, и неточно. Вик на болка раздра тъмнината; бе пълен с упрек и молба.

— Улучи! — извиках аз и спрях до тялото на Бейтс. Той беше мъртъв. Очите му бяха изцъклени, когато го осветихме с прожектора. Някой се наведе, измъкна цигарена кутия и я захвърли в реката, която я повлече — парче от „Голд Флейк“; Бейтс вече бе твърде далеч от Тотънхам Корт Роуд.

Видях, че Мартинс е изчезнал от погледа ми в тъмнината. Извиках го, но името му се загуби в ехото на гласа ми, в шума и бученето на подземната река. Тогава чух трети изстрел.

По-късно Мартинс ми разказа: „Тръгнах нагоре по течението, за да намеря Хари, но изглежда бях го загубил в тъмнината. Страх ме беше да вдигна фенерчето: не исках да го изкушавам да стреля отново. Вероятно е бил ранен от моя куршум точно до устието на страничния канал. Предполагам, че след това е пропъзлял до подножието на желязната стълба. На десет метра над него беше шахтата, но той не е имал сила да повдигне капака, а даже и да беше успял, полицията чакаше горе. Сигурно е знаел всичко това, но както раненото животно се стреми да умре на тъмно, така човекът търси светлината. Той желае да умре в дома си, а тъмнината не е дом за нас. Хари започна да лази по стълбата, но болката пак се появи и той спря. Какво ли го накара да засвирка мелодията, за която бях достатъчно наивен да считам, че е съчинена от самия него? Дали искаше да привлече внимание, или чувствуваше нужда от приятел, даже и от този, който го бе вкарал в клопката; или не беше на себе си и не знаеше какво прави? Така или иначе, чух сигнала и се върнах покрай потока, опипах края на стената и намерих канала, където лежеше той. Когато казах «Хари», свиркането спря, точно над главата ми. Хванах се за желязното перило и се заизкачвах: все още се страхувах да не стреля. Тогава, само три стъпала по-нагоре, стъпих на ръката му; той беше там. Осветих го с фенерчето: нямаше пистолет; вероятно го бе изпуснал, когато моят

куршум го бе ранил. За момент помислих, че е мъртъв, но той простена от болка. Казах «Хари» и той с мъка плъзна погледа си към лицето ми. Мъчеше се да говори и аз се наведох да чуя. «Проклет глупак» — каза той и това беше всичко; не зная дали имаше предвид себе си — един вид разкаяние, макар и неподходящо (той беше католик) — или се отнасяше за мен — с моите хиляда на година, обложени с данък. След това пак застана. Не можах да издържа и му теглих куршума“.

— Ще забравим тази подробност.

— Аз — никога! — каза Мартинс.

17.

Тази нощ настъпи затопляне и в цяла Виена снегът се стопи; виждаха се отново грозните развалини, провиснали като сталактити желяза и ръждясали греди, щръкнали като кости из сивата киша. Погребенията сега се извършваха по-лесно, отколкото преди седмица, когато бяха необходими електрически бормашины, за да се пробие замръзналата земя. Беше топло като в пролетен ден, когато Хари Лайм бе погребан за втори път. Бях щастлив, че го видях отново под земята. Но това бе струвало два човешки живота. Групата около ковчегата сега бе по-малобройна: Курц го нямаше, нито пък Винклер; само момичето, Роло Мартинс и аз. И нямаше никакви сълзи.

След като всичко свърши, момичето, без да ни продума, тръгна по разтопения сняг на дългата алея с дървета от двете страни, която водеше към главния вход и трамвайната спирка.

— Имам кола — казах на Мартинс. — Искате ли да ви откарам?

— Не — каза той. — Ще взема трамвая.

— Печелите. Докажете, че съм кръгъл глупак.

— Не спечелих — каза той. — Загубих.

Видях го как тръгва след момичето. Настигна я и закрачиха един до друг. Не мисля, че той ѝ заговори: всичко ми напомняше края на някаква история. Той бе лош стрелец и не познаваше човешкия характер, но умееше да пише каубойски романи (знаеше как да държи читателя в напрежение) и успяваше с момичетата (не знам как го правеше).

А Крабин? О, Крабин още спори с Британското дружество за културни връзки заради разноските на Декстър. Те твърдят, че не могат едновременно да плащат разноски и в Стокхолм, и във Виена. Бедният Крабин... Бедните ние, когато ни се наложи да поразмислим за такива неща.

ПАДНАЛИЯТ ИДОЛ

1.

Когато входната врата се захлопна зад тях и икономът Бейнс се обърна към просторното, мрачно преддверие, Филип усети, че животът сега започва за него. Стоеше пред детската стая и се заслушваше, докато моторът на таксито постепенно заглъхна по улицата. Родителите му отиваха на четиринадесетдневна почивка: той бе „между две бавачки“, едната — уволнена, другата — още непристигнала; беше сам в голямата къща в Белгрейвия^[1] с Бейнс и мисис Бейнс.

Можеше да се разхожда навсякъде, дори отвъд тапицираната със зелено сукно врата към килера или да се спусне по стълбите до стаичката в сутерена. Чувствуваше се като чужденец в своя дом, защото му бе разрешено да влиза във всички стаи, които бяха пусти.

За обитателите им можеше само да прави догадки: поставката с лули до слонските бивни, резбованата кутия за тютюн в пушалнята; в спалнята — розовите драперии, нежните парфюми и полупразните кутийки с кремове, които мисис Бейнс още не бе изхвърлила; превъзходно полираното, но никога неотваряно пиано в гостната, порцелановият часовник, смешните малки масички и сребърните украшения: но мисис Бейнс шеташе вече тук, спускаше завесите и покриваше мебелите с калъфи, за да не се прашат.

— Хайде да ви няма, мастър Филип! — каза му тя и го погледна с омраза и раздражение, докато сновеше из стаята и поставяше всяко нещо на мястото му, изпълнявайки задълженията си педантично, добросъвестно, но без любов.

Филип Лейн слезе долу и бутна тапицираната със сукно врата; надникна в килера, но Бейнс не беше там; после за пръв път се озова на стълбите към сутерена. Отново усети, че това е истинският живот. От странното, ново преживяване всичките седем години, прекарани с бавачки, затрептяха в паметта му. Препълненият му с впечатления мозък приличаше на град, който долавя далечен земен трус. Беше

обхванат от предчувствия, но по-щастлив от всякога. Всичко добиваше по-голяма важност от преди.

Бейнс четеше вестник по риза.

— Влизай и се разполагай, Фил — рече той. — Почакай да видиш какъв добър домакин съм — и като отиде до лъскавия бял бюфет, извади бутилката лимонада с джинджифил и половинка шотландски кекс. — Единайсет и половина е, време е да отворим заведението, моето момче — и той нарязва кекса и наля лимонада в чашите.

Филип не помнеше Бейнс да е бил някога по-сърдечен, по-непринуден, повече господар в собствения си дом.

— Да повикам ли мисис Бейнс? — попита той и се зарадва, когато Бейнс каза не. Била заета. Харесвало ѝ да бъде заета, така че защо да ѝ развалят удоволствието?

— Една чашка в единайсет и половина — рече Бейнс, като си наля лимонада — отваря апетита за пържолата и е съвсем безвредна.

— Пържола ли? — изненада се Филип.

— Старите войници от бреговата охрана наричат всичко, което се яде, „пържола“ — обясни Бейнс.

— Ама днес няма да ядем „пържола“, нали?

— Хм, може и да ядем, например пържола, приготвена с палмово масло, а после — папая.

Филип погледна през прозореца на сутерена към сухото, настлано с камъни дворче, кофата за смет и краката на минувачите, мяркаци се зад железната ограда.

— Горещо ли беше там?

— Ах, ти не си и сънувал такава горещина. Не приятна топлина, знаеш, като в парка през лятото. Влажна, разлагаща горещина. — Отрязва си парче кекс. — Вони на гнило — заключи той, и завъртя очи оглеждайки сутеренната стаичка, от единия блеснал от чистота шкаф до другия, сякаш искаше да подчертае голотата ѝ, в която нямаше място за тайните на един мъж. С вид на човек, който съжالياва за нещо загубено, той отпи голяма глътка от лимонадата.

— А защо татко е живял там?

— Служба — отговори Бейнс, — също като моята сега. И аз съм бил там. Мъжка служба. Може би няма да ми повярваш, ама имах четирийсет подчинени негри; правеха всичко каквото им кажех.

— Защо напусна?

— Ожених се за мисис Бейнс.

Филип взе парче кекс и тръгна из стаята, дъвчейки. Почувствува се много голям, независим и критично настроен: съзнаваше, че Бейнс разговаря с него като мъж с мъж. Той никога не го наричаше „мастър Филип“, като мисис Бейнс, която угодничеше, когато не го командуваше.

Бейнс бе видял света отвъд решетките на оградата, зад уморените нозе на машинописките, които крачеха по Пимлико^[2] до гара Виктория и обратно. Сега седеше в кухнята пред чашата си с безропотното достойнство на примирен изгнаник. Не се оплакваше: сам бе избрал съдбата си; и ако съдбата му бе мисис Бейнс, сам си бе виновен за това.

Но днес, тъй като нямаше какво да прави в почти празната къща, а мисис Бейнс бе горе, той си позволи да бъде леко хаплив.

— Ако ми се удаде възможност, още утре бих се върнал!

— А негър убивал ли си?

— Никога не съм обичал да стрелям — отвърна Бейнс. — Разбира се, носех оръжие. Но нямаше нужда да се отнасяш лошо с тях. Само оглупяваха още повече от това. — Ех — въздъхна Бейнс и наведе смутено олиялата си, прошарена глава над чашата с лимонада, — обичах някои от онези проклетни негри. Не можех да не ги обичам. Още ги виждам как се смеят, хванати за ръце; приятно им бе да се докосват един друг; приятно им бе да чувствуват, че приятелят им е до тях. Това ние не можем да разберем; представи си, двама големи мъже да ходят по цял ден хванати за ръце; но то не беше любов, не беше нещо, което можем да разберем.

— Ядете преди обяд, а? — възкликна мисис Бейнс. — Какво би казала майка ви, мастър Филип?

Тя слезе по стръмните стълби, а ръцете ѝ бяха пълни с кутийки крем и бурканчета с мехлеми, тубички с разни мазила и паста за зъби.

— Не бива да го глезиш, Бейнс — рече и седна в един фотьойл, вторачила презрително малките си очи в червилото „Коти“, крема „Пондс“, ружа „Лайхнър“, пудрата „Сайклак“ и крема за разширени пори „Елизабет Ардън“.

Изхвърли ги едно по едно в кошчето за боклук. Запази само нощния крем.

— Разказваш на момчето какво ли не! — обърна се тя към Бейнс.
— Идете в детската, мастър Филип, докато приготвя обяда.

Филип изкачи стълбите до тапицираната със сукно врата. Чу гласа на мисис Бейнс, сякаш сънуваше кошмар — свещта се е стопила в чинийката, а пердетата потрепват; беше глас остър, писклив и изпълнен със злоба, по-силен от обичайното, невъздържан.

— До гуша ми дойде от теб, Бейнс. Така да глезиш момчето! Време е да се заловиш с някаква работа из къщата — но той не можа да чуе какво каза Бейнс в отговор. Бутна тапицираната със сукно врата и като малко подземно животинче се появи със сивите си къси панталонки от каша на окъпания в слънчева светлина паркет на преддверието, където огледалата блестяха, почистени от праха, старателно излъскани от мисис Бейнс.

Долу счупиха нещо, но Филип продължи унило по стълбите към детската стая. Съжаляваше Бейнс; ех, колко щастливо биха си поживели двамата в празната къща, ако мисис Бейнс изчезнеше нанякъде! Не му се играеше със „строителя“; не му се щеше да извади влакчето и войниците; седна на масата и подпря брадичка с ръце — това е животът — внезапно се почувствува отговорен за Бейнс, сякаш бе господарят на дома, а Бейнс — стареещ слуга, за когото си заслужава да се погрижи. Не би могъл да направи много за него; реши поне да бъде добър.

Любезността на мисис Бейнс по време на обедата не го изненада; бе свикнал с промените в настроението ѝ. Сега пък: „Желаете ли още месце, мастър Филип?“, или „Мастър Филип, вземете си още малко от този хубав пудинг“. Беше любимият му „кралски пудинг“, гарниран с цели целувки, но не пожела да си вземе повече, за да не би тя да си помисли, че е победила. Бе от жените, които си въобразяват, че всяка несправедливост може да се компенсира с нещо хубаво за ядене.

Беше кисела по характер, но обичаше да прави сладкиши; никога не можеха да се оплачат от липсата на достатъчно сладко или стафиди у дома; тя се нахрани добре, а после поръси още пудра захар върху целувките и ягодовото сладко. В процеждащия се от прозореца сумрак пращинки от захарта, която пресяваше, се разхвърчаха в облаче над пепелявата ѝ коса, а в това време Бейнс мълчеше, свел глава над чинията си.

Филип отново се почувствува отговорен. Бейнс бе очаквал с нетърпение този ден, а сега бе разочарован: всичко се проваляше. Чувството на разочарование беше единственото, което Филип можеше да сподели с Бейнс. Тъй като не знаеше нищо за любовта, ревността или страстта, той разбираше по-добре от всеки друг тази горест по нещо несбъднато, по нещо обещано, но неизпълнено, по нещо вълнуващо, превърнало се в скука.

— Бейнс, ще идем ли следобед на разходка? — попита той.

— Не! — отвърна мисис Бейнс. — Няма да стане! Сребърните прибори го чакат.

— Имам цели две седмици на разположение — възрази Бейнс.

— Първо работата, после удоволствието — срязва го мисис Бейнс и си взе още няколко целувки.

Внезапно Бейнс пусна вилицата си и блъсна чинията.

— По дяволите! — извика той.

— Ама че нрав — отбеляза меко мисис Бейнс. — Да не си посмял да счупиш още нещо Бейнс, и няма да ти позволя да ругаеш пред момчето! Мастър Филип, ако сте свършили, можете да станете от масата. — Тя обра останалите целувки от пудинга.

— Искам да ида на разходка! — настоя Филип.

— Ще отидете да си починете!

— Искам да ида на разходка!

— Мастър Филип — подхвана мисис Бейнс и стана от масата, като остави недоядени целувките в чинията си; тръгна към него, слаба, застрашителна, пепелява. — Мастър Филип, правете каквото ви казвам!

Хвана го над лакътя и стисна леко; гледаше го с мрачен и зловец блясък в очите, а горе над главата ѝ нозете на машинописките пристъпваха тежко по обратния път към канцелариите около гара Виктория след обедната почивка.

— Защо да не ида на разходка?

Но той отстъпи: бе се изплашил и се срамуваше от това. Такъв бе животът — странна, витаеща из сутерена страст, която не можеше да разбере. Забеляза купчинката стъкла, сметени в ъгъла до кошчето за боклук. Погледна към Бейнс за помощ, но срещна в очите му само омраза: тъжната, отчаяна омраза на затворен зад решетките човек.

— Защо не? — повтори той.

— Мастър Филип, правете каквото ви казвам! — Мисис Бейнс бе категорична. — Не бива да си въобразявате, че само защото баща ви е заминал, няма кой да...

— Няма да посмеете! — извика Филип, но бе стреснат от слабия глас на Бейнс:

— Ще посмее и още как!

— Мразя те! — изкрещя Филип на мисис Бейнс. Отскубна се от ръката ѝ и изтича до вратата, но тя стигна там преди него; беше стара, но пъргава.

— Мастър Филип — изсъска мисис Бейнс, — веднага да ми се извините! — Стоеше пред вратата, трепереща от възбуда. — Какво би направил баща ви, ако ви чуеше отнякъде?

Протегна ръка да го хване — бяла ръка с изсушена кожа от постоянното пране със сапун, с дълбоко изрязани нокти, — но той отстъпи назад, скри се зад масата и внезапно, за негова изненада, тя се усмихна; отново стана толкова раболепна, колкото бе нападателна преди миг.

— Хайде, да ви няма, мастър Филип! — рече тя напевно. — Имам да свърша куп работа, докато се върнат майка ви и баща ви!

Отмести се от вратата и когато Филип мина покрай нея, тя го шляпна закачливо.

— Прекалено съм заета днес, та да седна да се занимавам с вас! Не съм покрила и половината от фотьойлите — заяви тя, и в този миг дори горният етаж на къщата му се стори непоносим, представяйки си как мисис Бейнс се движи там и покрива мебелите с калъфи.

Ето защо не се качи горе да си вземе шапката, а направо прекоси преддверието, в което всичко бе излъскано до блясък и излезе навън, на улицата, и отново, докато се оглеждаше наляво и надясно, изпита чувството, че това е самият живот.

[1] Белгрейвия — богат аристократичен район в Лондон. — Б.пр.

↑

[2] Пимлико — район в централната част на Лондон, някога прославен с увеселителната си градина. — Бел.пр. ↑

2.

Всъщност сладкишите с розова глазура, изложени върху ажурни книжни салфетки, шунката, дебелият бледомораво парче наденица, осите, които се движеха като малки торпеда по стъклото на витрината, привлякоха вниманието на Филип. Краката му бяха се подбили от паважа; страхуваше се да пресече улицата и просто бе вървял първо в едната, после в другата ѝ посока. Не бе далеч от дома; площадът оставаше в края на улицата. Застана пред някакво западнало заведение на Пимлико, притиснал нос в стъклото; оглеждаше се за бонбони; тогава зад сладкишите и шунката съзря един друг Бейнс. Едва разпозна изпъкналите очи, плешивото теме. Това бе един щастлив, самоуверен, макар и отчаян Бейнс, както забеляза, като се вгледа по-внимателно в лицето му.

Филип никога не бе виждал момичето. Сети се, че Бейнс имаше племенница и си помисли, че е тя. Беше слаба, с изпито лице, облечена в бял шлифер; външният ѝ вид не му говореше нищо; тя принадлежеше на един напълно непознат нему свят. Не би могъл да си съчинява истории за нея, така както си измисляше за сбръчкания със Хюбърт Рийд, доживотния секретар, за мисис Уинс-Дъдли, която пристигаше веднъж в годината от Пенстанли, Съфолк, със зелен чадър и огромна черна чанта, а и за икономите във всички други къщи, където бе ходил на чай и игри. Тя просто не принадлежеше към неговия свят; сети се за русалките и самодивите, но и там не ѝ беше мястото, нито в приключенския свят на Емил. Седеше в заведението и се взираше в пастата с розова глазура с безразличието и загадъчността на изгубил всичко човек, взираше се в полупразните кутийки пудра, които Бейнс бе сложил на мраморната масичка между тях.

Бейнс настояваше, обещаваеше, умоляваше, заповядваше, а момичето се взираше в чая и кутийките с пудра и плачеше. Бейнс му подаде носната си кърпа, но то не си избърса очите; смачка я в ръка и остави сълзите си да се стичат по бузите, не направи нищо, не заговори, а само издигна стена от мълчалива, отчаяна съпротива срещу

това, от което се страхуваше, желаше и във всеки случай отказваше да чуе. Два разума се сражаваха над чашите чай, влюбени един в друг, и ето че Филип, застанал навън пред прашната витрина с шунката и осите, смътно долови тази борба.

Беше любопитен, не разбираше нищо и искаше да разбере. Застана на прага, за да вижда по-добре; бе по-уязвим от всякога; животът на други хора за първи път го докосваше, притискаше, оформяше. Никога нямаше да избяга от тази сцена. След една седмица щеше да я забрави; но тя предопредели пътя му, аскетичния му живот; на смъртното си легло той извика: „Коя е тя?“.

Бейнс победи: изглеждаше самоуверен, а момичето — щастливо. То избърса сълзите си, отвори една пудриера и пръстите им се докоснаха върху масата. На Филип му хрумна, че ще бъде забавно да имитира гласа на мисис Бейнс и извика „Бейнс“ от вратата.

Като чуха вика му, сякаш се смалиха; в случая друга дума би била неподходяща; станаха по-дребни, щастиято и самоувереността им се изпариха. Бейнс пръв се съвзе и откри чий е гласът, но това не оправя нещата. Развали им целия следобед; нищо не би могло да заглади стореното, а и Филип бе изплашен.

— Не исках да...

Искаше да каже, че обича Бейнс, че е искал само да се присмее на мисис Бейнс. Но бе разбрал, че с нея шега не бива. Тя не беше като сър Хюбърт Рийд, който пишеше с перодръжка и носеше в джоба си бърсалка за писеца; не беше и като мисис Уинс-Дъдли; бе като мрака, паднал след угасването на свещта от течението; бе като купчините замръзнала земя, които бе видял в някакво гробище една зима: „Плачът за електрическа бормашина“, бе забелязал някой тогава; бе като противната миризма на увехнали цветя в малкия килер в Пенстанли. В нея нямаше нищо смешно. Човек трябваше да я понася, докато е пред очите му и бързо да я забрави, щом се махне, да потисне мисълта за нея, натиквайки я дълбоко в подсъзнанието си.

— Но това е Филип! — възкликна Бейнс, повика го и му даде пастата с розова глазура, неизядена от момичето, но следобедът бе помрачен, пастата имаше вкус на сухар. Момичето ги напусна веднага; то даже забрави да си вземе пудрата; застана за миг на прага с гръб към тях в белия си шлифер, като малка, безчувствена ледена висулка, а после се стопи в следобеда.

— Коя е тя? — попита Филип. — Племенницата ти?

— О, да — отвърна Бейнс — тя е; племенницата ми — и той изля последните капки вода върху едрите, черни чаени листа в порцелановия чайник. — Я да изпия още една чаша от тази ободрителна напитка — произнесе с отчаян глас, взирайки се в черната горчива течност, която се лееше от чайника. — Искаш ли лимонада, Фил?

— Извинявай, Бейнс! Извинявай!

— Ти не си виновен, Фил. Ех, за момент ми се стори, че е тя. Дебне отвсякъде. — Той улови две чаени листенца, паднали в чашата му, и ги сложи върху опакоето на ръката си; тънка нежна люспица и твърдо стъбълце. Удари го с другата ръка. — Днес — произнесе и стъбълцето отхвъркна, — утре, сряда, четвъртък, петък, събота, неделя — но люспицата не се отделяше от мястото си, съхнеше под ударите, невероятно устойчива. — Жилавият побеждава! — извика Бейнс.

Стана, плати сметката и излязоха от заведението. На улицата рече:

— Не те карам да лъжеш. Но няма нужда да казваш на мисис Бейнс, че си ни видял.

— Разбира се — увери го Филип, успявайки да имитира донякъде сър Хюбърт Рийд. — Ясно ми е, Бейнс.

Но абсолютно нищо не му беше ясно; беше пленник в нечий чужд мрак.

— Глупаво от моя страна — продължи Бейнс. — Толкова близо до дома, но нямах време да обмисля, разбираш ли? Трябваше да я видя.

— Да, Бейнс.

— Нямам време за губене. Не съм млад. Трябва да се погрижа за нея.

— Да, Бейнс.

— Мисис Бейнс ще се опита да изкопчи нещо от теб, стига да може.

— Вярвай ми, Бейнс — рече Филип със сухия, важен глас на мистър Рийд; а после добави: — Внимавай! Тя ни гледа през прозореца.

Скрита зад дантелените пердета, тя наистина ги наблюдаваше от стаичката в сутерена и кроеше нещо.

— Трябва ли да влизаме, Бейнс? — попита Филип и усети в корема си тежка, студена топка, сякаш бе преял от пудинга; вкопчи се здраво в ръката на Бейнс.

— Внимавай — тихо каза Бейнс. — Внимавай!

— Ама трябва ли да влизаме, Бейнс? Още е рано. Да идем на разходка в парка.

— По-добре да не ходим.

— Страх ме е, Бейнс.

— Няма защо — успокой го Бейнс. — Нищо няма да ти се случи. Качи се горе в детската стая. Аз ще сляза в сутерена да поговоря с мисис Бейнс.

Но дори и той стоеше колебливо на горната площадка на каменното стълбище и се правеше, че не я вижда зад пердетата.

— Мини през главния вход, Фил, и тичай право горе!

Филип не се бави в преддверието; затича се към стълбите, но се подхлъзна на паркета, излъскан от мисис Бейнс. Вратата към всекидневната на първия етаж бе отворена и той зърна мимоходом покритите с калъфи фотьойли; дори порцелановият часовник над камината бе покрит като птичи кафез; когато мина покрай него, той приглушено и потайно отмери часа под покривалото си. Филип намери вечерята си на масата в детската стая; чаша мляко, филия с масло, сладка бисквита и малко останал от обета студен пудинг без целувки отгоре. Нямаше апетит; послуша се за стъпките на мисис Бейнс, за човешки гласове, но сутеренът пазеше своите тайни; тапицираната със сукно врата изолираше онзи свят. Филип изпи млякото и изяде бисквитата, но не докосна останалата храна. След малко долови тихите отмерени стъпки на мисис Бейнс: бе добра прислужница — стъпваше тихо; бе решителна жена — стъпваше отмерено.

Но при влизането си не изглеждаше сърдита; гласът ѝ прозвуча подкупващо, когато се обърна към Филип:

— Приятна ли беше разходката, мастър Филип? — попита, спусна щорите, извади пижамата му и се върна да разтреби масата. — Добре че Бейнс ви намери. Майка ви не би одобрила да се разхождате сам. — Мисис Бейнс огледа подноса. — Нямате голям апетит, а, мастър Филип? Защо не опитате този хубав пудинг? Ще ви донеса още сладко.

— Не, не, благодаря, мисис Бейнс — запротестира Филип.

— Би трябвало да ядете повече — каза тя и задуши из стаята като куче. — Да сте вземали някакви кутийки от кошчето за боклук, мастър Филип?

— Не.

— Разбира се, че не сте вие. Искях само да проверя. — Тя го потупа по рамото и пръстите ѝ пробягнаха по ревера му; уловиха една трошица розова захар. — О, мастър Филип! — възкликна. — Ето защо нямате апетит! Купили сте си сладкиши. Джобните пари не са за това!

— Не съм си купувал сладкиши! — възрази Филип. — Не съм!

Тя опита трохата във върха на езика си.

— Не ме лъжете, мистър Филип! И аз като баща ви не понасям да ме лъжат.

— Не е вярно, не е вярно! — изкрещя Филип. Те ми го дадоха. Искам да кажа Бейнс... — но тя се хвана за думичката „те“. Беше получила това, което искаше; нямаше никакво съмнение, дори човек да не знаеше какво точно иска тя. Филип беше ядосан, нещастен и разочарован, задето не бе опазил тайната на Бейнс. Той не биваше да му се доверява; възрастните трябва да пазят собствените си тайни, но ето че и мисис Бейнс побърза да му повери друга.

— Дайте да ви погъделичкам по дланта, та да разбера дали можете да пазите тайна, мастър Филип.

Но той скри ръка зад гърба си; не искаше да го докосват.

— Това, че знам за тях, ще си остане между нас, мастър Филип. Сигурно тя е пила чай с него — рече мисис Бейнс замислено.

— Че защо да не пие? — попита той и почувствува как отговорността за Бейнс натежава в душата му; мисълта, че сега трябва да пази нейната тайна, когато не бе опазил тази на Бейнс, го правеше нещастен; животът бе толкова несправедлив. — Беше много мила.

— Мила, а? — изрече мисис Бейнс с необичайно горчиви нотки в гласа.

— Тя му е племенница.

— Аха, значи така ти е казал! — Гласът на мисис Бейнс прозвуча приглушено като тиктакането на покрития часовник. Тя се опита да се пошегува:

— Ама че мошеник! Не му казвайте, че знам, мастър Филип!

Стоеше неподвижно между масата и вратата, умът ѝ явно бе зает с някакви кроежи.

— Обещайте ми, че няма да му кажете. Ще ви подаря онзи „строител“, мастър Филип...

Той ѝ обърна гръб; нямаше да обещае, но и нямаше да я издаде. Не желаше да има нищо общо с техните тайни, с отговорностите, които твърдо бяха решили да стоварят върху него. Как му се искаше да ги забрави! Вече бе получил по-голяма доза от живота на възрастните, отколкото бе очаквал и това го плашеше.

— „Строител-2А“, мастър Филип.

Филип никога повече не отвори „строителя“ си, никога не построи нещо, не създаде нещо, умря като стар наивник, шейсет години по-късно, без да има с какво да се похвали, запазил единствено спомена за зловещия глас на мисис Бейнс, който му пожелава „Лека нощ“, за леките ѝ, решителни стъпки надолу, надолу по стълбите към сутерена.

3.

През процепа между пердетата слънцето струеше в стаята, а Бейнс барабанеше с пръсти по каната с вода.

— Боже, боже! — въздъхна той. Седна на края на леглото и рече:

— Имам честта да ти съобщя, че мисис Бейнс замина. Майка ѝ умира. Няма да се върне до утре.

— Защо ме събуди толкова рано? — попита Филип.

Наблюдаваше Бейнс неловко; нямаше да се остави да бъде въвлечен в това; бе си извадил поука. Неприлично бе мъж на възрастта на Бейнс да е тъй весел. То го приближаваше до децата. Защото ако един възрастен се държи така детински, то детето лесно би могло да се озове в неговия свят. На Филип му стигаше, че този свят му се явяваше насън — вещицата на ъгъла, мъжът с ножа. Ето защо се оплака:

— Много е рано. — Макар че обичаше Бейнс, макар че неговото щастие не можеше да не го зарадва. Беше раздвоен между страха от живота и неговата привлекателна сила.

— Искам този ден да бъде много дълъг — обясни Бейнс. — Днес е най-подходящо. Той дръпна пердетата. — Малко е мъгливо. Котката беше навън цяла нощ. Ето я, души нещо из дворчето. От номер 59 не са си прибрали млякото. Ема от номер 63 си тръска килимчетата.

След малко отново заговори.

— Точно за тези неща си мислех, когато бях в Африка: как някой си тръска килимчетата и как котката се прибира у дома. Днес виждам всичко така, сякаш още съм в Африка. Повечето време човек не забелязва какво става наоколо. Добре се живее, ако не се разнежиш. — Той остави една монета върху умивалника. — Като се облечеш, Фил, изтичай да ми купиш вестник от будката на ъгъла. Аз ще приготвя наденичките.

— Наденички?

— Наденички — потвърди Бейнс. — Днес ще празнуваме! Истинско угощение!

Той започна да празнува още на закуска; пущаше шеги, беше неспокоен, необяснимо весел и нервен. Повтаряше, че щели да прекарат един дълъг, дълъг ден; чакал го бил от години, докато се потял там, в Африка, във влажната горещина и сменял риза след риза, когато боледувал от треска, лежал под завивките и се потял, все с надеждата за този дълъг ден, за някоя котка, която да души в дворчето, за малко мъгла, за килимчетата от номер 63. Подпря вестника на порцелановия чайник и зачете новините на глас: „Кора Даун се жени за четвърти път“. Филип се забавляваше, но представата му за дълъг ден бе друга. Дългият ден беше в парка, където наблюдаваха конни надбягвания и зърваха сър Артър Стилуютър да минава зад оградата („Веднъж вечеря у нас в Бо; дойде от Фритаун; беше губернатор там“), беше в „Корнър Хаус“, където обядваха заради него, инак Бейнс би предпочел чаша силна бира и малко стриди в бара „Йорк“, беше в Зоологическата градина, в дългото пътуване до вкъщи в автобуса под гаснещото лятно слънце: листата в Грийн парк започваха да жълтеят, колите изникваха откъм Бъркли Стрийт, а залязващото слънце проблясваше по предните им стъкла. Бейнс не завиждал на никого, нито на Кора Даун, нито на сър Артър Стилуютър, нито пък на лорд Сандейл, който ту се появявал на стълбите на Военноморското училище, ту влизал отново вътре, защото нямал какво да прави освен да прегледа още някой вестник. „Казах вече, да не си припарил до онзи негър.“ Бейнс бе водил мъжки живот; всички пътници на втория етаж на автобуса наостриха уши, докато той разказваше на Филип тази история.

— Щеше ли да го застреляш? — попита Филип, а Бейнс отметна назад глава и килна още повече тъмната си шапка, когато автобусът зави покрай „Артилерийския паметник“.

— Нямахте да се колебая нито секунда! Щях да го застрелям на място! — похвали се той и край тях сякаш мина приведената фигура със стоманена каска, тежък плащ и пушка, обърната с дулото надолу.

— Пазиш ли си пистолета?

— Разбира се — отвърна Бейнс. — Как да не го пазя, като се навъдиха толкова крадци!

Такъв го обичаше Филип; не веселят и безгрижният, а разумният Бейнс, който живееше зад граница своя мъжки живот.

Непрекъснатият поток от автобуси се носеше като самолетен конвой откъм Виктория, за да съпроводи с почести Бейнс до дома.

— Четирийсет негри под моя команда!

А там, до стълбите към сутерена го чакаше обичайната, заслужена почивка — любовта.

— Племенницата ти — рече Филип, като разпозна белия шлифер, но не и щастливото, замечтано лице. Тя го изплаши, сякаш бе лошо предзнаменование; Филип насмалко не каза, че мисис Бейнс знае, но не искаше да си прави труда, нямаше желание да се меси.

— Ами да! — възкликна Бейнс. — Няма да се изненадам, ако остане да хапне с нас. — Но той предложи да ѝ изиграят номер; като се престориха, че не са я познали, те се промъкнаха по стълбите в сутерена.

— Ето ни у дома — рече Бейнс, застла масата, извади студените наденички, бутилка бира, бутилка лимонада с джинджифил и гарафа бургундско вино.

— За всекиго по нещо — каза той. — Тичай горе, Фил, и виж дали пощата е дошла.

Празната къща привечер, преди да запалят лампите, не се понрави на Филип. Той забърза. Искеше час по-скоро да се върне при Бейнс. Преддверието бе тъмно и тихо, готово да му покаже нещо, което той не желаше да види. Няколко писма изшумоляха, падайки на пода, някой почука: „Отворете в името на краля“. Двуколките затрополиха, главата се поклащаше в кървавата кошница. Туп, туп, стъпките на пощальона постепенно заглъхнаха. Филип събра писмата от пощенската кутия. Процепът на вратичката ѝ бе като решетка върху витрината на бижутерския магазин. Спомни си полицая, когото бе видял да наднича вътре. Беше попитал бавачката си: „Какво прави той?“, и когато тя отговори: „Проверява дали всичко е наред“, фантазията му веднага заработи. Той си представи какво би могло да не е наред. Изтича до тапицираната със сукно врата и се спусна по стълбите към сутерена. Момичето бе вече там и Бейнс го целуваше. То се облегна задъхано на кухненския бюфет.

— Това е Еми, Фил.

— Има писмо за теб, Бейнс.

— От нея е, Еми — рече Бейнс. Но не бързаше да го отвори. — Обзалагам се, че се връща.

— Във всеки случай ще вечеряме! — заяви Еми. — Не може да ни попречи.

— Не я познаваш! — отвърна Бейнс. — Нищо не е сигурно! По дяволите! — извика той. — Някога бях мъж — и отвори писмото.

— Мога ли да започвам? — попита Филип, но Бейнс не го чу; неподвижен, съсредоточен, той с цялото си държание показваше какво голямо значение отдават възрастните на написаната дума: човек трябваше все да изказва благодарността си в писмена форма, вместо да почака и я изрази с думи, сякаш писмата не можеха да лъжат. Филип най-добре бе разбрал това, когато с разкращения си почерк изписа цяла страница благодарности до леля Алис, която му бе подарила кукла — на него, голямото момче. Да, но написаната лъжа ставаше вечна, превръщаше се в улика, така човек изглеждаше по-подъл, отколкото бе всъщност.

— Ще се върне чак утре вечер — рече Бейнс.

Той отвори бутилките, придърпа столовете, целуна отново Еми, която все още стоеше облегната на бюфета.

— Не бива така, пред момчето — предупреди го тя.

— Нека се учи като всички нас — отвърна Бейнс и сложи в чинията на Филип три наденички. На себе си сервира само една: обясни, че не бил гладен; но щом Еми каза, че също не е гладна, той застана над главата ѝ и я накара да яде. Отнасяше се към нея ту плахо, ту сурово; застави я да изпие виното, защото се нуждаела от укрепване. Не приемаше възраженията ѝ, но ръцете му я докосваха нежно и несръчно, сякаш се страхуваше да не повреди нещо крехко и деликатно.

— Наденичките май са по-хубави от мляко с бисквити, а?

— Да — отвърна Филип, но беше изплашен, изплашен за Бейнс толкова, колкото и за себе си. С всяка глътка лимонада неволно си задаваше въпроса, какво ще каже мисис Бейнс, ако разбере за тази вечеря; не можеше да си представи това; в душата ѝ имаше такава бездна от горчивина и злоба, че с думи не можеше да се опише. — Няма ли да се върне тази вечер? — попита и те веднага разбраха за какво става дума, сякаш мисис Бейнс въобще не бе заминала; сякаш бе тук, в сутерена, заедно с тях, подтикваше ги да пият повече и да говорят по-високо, издебваше подходящия момент, за да ги прекъсне с

някоя язвителна дума. Бейнс не беше истински щастлив; той само наблюдаваше щастието отблизо, вместо отдалеч, както обикновено.

— Не — отговори той. — Ще се върне чак късно утре. — Не можеше да откъсне очи от щастието; бе си походил на младини колкото и другите мъже, но непрекъснато говореше за Африка, сякаш да оправдае неопитността си; нямаше да бъде толкова неопитен, толкова непохватен като любовник, ако бе прекарал живота си в Лондон. — Ех, Еми, как ми се иска ти да живееш тук! — каза той и огледа кухнята с белия бюфет и излъсканите столове. — Тази къща щеше да заприлича на дом.

Стаята вече не изглеждаше толкова неуютна; в ъглите имаше малко прах, сребърните прибори се нуждаеха от последното излъскване, сутрешният вестник лежеше с разбъркани страници върху един стол.

— Хайде да си лягаш вече, Фил; прекарахме такъв дълъг ден.

Не го оставиха да се лута сам из тъмната къща; придружиха го, докосваха ръце, когато светваха лампите; етаж след етаж прогонваха мрака; разговаряха тихо сред покритите в калъфи мебели; почакаха го да се съблече и да си легне, не го накараха да си измие зъбите, запалиха нощната лампа и оставиха вратата полуотворена. Чуваше гласовете им по стълбите, приветливи като гласовете на поканени на вечеря гости, които си пожелават лека нощ в преддверието. Бейнс и момичето бяха едно цяло; където и да отиде, бяха у дома си. Някъде се отвори врата и часовникът отмери кръгъл час; дълго още долавяше гласовете им: имаше чувството, че са наблизо и че той е в безопасност. Гласовете им не заглъхнаха, а просто изведнъж секнаха, но той знаеше, че са пак тук, смълчани в някоя от многото празни стаи, след този дълъг ден заедно се унасят в сън като него.

Успя само да въздъхне, защото и това бе част от живота и заспа, а неизбежните кошмари го нападнаха отново: мъж с трицветна шапка удря по вратата на Негово Величество, а върху кухненската маса, в кошница, лежи кървава глава и към него бавно се приближават сибирски вълци. Ръцете и краката му са вързани и не може да мръдне; вълците подскачат наоколо и дишат тежко. Филип отвори очи и видя пред себе си мисис Бейнс; разрошената ѝ сива коса падаше върху лицето, черната ѝ шапка се бе изкривила на една страна. Върху

възглавницата му тупна фуркет, а кичур с мирис на мухъл го бръсна през устата.

— Къде са те? — прошепна тя. — Къде са?

4.

Филип я гледаше ужасено. Мисис Бейнс едва си поемаше дъх, сякаш бе претърсила всички празни стаи, заничайки дори под кальфите.

С разрошената си сива коса и черна рокля, плътно закопчана догоре, с черните си памучни ръкавици, тя толкова много приличаше на вещиците от сънищата му, че той не посмя да отговори. Устата ѝ имаше лош дъх.

— Тя е тук — прошепна мисис Бейнс. — Не можете да го отречете.

Лицето ѝ издаваше едновременно жестокост и мъка; тя искаше да „направи нещо“ на другите, но същевременно страдаше. Щеше да ѝ олекне, ако извикаше, но не смееше да го стори: викът ѝ щеше да ги предупреди. Върна се с подкупваща усмивка до леглото, където Филип лежеше по гръб, без да мръдне, и прошепна:

— Не съм забравила за „строителя“. Утре ще ви го дам, мастър Филип. Ние с вас си имаме тайни, нали? Кажете ми само къде са ония двамата.

Филип не можеше да говори. Страхът го сковаваше като в кошмар.

— Кажете на мисис Бейнс, мастър Филип. Нали обичате вашата мисис Бейнс?

Това бе твърде много; той не можеше да говори, но успя да раздвижи устни и да отрече ужасен, да се отдръпне от пепелявия ѝ образ.

Тя зашептя, приближавайки се още по-близо до него:

— Измамник такъв! Ще кажа на баща ви! Аз ще се разправям с вас, щом ги намеря. Ще ви заболи, ще се погрижа да ви заболи!

После млъкна внезапно и се послуша. На долния етаж изскърца дъска, а след миг, докато тя стоеше надвесена над леглото му и се послушваше, до тях долетя шепотът на двама души — щастливи, унасящи се заедно в сън след дълъг ден. Нощната лампа до огледалото

светеше и мисис Бейнс с горчивина съзря в него собствения си образ — мъка и жестокост се преливаха на стъклото; старост, прах, никаква надежда. Тя заплака без сълзи — сухо, задъхано хлипане, но жестокостта ѝ бе един вид гордост, която ѝ помагаше да живее; беше най-доброто ѝ качество, без нея щеше да бъде направо жалка. Излезе от стаята на пръсти и пипнешком се спусна по стълбището, пристъпваше така тихо, че никой в къщата не би могъл да я чуе. Отново настъпи пълна тишина; Филип успя да се раздвижи; сви колене, седна в леглото; искаше да умре. Не беше честно, стените между неговия и техния свят отново бяха срутени; но този път това бе по-лошо от веселието, което трябваше да споделя с възрастните; почувствува, че в къщата витае някаква страст, непонятна нему.

Не беше честно, но той дължеше толкова много на Бейнс: Зоологическата градина, лимонадата с джинджирил, пътуването с автобуса до вкъщи. Дори само заради снощната вечеря трябваше да му бъде верен. Бе изплашен; докосваше се до нещо, което бе виждал само в сънищата си: кървавата глава, вълците, тайнствения звук на отминаващи стъпки. Животът го връхлетя с цялата си жестокост; не можем да го виним, че през следващите шестдесет години му обърна гръб. Стана от леглото, по навик обу внимателно чехлите си и се приближи на пръсти до вратата: долната площадка бе полутъмна, пердетата бяха дадени на пране и светлината от улицата проникваше през високите прозорци. Мисис Бейнс бе поставила ръка върху дръжката на една от вратите и полека я натискаше. Той изкрещя:

— Бейнс, Бейнс!

Мисис Бейнс се обърна и го видя, свил се по пижама до перилата на стълбището; беше безпомощен, по-безпомощен дори от Бейнс; при вида му омразата ѝ бликна неудържимо и я тласна нагоре по стълбите. Кошмарът отново го връхлетя и той не можеше да помръдне; остана без капчица смелост; беше я изразходвал цялата, не му дадоха време да я събере отново, да загрубее; сега не можеше дори да извика.

Но първият му вик накара Бейнс да излезе от най-хубавата спалня за гости; той бе по-бърз от мисис Бейнс. Не бе успяла да стигне до горната площадка, когато той я улови през кръста. Замахна с ръце, в черни ръкавици, към лицето му и той я ухапа. Бейнс нямаше време за мислене, бореше се ожесточено, като с чужд човек, а тя му отвърщаше с присъщата си омраза. Щеше да даде добър урок на всички и нямаше

значение от кого ще започне; всички я бяха мамили; ала собственият ѝ образ от огледалото я преследваше, съветваше я да бъде горда; не бе млада вече, та да забрави за достойнството си; можеше да го удря по лицето, но не и да хапе; можеше да блъска, но не и да ритя. Старостта, прахта и безнадеждността я поставяха в неизгодно положение. Сред водовъртеж от черни дипли тя се преметна през перилата и тупна долу в преддверието; лежеше просната пред главния вход като чувал с въглища, който е трябвало да бъде свален в сутерена. Филип видя; Еми видя и внезапно се отпусна на прага на най-хубавата спалня, широко отворила очи, сякаш бе тъй уморена, че не можеше да се държи на краката си. Бейнс слезе бавно в преддверието.

Не бе трудно за Филип да избяга; бяха го забравили напълно; спусна се по стълбището за слугите, защото мисис Бейнс лежеше в преддверието; не разбираше защо лежи там; а нещата, които не разбираше, го ужасяваха, като смразяващи кръвта картини в непозната книга, която никой не искаше да му прочете. Цялата къща бе превзета от света на възрастните; не беше на сигурно място дори в детската си спалня; техните страсти я бяха залели. Оставаше му само да избяга, да се спусне по задното стълбище до сутерена, да изкачи няколкото стъпала към каменното дворче и да се махне завинаги. В такъв момент човек не мисли за студа, за храна или сън; в такъв момент му изглежда съвсем възможно да избяга завинаги от хората.

Появи се на площада по пижама и чехли, но нямаше кой да го види. В този нощен час богатският квартал беше безлюден; хората бяха на театър или си стояха вкъщи. Прескочи желязната ограда на градинката: чинарите простираха големите си белезникави клони между него и небето. Имаше чувството, че е избягал в някаква безкрайна гора. Сви се зад ствола на едно дърво и вълците отстъпиха назад. Струваше му се, че никога няма да го открият тук, свит между желязната пейка и дървото. Някакво горчиво щастие и самосъжаление го накараха да се разплаче; беше се загубил; вече нямаше да пази чужди тайни; отказа се от всяка отговорност веднъж завинаги. Нека възрастните си живеят в техния свят, той ще остане в своя, на сигурно място в градинката между чинарите. „Когато Юда загуби невинността си, Христос бе предаден.“ Почти се виждаше как на неоформеното още детско лице вече застива егоистичната маска на старостта.

Не след дълго вратата на номер 48 се отвори и се показа Бейнс, който се огледа в двете посоки; после даде знак с ръка на Еми; приличаха на хора, които едва са успели да хванат влака, нямаха време да се сбогуват; тя мина бързо покрай него, бледна, нещастна, като непознато лице на прозореца на прелитащ покрай перона влак. Бейнс влезе и затвори вратата; в сутерена светеше лампа; някакъв полицай обикаляше площада и надничаше в дворчетата. По светлините зад завесите на първите етажи човек можеше да разбере колко семейства си бяха у дома.

Филип разгледа градинката; това не му отне много време: двацетярдод квадрат, пълен с храсти и чинари, две железни пейки и посипана с чакъл пътечка, по една порта с катинар в двата края, купчина изсъхнали листа. Но той не можеше да остане: нещо прошумоля в храстите и две блеснали очи, като на сибирски вълк, се вторачиха в него. Помисли си, че ще е ужасно, ако мисис Бейнс го открие тук. Нямаше да има време да прескочи желязната ограда, тя щеше да го спипа изотзад.

Тръгна към другия край на площада и веднага се намери сред магазинчета за риба и пържени картофи, книжарнички за канцеларски стоки, частни къщи със стаи под наем и съмнителни хотели с отворени врати. Имаше малко минувачи, защото кръчмите бяха отворени. Раздърпана жена с пакет в ръце му подвикна през улицата. Униформеният портиер пред едно кино щеше да го спре, но той успя да пресече и продължи по-нататък; би могъл да потъне тук, в дебрите на града; така щеше да се скрие много по-добре, отколкото сред чинарите. В края на площада го дебнеше опасността, че ще го спрат и върнат обратно: ясно бе къде му е мястото; но като се отдалечаваше все повече от дома, той губеше белезите на своя произход. Нощта бе топла; в тези безгрижни квартали всяко дете би могло да избяга от леглото. Филип срещаше съучастници дори сред възрастните минувачи; когато минаваше бързо край тях, навярно го вземаха за съседското хлапе, но нямаше да го издадат, та нали и те някога са били малки. По пижамата му полепна прах от паважа, сажди от влаковете, които профучаваха зад къщите, изпускайки рой искри. По едно време попадна в кръг от развеселени деца, които бягаха от нещо или някого; повлякоха го със себе си до завоя, където го изоставиха с лепкава огризка от плод в ръка.

Вече изобщо не знаеше къде се намира, но нямаше кураж да продължи. Отначало се страхуваше, че някой ще го спре; след един час се надяваше да стане така. Не можеше да намери пътя до дома, но се и боеше да се прибере сам; страхуваше се от мисис Бейнс повече от всякога. Бейнс беше негов приятел, но нещо се бе случило и сега цялата власт бе в ръцете на мисис Бейнс. Нарочно взе да се шляе като безделник, но никой не му обърна внимание. Пред къщите бяха наизлезли семейства, за да подишат чист въздух преди сън, кофите с боклук бяха изнесени навън и той стъпи върху зелени отпадъци и изцапа чехлите си. Отвсякъде се чуваха гласове, но не достигаха до него; тези хора му бяха непознати и щяха да си останат такива, защото бяха белязани с печата на мисис Бейнс и той инстинктивно се разграничи от тях. Полицаяте винаги го плашеха, но сега искаше някой от тях да го намери и върне къщи; дори мисис Бейнс не можеше да им направи нищо. Промъкна се боязливо край един регулировчик, но той бе прекалено зает, за да му обърне внимание. Филип седна на тротоара, облегна се на някаква стена и заплака.

Не му бе хрумнало досега, че така е най-лесно; единственото, което трябва да направиш, е да се предадеш, да покажеш, че си победен и да приемеш чуждата любезност... Веднага му бе предложена щедро от две жени и собственик на заложна къща. Появи се още един полицай, млад мъж с интелигентно, недоверчиво лице. Имаше вид на човек, който си записва всичко в бележника, а после си вади заключения. Едната жена предложи да изпрати Филип до дома му, но той не й се довери: тя не бе достоен противник за мисис Бейнс, която лежеше неподвижно в преддверието. Отказа да й даде адреса си: каза, че се страхува да се прибере. Най-накрая постигна своето; осигури си защитата на полицията.

— Аз ще го отведа в участъка — каза младият полицай и като го улови непохватно за ръка (не беше женен; предстоеше му кариера), сви в някаква пресечка и го поведе нагоре по каменни стълби към малката, оскъдно мебелирана, но топла като баня стая, където чакаше Правосъдието.

5.

Правосъдието чакаше на високо столче зад дървено бюро; беше любезно, имаше големи мустаци и шест деца (имах трима малчугани като теб); то не прояви особен интерес към Филип, но се престори, че е заинтересовано, записа адреса му и изпрати един полицај да донесе чаша мляко. Но младият полицај бе заинтригуван; имаше нюх за такива работи.

— Името ти сигурно го има в телефонния указател, а? — попита Правосъдието. — Ще им позвъня и ще кажа, че си на безопасно място. Много скоро ще те приберат вашите. Как се казваш, синко?

— Филип.

— А другото ти име?

— Нямам друго име.

Не искаше да дойдат да го приберат; искаше да бъде отведен у дома от някой, който да направи впечатление дори на мисис Бейнс. Младият полицај го наблюдаваше, докато си изпи млякото, наблюдаваше го, когато страхливо трепна от въпросите.

— Защо избяга? Май нарочно си избягал от къщи, а?

— Не знам.

— Не бива така, млади господине. Помисли си как ще се тревожат майка ти и баща ти?

— Те заминаха.

— Е, твоята бавачка тогава.

— Нямам бавачка.

— А кой се грижи за теб?

Този въпрос улучи. Филип си представи, че мисис Бейнс отново се приближава към него по стълбите, представи си купчината черен памучен плат в преддверието и заплака.

— Хайде, хайде — успокой го сержантът. Не знаеше какво да направи; ех, защо жена му не бе тук; дори една жена полицај щеше да му е от полза.

— Не ви ли се струва странно — рече младият полицай, — че никой не го е потърсил досега?

— Мислят си, че нанка в леглото.

— Страх те е, нали? — обърна се полицаят към Филип. — Какво те изплаши?

— Не знам.

— Обиди ли те някой?

— Не.

— Сънувал е нещо страшно — рече сержантът. — Сигурно е решил, че къщата гори. Отгледал съм шест. Роуз скоро трябва да се върне. Тя ще го заведе у дома му.

— Искам вие да ме заведете! — настоя Филип; опита се да се усмихне на полицая, но тази детинска хитрост не успя.

— Най-добре е да отида аз — рече полицаят. — Май нещо не е наред.

— Глупости! — сръза го сержантът. — Това е работа за жена. Липсва ти такт. Ето я и Роуз. Опъни си чорапите, Роуз. Срамиш полицията! Имам една работа за теб.

Роуз влезе, тътрейки крака; черните ѝ памучни чорапи се бяха смъкнали, държанието ѝ бе недодялано, гласът — дрезгав и враждебен.

— Още уличници, а!

— Не, трябва да изпратиш този млад мъж до дома му.

Тя изгледа Филип, присвила късогледите си очи.

— Няма да тръгна с нея! — извика Филип и отново заплака. — Не я харесвам!

— Пусни още малко от женския си чар, Роуз — рече сержантът.

Телефонът иззвъня на бюрото му. Той вдигна слушалката.

— Какво? Какво значи това? Номер 48 ли? Повикахте ли лекар? — постави ръка върху мембраната. — Нищо чудно, че не са потърсили този малчуган. Били са доста заети. Нещастен случай. Някаква жена се подхлъзнала на стълбите към сутерена.

— Сериозно ли е? — попита полицаят.

Сержантът сви устни; думата смърт не се споменава пред деца. (Той ли не знаеше? Имаше ги шест.) В такива случаи човек се покашля, прави гримаси — сложна стенография за дума само от пет букви.

— Най-добре иди, все пак — каза сержантът — и направи докладна. Докторът е там.

Роуз се отдалечи от печката, тътрейки крака; имаше червени като ябълки бузи и увиснали чорапи. Тя скри ръце зад гърба си. Голямата ѝ уста с високомерно свити устни бе пълна с почернели зъби.

— Казахте ми да ида с него, ама сега, като става интересно... Не очаквай справедливост от мъж...

— Кой е в къщата? — попита полицаят.

— Икономът.

— Мислите, че е видяло... — подхвана той.

— Имай ми вяра — прекъсна го сержантът. — Отгледал съм шест. Познавам им зъбките. Не можеш ми каза нищо ново за децата.

— Изглежда изплашено от нещо.

— Сънища — заключи сержантът.

— Как се казва икономът?

— Бейнс.

— Този мистър Бейнс — обърна се към Филип младият полицаи — симпатяга ли е, а? Добре ли се държи с теб?

Опитваха се да изкопчат нещо; Филип подозираше и тримата; измънка неубедително „да“, защото се страхуваше, че всеки миг ще му стоварят още тайни и отговорности.

— А мисис Бейнс?

— Да.

Те се посъветваха нещо до бюрото. Роуз бе страшно обидена; приличаше на актьор в женска роля, някак неестествено подчертаваше женствеността си, макар да я презираше, което си личеше по смъкнатите чорапи и загрубялото лице. Дървените въглища изпукаха в печката, в стаята бе прекалено топло за меката лятна вечер. В обявата на стената се описваше труп, открит в Темза, или по-скоро дрехите му: вълнена фланела, вълнени панталони, вълнена риза на сини райета, боти номер 10, синьо протрито на лактите сако от шевиот, целулоидна яка номер 15. Нямаше нищо, което да подсказва самоличността на човека, с изключение на размерите му, но те бяха най-обикновени.

— Хайде, тръгвай! — подкани го полицаят.

Той бе заинтригуван, доволен, че тръгват, но някак притеснен от компанията на невръстното момче по пижама. Полицейският му нюх долавяше нещо, стана му неловко от гледката, която представляваха за

минувачите: кръчмите вече бяха затворени и улиците отново се изпълваха с хора, които се опитваха да удължат колкото може повече деня. Той забърза, избирайки по-безлюдни и тъмни улици, не желаше да губи време, за разлика от Филип, който теглеше ръката му и тътреше крака. Момчето изпитваше ужас от мисълта, че ще види мисис Бейнс просната в преддверието: знаеше вече, че е мъртва. Бе го разбрал от гримасите на сержанта; но тя не бе погребана; беше си още там; щом отвореха входната врата, щяха да видят една мъртва жена в преддверието.

В сутерена светеше и за негово облекчение полицаят се упъти към задното стълбище. Може би изобщо нямаше да видят мисис Бейнс. Полицаят почука на вратата: беше твърде тъмно, за да забележи звънеца. Бейнс отвори и застана на прага на ярко осветената, спретната стая; човек можеше да види как тъжното, любезно и убедително изречение, предварително подготвено за случая, застива на устните му при вида на Филип; не бе очаквал детето да се върне, придружено от полицаи. Трябваше веднага да измисли нещо друго, а не бе лъжец по природа; ако не беше Еми, той щеше с готовност да се остави на съдбата си.

— Мистър Бейнс? — попита полицаят.

Бейнс кимна, търсейки подходящи думи; чувствуваше се обезкуражен от пронизателния, многозначителен поглед, от внезапната поява на Филип.

— Тук ли живее това момченце?

— Да — отговори Бейнс.

Филип долови, че Бейнс се опитва да му внуши нещо, но отказа да го разбере. Обичаше го, но той го бе замесил в тайни, в ужаси, които не проумяваше. Възторжената сутрешна мисъл „Това е животът“ — се бе превърнала под влиянието на Бейнс в неприятен спомен. „Това е животът“ — кичур коса с мирис на мухъл, бръснал го през устата, задъханият, жесток, мъчителен въпрос „Къде са те?“, купчината черен плат на пода в преддверието. Ето какво става, когато обичаш: замесват те; и с безпощадна себичност Филип се освободи от живота, от любовта, от Бейнс.

Между тях имаше тайни, но той ги пожертвува, така както отстъпващата армия реже телеграфни жици, руши мостове. С изоставеното отечество човек губи много скъпи неща — разходка в

парка, сладолед в „Корнър Хаус“, наденички за вечеря — безпокои го повече отстъплението, отколкото временните загуби. Има старци, които умоляват да ги вземеш в колата, но човек не може да рискува ариергарда заради тях; това е едно продължително отстъпление от живота, от любовта, от човешките отношения.

— Докторът е тук — обади се след малко Бейнс. Той кимна към стаята, навлажни устни, прикова очи във Филип, умолявайки го като куче за нещо, което детето не разбираше. — Нямахте как да й помогна — добави той. — Подхлъзна се на стълбите към сутерена. Аз бях тук, вътре. Чух само как падна.

Говореше, без да поглежда към полицаия, който изпълни с тънкия си като паяжина почерк цяла страница от бележника си.

— Момчето видя ли нещо?

— Едва ли. Беше в леглото си. Не е ли по-добре да се качим горе? Гледката е ужасна. О! — възкликна Бейнс, губейки самообладание. — Това е ужасно за детето!

— Значи тя е вътре? — попита полицаят.

— Не съм я докоснал — отвърна Бейнс.

— Тогава е най-добре за него...

— Иди горе, но мини през главния вход — нареди му Бейнс и отново го погледна умолително като куче: „Още една тайна, запази и тази тайна, направи го заради стария Бейнс, повече няма да те моля за нищо“.

— Хайде — подкани го полицаят. — Ще те заведа да си легнеш. Ти си джентълмен: трябва да влезеш през главния вход, като господар. Всъщност, бихте ли го отвели, вие, мистър Бейнс, докато поговоря с доктора?

— Да — отвърна Бейнс. — Отивам.

Той прекоси стаята, приближи се до Филип, на лицето му бе написано старото, глуповато, умолително изражение: „Аз съм Бейнс, старият войник от Бреговата охрана. Какво ще кажеш за една пържола, приготвена с палмово масло, а? Мъжки живот: четирийсет негри; никога не използвах оръжие. Казвам ти, не можех да не ги обичам: всъщност това не е любов каквато я разбираме ние, а нещо съвсем друго“. Посланията се носеха едно след друго по жиците на последните телеграфни стълбове между тях; Бейнс умоляваше, настояваше, напомняше: „Какво ще кажеш за една късна закуска; чаша

лимонада няма да ти навреди; наденички; един дълъг, дълъг ден“. Но жиците бяха отрязани, посланията просто заглъхваха в безбрежната пустош на подредената, чиста стая, в която никоой мъж не би могъл да скрие тайните си.

— Хайде, Фил, време е за сън. Да се качим по стълбите... — Чук, чук, чук, по телеграфа: „Можеш да спасиш кожата си, човек никога не знае, някой все ще свърже нужната жица“. — А после ще минем през главния вход...

— Не! — извика Филип. — Не! Няма да дойда! Не можеш ме накара! Няма! Не искам да я видя!

Полицаят бързо се обърна към него:

— Какво значи това? Защо не искаш да вървиш?

— Тя е в преддверието — отвърна Филип. — Знаем, че е там. И е мъртва. Не искам да я видя!

— Значи сте я преместили? — попита полицаят Бейнс. — Чак тук, в сутерена? Излъгали сте ме, а? Това означава, че сте изчистили... Сам ли бяхте?

— Еми! — извика Филип. — Еми!

Нямаше да пази никакви тайни повече. Щеше да приключи веднъж завинаги с всичко, с Бейнс и мисис Бейнс и със света на възрастните, които не разбираше; този свят не го засягаше, и никога, никога вече, реши той, няма да споделя техните тайни и приятелство.

— Всичко е заради Еми — изрече той с разтреперан глас, което напомни на Бейнс, че в края на краищата Филип е само дете; нямаше смисъл да очаква помощ от него; той бе дете, което не разбира какво означава всичко това, което не може да дешифрира тази стенограма на ужаса — бе капнало от умора след един дълъг ден. Явно умираше за сън, заспиваше право; облегнато на кухненския бюфет, то се връщаше към уютния свят на детството.

Не беше виновно. Когато се събуди на другата сутрин, не си спомняше почти нищо.

— Хайде, говори! — обърна се полицаят към Бейнс с професионална жестокост. — Коя е тя?

Точно така шестдесет години по-късно старият джентълмен стресна секретаря си, който единствен бдеше край леглото му, с въпроса: „Коя е тя? Коя е тя?“, като потъваше все по-дълбоко в царството на смъртта, навярно подминавайки по пътя си образа на

Бейнс — сломения Бейнс, отчаяно отпуснал глава, Бейнс, който „изплюва камъчето“.

Издание:

Автор: Греъм Грийн

Заглавие: Третият; Падналият идол

Преводач: Ивайла Вълкова; Виолета Кюмюрджиева

Година на превод: 1986

Език, от който е преведено: английски

Издание: първо; второ

Издател: Издателство „Христо Г. Данов“

Град на издателя: Пловдив

Година на издаване: 1986

Тип: сборник

Националност: английска

Печатница: Печатница „Димитър Найденов“ — В. Търново

Излязла от печат: 30.VIII.1986 г.

Главен редактор: Богомил Райнов

Редактор: Иванка Савова

Художествен редактор: Веселин Христов

Технически редактор: Виолина Хаджидемирева

Художник: Веселин Павлов

Коректор: Виолета Славчева

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/4757>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.